



ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

Magistro studijų programa
Specialioji pedagogika specializacija *Specialiojo ugdymo koordinavimas*

Violeta Gerybienė

**MOKINIŲ, TURINČIŲ INTELEKTO SUTRIKIMŲ, SOCIALINIŲ
ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS(IS)**

Magistro baigiamasis darbas

Magistro baigiamojo darbo vadovė doc. dr. Irena Kaffemaniene

Šiauliai, 2020

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojami mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių struktūra ir ugdymas(is). Socialiniai įgūdžiai apibrėžiami kaip, socialiai priimtinas, išmoktas elgesys, leidžiantis sėkmingai bendrauti su kitais.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymo(si) ypatumus mokykloje.

Tyrimo uždaviniai: Teorinės analizės metodu, išnagrinėti socialinių įgūdžių sampratą ir jaunuolių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymo(si) ypatumus; Remiantis interviu duomenų analize, atskleisti, kokius socialinius įgūdžius turi mokiniai, turintys intelekto sutrikimų; Remiantis interviu duomenų analize, atskleisti kaip ugdomi mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialiniai įgūdžiai mokykloje.

Tyrimas atliktas Plungės miesto mokykloje. Tyrimo dalyviai – pedagogai, ugdantys mokinius, turinčius intelekto sutrikimų. Tyrime dalyvavo 9 respondentai.

Atlikus tyrimą, nustatyta, jog mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, turi bendravimo, bendradarbiavimo ir empatijos įgūdžių, tačiau stokoja konfliktų sprendimo, bendravimo su nepažįstamais, bendravimo su suaugusiais, savivaizdžio formavimo, savikontrolės, dalyvavimo įgūdžių.

Tyrimė remtasi pragmatizmo požiūriu, darant prielaidą, kad mokinio įtraukimas į aktyvią veiklą skirtingose aplinkose, leidžia jam ugdytis socialinius įgūdžius. Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad pedagogai ugdo mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinius įgūdžius, pokalbių / diskusijų, žaidimų ir kt. bendros veiklos, mokymosi realiose situacijose metodais. Konstruktivizmo požiūriu, ugdymas turi remtis jau turima patirtimi, nauja patirtis konstruojama bendraujant socialinėse situacijose. Tyrimo duomenys atskleidė, kad ugdant socialinius įgūdžius, nepakankamai taikomi kartojimo, stebėjimo, modeliavimo, skatinimo metodai.

Esminiai žodžiai: socialiniai įgūdžiai, intelekto sutrikimas, socialinių įgūdžių ugdymas(is), bendravimas

Turinys

<i>Magistro darbo santrauka</i>	2
Įvadas	4
1 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ INTELEKTO SUTRIKIMŲ, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS(IS) MOKYKLOJE	9
1.1. Tyrimo mokslinė metodologija	9
1.2. Socialinių įgūdžių samprata.....	11
1.3. Mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ypatumai	13
1.4. Socialinių įgūdžių ugdymas(-is) mokykloje	18
2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ INTELEKTO SUTRIKIMŲ, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS(IS)	24
2.1. Tyrimo metodai	24
2.2. Tyrimo dalyviai	25
2.3. Bendravimo ir dalyvavimo gebėjimai	25
2.4. Emocinės reakcijos ir elgesys	31
2.5. Mokytojų taikomi socialinių įgūdžių ugdymo metodai	36
2.6. Tyrimo rezultatų apibendrinimas	40
Išvados	42
Literatūra	44
<i>Summary</i>	52
<i>PRIEDAI</i>	53

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Gebėjimai savarankiškai gyventi, dalyvauti socialiniame gyvenime, priimti sprendimus dėl savo gyvenimo ir kt. yra neatsiejama kiekvieno asmens, taip pat ir turinčio negalią, autonomijos ir laisvės dalis. Asmens aktyvumas ir atvira bendruomenė, laikomos pagrindinėmis socialinio dalyvavimo visuomenėje sąlygomis (Žygaitienė, Sinkevičienė, 2014, p.106).

Pasak Campbell (2008, p.5), šiuolaikinės ugdymo tendencijos remiasi mokymo modeliavimu, atsižvelgiant į kiekvieno asmens individualius poreikius. Tačiau vis dar aktuali socialinės atskirties problema. Lietuvoje, intelekto sutrikimų turintieji, ne visada gali mokytis bendrojo ugdymo mokyklose, nes kitų vaikų tėvai nėra patenkinti, kad kartu su jų vaikais, mokosi ir vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių (Ališauskas, Kaffemanienė, Melienė, Miltenienė, 2011, p. 116).

Mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymas nekryptingas, besiremiantis ugdytojų intuicijomis išvalgomis (Kaffemanienė, Jurevičienė, 2012, p. 164). Kaip teigia autorės, mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, poreikiai individualūs ir skiriasi jų socialinių įgūdžių ugdymosi(si) galimybės, negali būti visiems vienodų pedagoginio poveikio būdų (Kaffemanienė, Jurevičienė, 2012, p. 164). Čiužas, Vaičekauskienė (2013, p.104) teigia, kad kiekvienas asmuo, turintis negalią, yra unikalus savo specifinėmis raidos savybėmis ir jų apraiškomis. Tik gerai jas pažinus ir atskleidus, pasidalijus sukaupta vaiko pažinimo patirtimi ir ugdant, galimi teigiami poslinkiai vaikų funkcionavimo ir socializacijos procese.

Ugdymo programų pritaikymo rekomendacijose (Bruzga ir kt., 2009, p. 5) nurodoma, kad vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto mokinių ugdymo tikslas – parengti juos savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, suteikiant tokių žinių, gebėjimų ir vertybių, kurios padėtų jiems pagal galimybes būti veikliems, dalyvauti kartu su kitais laisvalaikio ir darbo veiklose, jaustis naudingiems. Labai žymiai sutrikusio intelekto mokinių ugdymu siekiama formuoti jų bendravimo, savitarnos ir savitvarkos įgūdžius, suteikiant kiek galima daugiau savarankiškumo. Pradinėse mokymo pakopose ugdymo tikslai dažniausiai apsiriboja savitvarkos įgūdžių ugdymu, artimiausios aplinkos pažinimu, vėliau mokinys supažindinamas su elementariais visuomenės ir jos normų aspektais. Kad mokinio išsiugdomi gebėjimai padėtų dalyvauti visuomenėje ir būti pripažintam, svarbu ugdyti ir tinkamas nuostatas bei vertybes – atsakomybę už savo veiksmus, iniciatyvumą, dėmesingumą kitam žmogui (Bruzga ir kt., 2009, p. 5).

Geros mokyklos koncepcijoje (2015) teigiama, kad siekiamybė nuo švietimo visiems pereiti prie švietimo kiekvienam, t. y. personalizuoto, suasmeninto ugdymo(si) pripažįstant, kad žmonių patirtys, poreikiai, siekiai skiriasi, mokomasi skirtingais tempais ir būdais (partneriškai, grupėse, komandose), įvairiuose socialiniuose ir virtualiuose tinkluose. Keičiasi ugdymo

organizavimas mokyklose – mažiau paisoma tam tikram amžiaus tarpsniui numatytų pasiekimų normų (standartų), lanksčiau grupuojama, individualizuojama.

Mokiniai turi išmokti prisitaikyti prie nuolat kintančių situacijų ir gebėti bendrauti, bendradarbiauti, kritiškai mąstyti ir spręsti problemas (Žibėnienė, Indrašienė, 2017, p. 190). Giedrienė (2017, p. 94) teigia, kad pagrindinės socializacijos priemonės, kurių dėka asmuo įsilieja į bendruomenę ir visuomenę – kalba, intelektinės galios, emocinis reagavimo būdas į savo ir kitų žmonių problemas, kalbinio ir nekalbinio bendravimo įgūdžiai. Šios kompetencijos nesiugdo savaime. Tai procesas, kurio metu asmenys stiprina savo kompetencijas susijusias su savimone, socialiniu sąmoningumu, savitvarda, tarpusavio santykių puoselėjimu ir atsakingu sprendimų priėmimu. Norint ugdyti šiuos gebėjimus svarbu sukurti saugią, rūpestingą ir gerai organizuotą ugdymo ir ugdymosi aplinką, kurioje kiekvienas jaustųsi vertinamas ir gerbiamas, jaustųsi reikalingas ir svarbus bendruomenės narys (Slušnys, Šukytė, 2016, p.32). Socialinių ir emocinių mokymosi gebėjimų ugdymas – svarbi Lietuvos mokyklos bendrųjų ugdymo programų dalis, tačiau mokiniams būtent šių gebėjimų stinga (Žibėnienė, Indrašienė, 2017, p. 191).

Ališausko ir kt. (2011) tyrimu nustatyta – dalis tėvų susirūpinę vaiko socialiniu įgūdžių ugdymu, būtinu sėkmingai integracijai į visuomenę. Tėvai norėtų, kad jų vaikai turėtų galimybę tenkinti socialinių gebėjimų ugdymo(si) poreikius, mokytųsi bendrauti su bendraamžiais; kita vertus, tėvai norėtų, kad ir su jų vaiku empatiškiau bendrautų kiti mokiniai ir mokytojai. Be to, tėvams rūpi vaiko savarankiškumo ugdymas, papildomas (neformalusis) ugdymas, popamokinis užimtumas (Ališauskas, ir kt., 2011, p.122).

Vienas pagrindinių, jaunuolių, turinčių intelekto sutrikimų, ugdymo tikslų yra parengti juos nepriklausomam gyvenimui. (Cheong, Yahya, 2013, p. 105). Suaugusiojo vaidmuo visuomenėje apibūdinamas tokiais veiksniais kaip įsidarbinimas, užimtumas, įsitraukimas į bendruomenę, patenkinti socialiniai ir asmeniniai santykiai (Canhaa, Simõesa, Owens, Matosa, 2012, p. 1882). Asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, menki įsidarbinimo rodikliai, ribotas socialinis gyvenimas bei skurdus dalyvavimas bendruomenėje (Paton, Kim, 2016, p. 10). Tyrimais nustatyta, kad jaunuolių, turinčių intelekto sutrikimų, ugdymo tęstinumas yra menkesnis dėl švietimo spragų ir nepakankamo užimtumo, lyginant su įprastos raidos bendraamžiais (Hetherington ir kt., 2010, p. 163). Pvz., Australijoje jaunuoliai, turintys autizmo spektro sutrikimą, turi mažesnę užimtumo lygį, lyginant su kitomis negaliomis, bei mažiau linkę mokytis po pagrindinio išsilavinimo. Įgiję pradinį išsilavinimą jaunuoliai dažnai nutraukia socialinius santykius ir lieka vieniši (Hatfield, Ciccarelli, Falkmer, Falkmer, 2018, p. 3). Jaunuoliai, turintys intelekto sutrikimų, baigę mokyklą dažniausiai susiduria su tokiais sunkumais kaip informacijos apie pagalbą trūkumas, nedaug galimybių susirasti draugų; praleisdami didelę laiko dalį su šeima, tampa nuo jos priklausomi; daugelis tęstinio ugdymo ar darbo patirties praktikų remiasi globos

konceptija, o ne skatina profesinę nepriklausomybę; jaunuoliai, turintys labai žymių intelekto sutrikimų, dažnai apgyvendinami globos įstaigoje ir praranda socialinį bendravimą su bendraamžiais (Pandey, Agarwal, 2013, p. 42). Švedijoje, 2015 m. duomenimis, beveik ketvirtadalis asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, baigę mokyklą, nedalyvauja jokiose užimtumo veiklose ir nedirba. Jaunuoliai, turintys intelekto sutrikimų, susiduria su neigiamais stereotipais ir sunkumais, susijusiais su pasirinkimu po mokyklos. Jaunuoliai, turintys nežymių intelekto sutrikimą, mano, kad jie yra nuvertinami, patiria nusivylimą ir tampa socialiai pasyvūs (Luthra ir kt., 2018, p. 10). Be to, asmenys, turintys intelekto sutrikimų, patiria aukštą izoliacijos lygį, nes jų socialinius tinklus daugiausia sudaro šeimos nariai ir specialistai, o socialinę įtrauktį lemia tarpasmeniniai santykiai ir dalyvavimas bendruomenėje. Pastebima, kad socialinę atskirtį patiria ir visa asmens, turinčio intelekto sutrikimų, šeima (Simplican, Leader, Kosciulek, Leahy, 2015, p. 22). Jauni asmenys, turintys intelekto sutrikimų, dažniau gyvena su tėvais nei su kitais asmenimis, rečiau turi partnerį ar vaikų, nei jų bendraamžiai (Luthra, 2019, p. 4).. Kliūtys, trukdančios sėkmingai tapti savarankišku suaugusiuoju, susijusios su psichologiniais veiksniais: emocinė priklausomybė nuo šeimos ir autonomijos stoka, baimė, vienatvė, nerimas. Tačiau teigiama, kad net ir tie asmenys, kurie turi žymią negalią ir labai ribotas galimybes, kai kuriose gyvenimo aspektuose gali būti savarankiški. Taip atsiranda galimybė palaikyti norimą gyvenimo kokybę (Canhaa, Simõesa, Owens, Matosa, 2012, p. 1882). Baczała (2016) tyrimas atskleidė, kad suaugusių 24–56 metų amžiaus asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, socialiniai įgūdžiai nepakankami; 56,6 proc. respondentų socialinėse situacijose pasižymi žemais socialiniais (elgsenos) įgūdžiais. Jurevičienės (2012) tyrimas atskleidė, kad nors socialinėse sąveikose mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą, patiria daug sunkumų dėl nepakankamų visų sričių socialinių įgūdžių, dalis mokinių turi kai kurių emocinio ekspresyvumo, socialinio jautrumo ir kt. gebėjimų.

Valaikienės (2016) tyrimas atskleidė, kad asmenys, turintys intelekto sutrikimą ir stokoiantys būtinų darbo rinkai savybių, tvirtų vidinių nuostatų ir vertybių, darbo gebėjimų, ne tik negeba įsidarbinti, bet ir jų gyvenimas susiklostė nesėkmingai (nedarbas, benamystė, asocialus elgsens), o būtent su darbu susiję tokie socialiniai įgūdžiai – pokalbis, sunkumus keliančios interakcijos ir užduočių įveikimas, stereotipinių ir neproduktyvių poelgių mažinimas (Gear ir kt., 2011, p.41). Paauglystėje mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, neretai turi nerealių darbo lūkesčių, netinkamų karjeros tikslų ir nežino, kaip jų individualios stiprybės ir silpnybės paveiks jų gyvenimą (Cheong, Yahya, 2013, p. 105).

Tėvai, pedagogai ir plačioji visuomenė sutaria, kad asmenys baigę mokyklą, turėtų būti įgiję pagrindines akademinės kompetencijas, tačiau nemažiau svarbu, kad jie būtų socialiai

atsakingi ir pasiruošę atsakingai pasirinkti savo asmeninius ir profesinius kelius. Nepaisant šios bendros idėjos, socialinių kompetencijų ugdymui dažniausiai neskiriama pakankamai laiko ir išteklių (Oberle, Domitrovick, Meyers, Weisberg, 2016, p.3).

Probleminiai klausimai: Kokius socialinius įgūdžius mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, įgyja mokykloje? Kokiais metodais naudojasi pedagogai ugdydami mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinius įgūdžius?

Tyrimo objektas – mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymas(is).

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymo(si) ypatumus mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teorinės analizės metodu išnagrinėti socialinių įgūdžių sampratą ir jaunuolių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymo(si) ypatumus.
2. Remiantis interviu duomenų analize, atskleisti, kokius socialinius įgūdžius turi mokiniai, turintys intelekto sutrikimų.
3. Remiantis interviu duomenų analize, atskleisti, kaip ugdomi mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialiniai įgūdžiai mokykloje.

Tyrimo dalyviai – 9 mokytojai, ugduomenys mokinius, turinčius intelekto sutrikimų. Tyrimas atliktas Plungės mieste, 2019 m. lapkričio mėnesį.

Tyrimo metodologija ir metodai. Šiame tyrime vadovautasi pragmatizmo ir konstruktyvizmo nuostatomis, darant prielaidas, kad socialinių įgūdžių ugdymui(si) ypatingai svarbi aplinka, kurioje mokinsys ugdomi, bei socialinių situacijų ir sąveikų įvairovė, leidžianti mokytis patiriant, išgyvenant, stebint.

Pasirinktas kokybinis tyrimas, dėl galimybės tiesiogiai bendrauti su tyrimo dalyviu, atskleidžiant jo nuostatas. Tyrime taikyti metodai: *teorinės analizės* metodas, kuriuo siekta išanalizuoti socialinių įgūdžių sampratą, mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymo(si) ypatumus; *interview metodas*, atliekant mokytojų, ugdančių mokinius, turinčius intelekto sutrikimų, apklausą, siekta atskleisti, kokių socialinių įgūdžių turi mokiniai ir kokiais metodais mokytojai ugdo socialinius įgūdžius; *turinio analizė*, atliekant interviu metu gautų duomenų analizę.

Esminės sąvokos

Socialiniai įgūdžiai – išmoktas, socialiai priimtinas elgesys ar tam tikras elgesio šablonų rinkinys, kuris leidžia asmenybei efektyviai funkcionuoti konkrečioje socialinėje situacijoje (Antinienė ir Lekavičienė, 2012, p.92).

Intelekto sutrikimas – apibrėžiamas kaip netinkama emocinė ir socialinė savireguliacija, ribotas žodynas, riboti interesai, lėta reakcija, nepatvarus dėmesys, negebėjimas apibendrinti ir suvokti

abstrakcijų, ribota iniciatyva, originalumo nebuvimas, savikritikos stoka, mokymosi gebėjimų stoka, vėluojanti pažintinė raida (Pereira, de Matos Faria, 2015, p. 55).

Socialinių įgūdžių ugdymas – apima žmonių bendravimo gerinimą, sprendimų priėmimą, problemų sprendimą, savikontrolę ir bendradarbiavimo įgūdžius (Gökel, Dağlı, 2017, p.7367).

Bendravimas – daugialypis reiškinys, apimantis komunikaciją tarp žmonių kaip pasikeitimą psichinės veiklos rezultatais; aktyvią vieno individo sąveiką su kitais individais, keitimąsi veiksmais, judesiais bei tarpusavio poveikiu; tarpusavio suvokimą bei supratimą, socialinį pažinimą, kito žmogaus asmenybės pažinimą (Lekavičienė, Vasiliauskienė, Antinienė, Almonaitienė, 2010)

Baigiamojo darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, cituotos literatūros sąrašas (106 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 15 lentelių. Magistro darbo apimtis – 51 psl.

1 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ INTELEKTO SUTRIKIMŲ, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS(IS) MOKYKLOJE

1.1. Tyrimo mokslinė metodologija

Tyrimė remiamasi *konstruktyvizmo teorija*. Konstruktyvistai teigia, kad mokymuisi įtakos turi kontekstas, kuriame mokomasi. Konstruktyvus ugdymas žadina įgimtą smalsumą apie pasaulį ir kaip viskas veikia. Mokinys ateina mokytis su ankstesne patirtimi ir tai daro įtaką jo naujų žinių priėmimui. Mokymasis apima asmens visumą, ne tik intelektą. Mokymuisi įtakos turi emocijos, jausmai ir požiūris. Geriausiai suprantama ir atsiminama kai faktai ir įgūdžiai yra natūraliai išgyvenami. Kiekvieno asmens smegenys yra unikalios. Mokymasis turi būti daugialypis, kad mokinys galėtų išnaudoti savo galimybes (Olusegun, 2015, p.67). Besimokantieji kuria savo žinias individualiai ir kolektyviai. Kiekvienas besimokantysis turi sąvokų ir įgūdžių rinkinį, kuriuo naudodamasis konstruoja žinias, kad galėtų išspręsti aplinkos problemas. Žinios nėra pasyviai gaunamos, jos kaupiamos pažinimo būdu. Išankstinės nuostatos ir idėjos dažnai būna atsparios pokyčiams, mokytojai linkę pripažinti klasės ar bendruomenės galias mokantis (Jones, Brader-Araje, 2002, p.2). Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad ugdant socialinius įgūdžius, svarbu pažinti ugdytinio patirtį, nuostatas.

Mokinys ir mokytojas mokosi vienas iš kito, mokymosi aplinkoje turėtų būti skirtingų patirčių mokinių. Mokymasis turi vykti natūraliuose kontekstuose, remtis individualia socialine patirtimi. Naudojant kuo įvairesnius mokymosi metodus, skatinama refleksija. Ugdymasis geriausiai veikia, kai susitelkiama į mąstymą ir supratimą, o ne į išiminimą. Konstruktyvus ugdymas skatina socialinius ryšius ir bendravimą, bendradarbiavimą. Geriausiai prisimenama patyriminė informacija (Poonam, 2017, p. 184). Mokymasis vyksta tada, kai besimokantysis atranda žinias per eksperimentavimo patirtį. Ugdymo metodai – klasės diskusijos, projektai. Ugdytojas turi sudominti protą ir rankas. Motyvacija čia laikoma pagrindiniu mokymosi varikliu (Adom, Yeboah, Ankrah, 2016, p.8).

Gudžinskienė (2011, p. 39) teigia, kad „tai, ko išmokstama, iš esmės priklauso nuo aplinkos, kurioje mokomasi, informacijos pobūdžio ir ankstesnių žinių. Ryšys tarp turimų žinių ir naujos informacijos yra veiksnys, kuris mokymąsi padaro, besimokančiojo akimis, prasmingą. Vadinasi, mokymasis iš esmės yra aktyvus informacijos kūrimas, tikslinimas ir naujų modelių kūrimas“. Pasak Gudžinskienės (2011, p. 40), „žinojimas yra suvokiamas kaip vidinė veikla, o informacija kaip dalis išorinio pasaulio. Mokinys kuria savo paties subjektyvią tikrovę ir savo paties teorijas. <...> Sąveikaujant tarpusavyje, bendraujant, lyginant savo paties sampratą su kitų patirtimi, subjektyvūs potyriai tampa objektyviomis žiniomis“. Svarbu ugdant asmenį ir paties

mokytojo nuostatos. Ruškus (2002) teigia, kad žymių negalių turinčio asmens mąstymo gebėjimai taip pat yra socialiai sukonstruoti, mąstymo gebėjimų vertinimas tiesiogiai priklauso nuo to, kas vertinama ir nuo nustatytų vertinimo kriterijų, svarbu matyti kito individualumą bei matyti kitą kaip gebantį sąveikauti, bendrauti, suteikiant jam socialinę vietą ir vaidmenį (Ruškus, 2002, p. 186).

Taip pat tyrime remiamasi *pragmatizmo teorija*. Kuo daugiau ir sudėtingesnių problemų sprendžia mokinys, tuo didesnis jo intelekto augimas. Kadangi spręstinios problemos kyla kasdien, vaikas mokosi, kai jis tiesiog gyvena, diena iš dienos, ir kiekvienos dienos patirtis, jei ji yra edukacinė, padidina jo problemų sprendimo patirtį. Mokymasis šia prasme negali vykti izoliuojant vaiką nuo jo aplinkos (Adeleye, 2017, p. 3).

Konkreči aplinka, kurioje yra mokinys, skatina jį matyti ir jausti vienus dalykus vienaip, o kitus kitaip, aplinka priverčia kurti tokius planus, kad jo ir kitų individų bendros pastangos būtų sėkmingos, aplinka vienus įsitikinimus palaiko, kitus griaua, priversdama atsižvelgti į aplinkinių nuomonę. Visa tai pamažu formuoja tam tikrą žmogaus elgesio modelį ir polinkius, tad iš čia kyla ugdymo esmė – informacijos perteikimas bendraujant. Jei teigiama, kad socialinis gyvenimas vyksta bendraujant, o visas bendravimas orientuotas į ugdymą, vadinasi ugdytis, tai nuolat įgyti vis daugiau ir vis kitokios patirties (Dewey, 2014).

Individas yra aktyvus kurdamas savo pasaulį, ir prasmė kurią gauna savo gyvenime, yra rezultatas sudėtingo ryšio tarp gautų idėjų ir dabartinės patirties. Visa minties funkcija yra sukurti elgesio įpročius (Maddux, Donnett, 2015, p.65). Žmogaus mintys ir veiksmai susiję. Tikrovė nėra statiška – ji kinta su kiekviena patirtimi. Pasaulis taip pat keičiamas veiksmis – veiksmas yra būdas pakeisti egzistenciją. Tikimybė panašiai elgtis panašioje situacijoje ir priskirti panašias veiksmų pasekmių reikšmes priklauso nuo bendro įsitikinimo konkrečioje situacijoje.

Pragmatizmas orientuojasi į praktinių problemų realiame pasaulyje sprendimą (Kaushik, Walsh, 2019, p.4). Pragmatizme ryški idėja, kad tai, kas tinka vienam, nebūtinai tiks kitam. Išsilavinimas perduoda kultūrą, o kultūra kuria vertybes. Patirtis yra ugdymo varomoji jėga (Khasawnwh, Migdadi, Mijazi, 2014, p.41). Mokymosi procesas iš esmės tai bandymų ir klaidų procesas, per kurį įgyjamas sudėtingas įpročių rinkinys. Žinios čia visada grindžiamos patirtimi. Veiksmas negali būti atskirtas nuo situacijos, kurioje atsiduriama. Pagrįstus įsitikinimus lemia pakartotinė nuspėjamų rezultatų patirtis (Kaushik, Walsh, 2019, p.5).

Remiantis konstruktyvizmo ir pragmatizmo teorijomis socialinių įgūdžių ugdymo(-si) pamatas – asmeninė patirtis socialinėje aplinkoje. Tik veikdamas ir pats patirdamas veiksmo pasekmes, asmuo gali išmokyti socialinių įgūdžių.

1.2. Socialinių įgūdžių samprata

Žmonės gyvena socialinių ryšių tinkle, todėl socialiniai įgūdžiai yra svarbūs kiekvienam (Mattila, Määttä, Uusiautti, 2017, p. 297). Žmonių tarpusavio santykiai yra vienas pagrindinių veiksnių žmogaus socializacijai, jo socialinei ir fizinei sveikatai ir saviraiškai (Barkauskaitė, Žadeikaitė, 2006, p. 39).

Socialiniai įgūdžiai apima: socialinių taisyklių laikymąsi (Casanova, Leiner, 2017, p. 4.); tarpasmeninius santykius (McLaughlin et al. 2017, p. 21), empatiją, mokymąsi bendradarbiauti, dalijimąsi (Casanova, Leiner, 2017, p. 4.); problemų sprendimą (Jaya ir kt., 2018, p. 3), atsakomybės prisiėmimą (McLaughlin et al. 2017, p. 21), pagalbos ieškojimą, konstruktyvius sprendimus, sprendimo priėmimą; konfliktų sprendimą, atsiprašymą, (Gökel, Dağlı, 2017, p. 7365). Gresham, Elliott (2008, cit. Monnier, 2015, p. 68) socialinius įgūdžius klasifikuoja į: bendravimo, bendradarbiavimo, savitvarkos, atsakomybės, empatijos, dalyvavimo ir savikontrolės gebėjimus.

Jurevičienė, Ruškus, Kaffemanienė (2011, p. 397) išskiria tokias socialinių įgūdžių raiškos sritis:

- emocinės reakcijos ir elgesys – savo ir kito žmogaus jausmų, kūno kalbos ir veido išraiškų atpažinimas, jausmų raiška, empatiškumas, pasitikėjimas savimi, derama reakcija;
- bendravimo ir konfliktų sprendimo gebėjimai – bendravimas, socialinės situacijos atpažinimas, gebėjimas orientuotis situacijoje, gebėjimas kurti pozityvius santykius, atsispirti neigiamam socialiniam sprendimui;
- saviraiška, laisvalaikio pomėgiai;
- dalyvavimo veikloje įgūdžiai

Socialiniai įgūdžiai grindžiami elgesiu. Jie pirmaisia apima socialinės situacijos supratimą, po to adaptaciją. Socialinių įgūdžių turėjimas apibrėžiamas kaip mokėjimas atpažinti ir valdyti emocijas, jaučiant rūpestį kitiems, užmezgant ir palaikant teigiamus santykius, priimant atsakingus sprendimus bei konstruktyviai elgiantis sudėtingose situacijose (Monnier, 2015, p. 68). Vaikai, turintys gerus socialinius įgūdžius, geba susieti jausmus, mąstymą bei elgesį atlikdami svarbias užduotis mokykloje ir gyvenime. Tokie vaikai kompetentingi atpažinti ir valdyti savo emocijas, formuoti sveikus santykius su bendraamžiais ir suaugusiais, išsikelia realius ir teigiamus tikslus, tenkina asmeninius bei socialinius poreikius ir priima atsakingus bei etinius sprendimus (Oberle, Domitrovick, Meyers, Weisberg, 2016, p.4).

Socialinių įgūdžių stoka yra vienas iš kriterijų apibūdinant asmenis, turinčius intelekto sutrikimų (Maria, Nikolaos, 2017, p. 346; Sukhodolsky, Butter, 2006, p. 601). Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų, saviveiksmingumas ir savivertė gali būti neigiamai paveikta bendraamžių

izoliacijos, mokymosi nesėkmių. Lygindami save su bendraamžiais, vaikai, turintys intelekto sutrikimų, save laiko kitokiais, mažiau vertinamais. Mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, vengia užsiimti veikla, kuriai reikia bet kokių akademinų pastangų ar įgūdžių (Cavioni, Grazzani, Ornaghi, 2017, p.101).

Antinienė, Lekavičienė (2012, p. 92) socialinius įgūdžius apibrėžia kaip išmoktą, socialiai priimtina elgesį ar tam tikrą elgesio šablonų rinkinį, kuris leidžia asmenybei efektyviai funkcionuoti konkrečioje socialinėje situacijoje.

Socialiniai įgūdžiai laikomi socialinio brandumo dalimi. Socialinis brandumas yra apibūdinamas kaip gebėjimas veikti atsakingai, socialinių santykių ir normų supratimas, gebėjimas naudoti žinias, savęs priežiūros įgūdžiai, sveika socialinė sąveika (Ganaie et al., 2015, p. 17). Socialiniai įgūdžiai yra gyvenimo kokybės sampratos dedamosios, kadangi gyvenimo kokybė apibrėžiama kaip asmeninis tobulėjimas ir apsisprendimas (asmens savarankiškumo lygis), tarpasmeniniai santykiai, socialinė įtrauktis, teisės (socialinis dalyvavimas) emocinė, fizinė ir materialinė gerovė (Morisse, Vandemaele, Claes, Claes, 2013, p. 3).

Socialinė kompetencija atlieka pagrindinį vaidmenį užkertant kelią agresijai, piktnaudžiavimui narkotikais, socialinei atskirčiai, nusikalstamumui (Benavides-Nieto, Romero-López, Quesada-Conde, Corredor, 2017, p. 472). Pozityvūs santykiai negalimi be lygiaverčio bendravimo, kai žmogus priimamas kaip vertas visokeriopos pagalbos, be jokių išankstinių nuostatų. Taigi, pozityvus ir kompetentingas bendravimas kaip vertybė, praturtina abi bendraujančias puses, skatina kurti bei plėtoti produktyvius santykius su kitais, moko tobulinti save, mokytis padėti kitiems ir ieškoti pagalbos sau (Adomaitienė, Zubrickienė, 2012, p. 14). Bendraujant labai svarbu būti empatišku. Empatija laikoma viena pagrindinių savybių bendravimo santykiams kurti ir vystyti, kaip gebėjimas įsijausti į kito žmogaus situaciją, o tam reikia visų pirma gebėti pažinti savo emocijas ir jomis remiantis emociškai reaguoti į kito asmens situaciją, atskiriant savo emocijas nuo kitų, skaityti veido mimikas, skirti kalbos ir elgesio emociškas išraiškas, objektyviai suprasti kito asmens emocinę būseną, aktyviai reaguoti (Hirn, Thomas, Zoelch, 2018, p. 3).

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai įgūdžiai svarbi asmenybės konstrukto dalis. Socialiniai įgūdžiai apima visą žmogaus socialinio gyvenimo lauką. Sparčiai kintant aplinkos sąlygoms, keičiantis bendravimo formoms, svarbu gebėti bendrauti, bendradarbiauti, turėti savitvardos, atsakomybės, empatijos, dalyvavimo ir savikontrolės gebėjimų. Socialiniai įgūdžiai lemia asmens socialinį identitetą visuomenėje ir yra gyvenimo kokybės indikatorius. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad socialiniai įgūdžiai yra išmoktas ir socialiai priimtinas elgesys, leidžiantis sėkmingai bendrauti su kitais.

1.3. Mokinų, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ypatumai

Negalia atsiranda santykyje tarp individo ir aplinkos (Luthra, Westberg, Högdin, Tideman, 2018, p. 2). Sąvoka „intelektų negalia“ slepia didelę įvairovę žmonių patirčių (Kittelsaa, 2014, p. 30). Istoriškai asmenys, turintys intelekto sutrikimų, neturėjo galimybės naudotis individualia autonomija, jiems nebuvo leidžiama patiems priimti sprendimus; apsisprendimo apribojimas daro žalą asmens orumui. Jausmas, kad negali kontroliuoti kasdieninio gyvenimo įvykių, gali suponuoti baimę ir apatiją, o savarankiškas apsisprendimas reiškia asmens gebėjimą pasirinkti ir kontroliuoti savo gyvenimą (Hellzen, Haugenes, Ostby, 2018, p. 7).

Šiandieninė intelekto sutrikimo samprata atskleidžia asmens funkcinius gebėjimus, įvertinant individualius palaikymo poreikius ir stipriąsias puses įvairiose gyvenimo srityse ir skirtingose aplinkose. Dabartinis požiūris pabrėžia asmens teisę dalyvauti priimant sprendimus ir integruotis į visuomenę plačiąja prasme (Mattila ir kt., 2017, p. 296). Socialinė integracija apibūdinama kaip fizinė integracija bei socialiniai ryšiai. Fizinė integracija yra išankstinė socialinių kontaktų sąlyga, tačiau ji negarantuoja, kad toks kontaktas iš tikrųjų įvyks (Venema, Vlaskamp, Otten, 2018, p. 155).

Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, sudėtinga apibrėžti savo poreikius ar įvertinti gyvenimo kokybę dėl ribotų suvokimo galimybių (Nieuwenhuijse, Willems, Goudoever, Echteld, Olsman, 2019, p. 266). Susiduriama su situacija kad asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, ypač negalinčių savo nuomonės išreikšti žodžiais, poreikius identifikuoti labai sunku (de Geus-Neelen, van Oorsouw, Hendriks, Embregts, 2019, p. 42). Kai asmuo negali žodžiais išreikšti savo emocijų, apibūdinti savo emocinę patirtį, jo emocijos gali pasireikšti per elgesį (veido išraiškos pokyčiai, balsas, save žalojantis elgesys, atsitraukimas). Neretai tokiu atveju problemos priskiriamos tipiškam intelekto sutrikimo sąlygotam elgesiui ir laikomi tiesiog elgesio problema, ypač kai kalbama apie žymų intelekto sutrikimą turinčius asmenis (Adams, Jahoda, 2019, p. 136). Įprasta praktika, kad specialistai ir šeimos nariai kalba asmens, turinčio intelekto sutrikimų, vardu (de Geus-Neelen ir kt., 2019, p. 42). Neretai manoma, kad intelekto sutrikimas yra tokia būseną, kad žmogus negali žinoti, ko nori. Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, gali elgtis gynybiškai ir savo pačių sprendimo priėmimo sąskaita, taip nesąmoningai mažindami savo veiksmingumą ir gerovę. Dėl nevienodų galios pozicijų susiduriama su sunkumais pasakyti „ne“, „ne taip mes susitarėme“ tai gali sustiprinti neigiamus jausmus, susijusius su asmens tapatumu, maža saviverte (Hellzen ir kt., 2018, p. 7). Vadinasi, negalėdami ir nemokėdami tinkamai išreikšti emocijų, asmenys, turintys intelekto sutrikimų, laikomi neturinčiais emocijų valdymo įgūdžių.

Intelekto sutrikimas apibrėžiamas kaip netinkama emocinė ir socialinė savireguliacija, ribotas žodynas, riboti interesai, lėta reakcija, nepatvarus dėmesys, negebėjimas apibendrinti ir suvokti abstrakcijų, ribota iniciatyva, originalumo nebuvimas, savikritikos stoka, mokymosi

gebėjimų stoka, vėluojanti pažintinė raida. Asmenys, turintys nežymų ir vidutinį intelekto sutrikimą, atpažįsta savo ir kitų emocines išraiškas, tačiau jų savireguliacijos procesas yra lėtesnis nei įprastos raidos bendraamžių. Savarankiškumo įgūdžių stoka lemia didesnę emocinį pažeidžiamumą ir menkesnę elgesio savikontrolę (Pereira, de Matos Faria, 2015, p. 55).

Intelektu sutrikimas sukelia didelį gyvenimo veiklos apribojimą ir asmeninės nepriklausomybės nepatenkinimą. Asmens, turinčio intelekto sutrikimą, dalyvavimas įvairiose gyvenimo srityse apibrėžiamas per negalią, o ne gebėjimus (Iconaru, Ciucurel, 2014, p. 3303). Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, dažniausiai pats sutrikimas priskiriamas kaip tapatybė, intelekto sutrikimas apibūdinamas kaip tapatumas, pašalinantis žmones iš daugelio socialinių vaidmenų užgožiantis visas kitas ypatybes (Kittelsaa, 2014, p. 34).

Gerai ir artimi santykiai, meilė ir draugystė, bendravimas su kitais žmonėmis ir socialiniai poreikiai laikomi pagrindiniais gerovės šaltiniais (Mattilla, Matta, Uusiatti, 2017, p. 296). Tačiau, intelekto sutrikimas apriboja ir tokias intymias žmogaus gyvenimo sritis kaip romantiški santykiai ir šeimos kūrimas. Moterys, turinčios intelekto sutrikimų, patiria prievartą, susijusią su reprodukcinės teisės apribojimu. Intelektu negalia laikoma viena priežasčių, kodėl moterys, turinčios intelekto sutrikimų, nėra vertinamos kaip „tinkamos būti moterimis“, todėl jų lytiškumas, artimi santykiai bei santuokos gali būti ribojami, kontroliuojami ar draudžiami, ypač motinystė. Kalbant apie asmenis, turinčius intelekto sutrikimų, pamirštama, kad jie yra vyrai ar moterys, atrodo, kad tai belyčiai žmonės, apspręsti savo negalios (O’Shea, Frawley, 2019, p. 3). Negebėjimas užmegzti ir išlaikyti artimų santykių neigiamai veikia ir seksualinę sveikatą (Schaafsma, Kok, Stoffelen, Curfs, 2015, p. 413). Intelektu sutrikimas apriboja supratimą apie seksualines normas, būdingas šiandienos visuomenei, kurios kinta ir yra skirtingos kiekvienoje visuomenėje. Intelektu sutrikimas gali sumažinti gebėjimą suprasti ir kritiškai vertinti skirtingas seksualines normas, kodus ir signalus. Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, suvokiami kaip ypač pažeidžiami dėl seksualumo, nepageidaujamo nėštumo ir seksualinės prievartos. Jie dažnai patenka į seksualines situacijas, kurias jiems sunku valdyti dėl individualių raidos ypatumų, ribotų žinių (Löfgren-Mårtenson, Ouis, 2019, p. 56). Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, turi labai ribotas žinias apie masturbaciją, nėštumą, saugų seksą, reprodukciją bei tos pačios lyties santykius (Schaafsma ir kt., 2015, p. 413). Vadinasi, asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, tarpasmeninių santykių įgūdžiai, tiesiogiai ribojami nuostatų ir stigmu.

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, ieškodami darbo susiduria su akivaizdžiais kognityviniais ar fiziniais sunkumais. Verbalinių, emocinių, elgesio, bendravimo įgūdžių trūkumai, šypsenos ir akių kontakto nebuvimas gali sukelti sunkumų tiek įsidarbinant, tiek darbo vietoje (Gear ir kt., 2011, p. 40; Talapatra, Roach, Varjas, Houchins, Crimmins, 2018, p. 57). Be to, patiriama sunkumų ir renkantis profesiją (Luthra, 2019, p. 9).

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, pasižymi menkais suvokimo ir apibendrinimo gebėjimais. Jiems sunku suvokti vertybes ir normas orientuotis socialinėse situacijose, tai lemia socialiai nepriimtina elgesį (Ho, 2013, p. 170). Intelekto sutrikimo sąlygoti dėmesio sutelkimo sunkumai gali paveikti asmens gebėjimą atkoduoti tam tikras užuominas ir dėl to klaidingai išsiaiškinti socialinę situaciją; ypač sudėtinga sutelkti dėmesį į teigiamus ir neigiamus atsakymo variantų aspektus sudėtingose socialinėse situacijose, o tai gali turėti įtakos problemų sprendimui, kadangi tam reikia atlikti keletą operacijų: probleminės situacijos analizę, kelių galimų atsakymų generavimą ir galimų reakcijų apsvarstymą bei galimo rezultato įvertinimą. (Van Rest ir kt., 2019, p. 574).

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, pasižymi sunkumais perkelti į naujas situacijas jau įgytas žinias ir įgūdžius. Jiems sunku dirbti su skirtingomis idėjomis ir koncepcijomis, atpažinti jų tarpusavio sąsajas, apibendrinti informaciją. Nustatyta, kad asmenys, turintys IS, geba daiktui ar reiškiniui priskirti tik vieną kriterijų, jiems sudėtinga įvardinti du ar tris kriterijus (spalvą, padėtį, formą). Jei užduotis viršija galimybes, jie yra linkę pasirinkti prieš tai buvusį teisingą variantą arba pasirenka atsitiktinai. Asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, veiklą veikia dėmesio sunkumai ir atkaklumo trūkumas (Agheana, Folostina, 2015, p. 2370).

Vaikai, turintys intelekto sutrikimų, patiria sunkumų dėl savarankiškumo, bendravimo, bendruomenės išteklių panaudojimo gebėjimų trūkumo, kalbos sutrikimų, apsunkinančių bendravimą, santykių inicijavimą bei palaikymą (Jurevičienė, Kaffemanienė, 2009a, p. 92). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų turi menkesnę socialinę patirtį, nei jų bendraamžiai, neturintys sutrikimo. Jie jaučiasi vieniši, bijo socialinių santykių, turi mažiau draugų (Ágota, 2014, p. 1855). Socialinių įgūdžių stokos priežastis yra sąlygota pažintinių funkcijų sutrikimų, tačiau prie to prisideda ir ribotos galimybės mokytis sąveikoje su tipiškais bendraamžiais. Patirtos nesėkmės bendraujant neigiamai veikia socialinių įgūdžių įgijimą stebint ir modeliuojant (Gül, 2016). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų, patiria sunkumų inicijuodami veiklą ir formuodami tarpusavio grupes (Jurevičienė, Kaffemanienė, 2009a, p. 92).

Asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, žodinis bendravimas gali būti netikslus. Dėl suvokimo sunkumų jie gali neteisingai interpretuoti kito asmens žodžius, todėl klausimai ir pateikiama informacija turi būti aiški, pateikiama dalimis. Bendraujant būtina įsitikinti, ar asmuo nemanipuliuoja sąvokomis, netaiko atsitiktinio pasirinkimo. Vartoti trumpus, paprastus sakinius, kasdienius žodžius, naudoti kartu ir žodines, ir vaizdines priemones (Boardman, Bernal, Hollins, 2014, p. 30).

Kadangi asmenys, turintys intelekto sutrikimų, ne visada gali išreikšti savo emocijas, jausmus įprasta komunikacija, siekiant pažinti asmens, turinčio intelekto sutrikimų poreikius, būtina stebėti bendras reakcijas (kūno kalbą, mimikas, garsus). Dar didesnis iššūkis specialistams

ir tėvams – asmenų, turinčių vidutinį ir žymų intelekto sutrikimų, emocijų raiškos vertinimas, kadangi jų demonstruojamos emocijos ir kūno kalba, nebūtinai reiškia visuotinai priimtina sampratą; pavyzdžiui šypsena ar juokas nebūtinai reiškia džiaugsmą ar pasitenkinimą. Todėl rekomenduojama kritiškai vertinti savo prielaidas ir elgesio interpretacijas. Čia gerais pagalbininkais gali tapti tėvai, kurie gali padėti identifikuoti tam tikras reakcijas ar elgsenos ypatumus (Nieuwenhuijse ir kt., 2019, p. 268).

Vaikams, kurie turi intelekto sutrikimų, sunku išlaikyti tarpusavio ryšius. Jie turi menkesnius socialinius įgūdžius, probleminį socialinį elgesį. Jaunuoliai, turintys intelekto sutrikimų, turi menkus problemų įveikos mechanizmus, dėl ko atsiranda deviantinis elgsenys (Popovici, Buică-Belciu, 2013, p. 518; Anderson, Kazantzis, 2008, p. 98). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų, dažniau tampa patyčių objektu, šis reiškinys gajus ir specialiose mokyklose (Glumbić, Žunić-Pavlović, 2010, p. 2785).

Tėvų, auginančių vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimų, apklausa atskleidė, kad, jų nuomone, jų vaikų bendravimo įgūdžiai išplėtoti nepakankamai, maža jų dalis bendrauja su bendraamžiais, nes, tėvų teigimu, vaikai patiria sunkumų dėl neišplėtos kalbos, drovumo, bendraamžių atstūmimo; nepakankami problemų sprendimo įgūdžiai, būdinga sudėtingų situacijų vengimas, agresija, opozicinis neklusnumas (Jurevičienė, Kaffemanienė, 2009b, p. 108).

Savivaizdžio samprata priklauso ir nuo negalios sunkumo. Esant nežymiam intelekto sutrikimui jaunuoliai linkę pervertinti savo gebėjimus. Kuo žymesnis intelekto sutrikimas, tuo skurdesnė savęs samprata, varijuojanti nuo labai teigiamo iki labai neigiamo savivaizdžio. Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų, ugdytas tarp panašių poreikių turinčių bendraamžių (specialiosiose mokyklose), sukelia dirbtinės, puoselėjančios aplinkos su savo patogumais ir adaptyvumu poveikį. Vaikai nepastebi išorinio pasaulio ir nesiugdo reikalingų prisitaikymo įgūdžių (Popovici, Buică-Belciu, 2013, p.518).

Viena iš problemų, kad ši negalia dažnai traktuojama kaip biologija, o ne kaip socialinis konstruktas, tai lemia suvokimą, kad asmenų, turinčių intelekto sutrikimų elgsenys sąlygotas jų prigimtinių sutrikimų, eliminuojant socialinės aplinkos poveikį. Tačiau asmenų, turinčių intelekto sutrikimų elgsenos pokyčiai galimi ir keičiantis socialinei aplinkai (Kittelsaa, 2014, p. 34). Asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, poreikiai dažnai neišgirstami dėl vyraujančių stereotipų, kurie apibrėžia intelekto sutrikimą, tačiau neatspindi asmenų įvairovės, individualumo ir ypatingų poreikių. Dėl pažintinių ir komunikacijos sunkumų, asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, nuomonė dažnai neišklausoma. Gerinant žmonių, turinčių intelekto sutrikimų, gyvenimo kokybę vis dar labiau kreipiamas dėmesys į fizinės aplinkos gerinimą (gyvenimo sąlygos), tačiau šie pokyčiai nedaug pagerina socialinę gyvenimo kokybę, nes socialinė izoliacija nesumažėja vien būnant bendruomenėje (Clegg, Bigby, 2017, p. 84).

Dažnai už asmenis, turinčius intelekto sutrikimų, kalba kiti, jų nuomonės nėra klausama ir jie nėra girdimi, todėl ugdymo procese siekiant teigiamų rezultatų būtina išgirsti pačių asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, balsą ir koreguoti mokymą, atliepant asmeninius ir unikalius poreikius (Mattila ir kt., 2017, p. 304).

Keičiantis ugdymo paradigmai, visų pirma mokinys turi identifikuoti save kaip aktyvų besimokantįjį. Mokiniai, kurie mokosi dėl vidinių ugdymosi tikslų, kuriuos nusistatė patys, turi asmeninę motyvaciją ir gali patirti sėkmę, todėl jiems turi būti sudaryta galimybė aktyviai bendradarbiauti mokymosi procese, dalyvauti priimant sprendimus (Garrels, 2017, p. 495). Pagalbos asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, teikimo procese svarbu pozityvūs, įgalinantys santykiai. Jausmas, kad žmogus gali pats priimti sprendimus ir rinktis, priklausyti grupei, yra labai svarbūs žmogaus gerovei. Specialistams derėtų siekti sumažinti kontrolę ir spaudimą, primetant nediskutuotą tvarką ir taisykles, geriau išsiaiškinant asmens poreikius, suteikiant galimybę pasirinkti ir palaikant iniciatyvą (Embregts, Zijlmans, Gerits, Bosman, 2019, p. 136), skatinant ieškoti naujų sprendimo būdų (Hellzen ir kt., 2018, p. 7).

Svarbus aspektas, kalbant apie pagalbą žmonėms, turintiems intelekto sutrikimų, stigmatizavimas kylantis iš pačių pagalbos teikėjų. Egzistuoja dvi pagrindinės stigmatizavimo formos: visuomenės ir struktūrinė. Visuomenės stigma apibūdinama kaip stereotipai, neigiamos emocijos bei diskriminuojantis elgesys, pvz., manyti, kad asmuo, turintis intelekto sutrikimų, negali įgyti naujų įgūdžių. Struktūrinė stigma sąlygota socialinių normų ir politikos, kuri riboja asmenų, turinčių intelekto sutrikimų galimybes būti socialiai aktyviais, taip mažinant socialinės įtraukties galimybes (Pelleboer-Gunnink, Van Oorsouw, Van Weeghel, Embregts, 2019, p. 2).

Specialistai, dirbantys su asmenimis, turinčiais intelekto sutrikimų, vaidina ypatingą vaidmenį, kuriant savarankiškumui palankią aplinką, puoselėjant asmenų savarankiškumą. Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, kartais būdingas sudėtingas elgesys, pasireiškiantis agresija ar savęs žalojimu, ir tai gali apsunkinti specialistų ir asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, bendradarbiavimą dėl specialistų išgyvenamų neigiamų emocijų (Embregts ir kt., 2019, p. 131).

Daugumai asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, reikalinga parama vienoje ar keliose gyvenimo srityse. Specialistai yra dalis plačiosios visuomenės, jie gali turėti tokias pat nuostatas, kurios vyrauja visuomenėje, todėl gali sudaryti subtilų barjerą socialinei įtraukčiai. Įmanoma, kad net ir dirbdami su žmonėmis, turinčiais intelekto sutrikimų, jie gali turėti stigmatizuojantį požiūrį į žmones, turinčius intelekto sutrikimų. Be to, nuolat dirbdami sudėtingomis situacijomis, specialistai gali įgyti pesimistišką požiūrį į šių žmonių gyvenimo galimybes (Pelleboer-Gunnink ir kt., 2019, p. 2).

Aktyvi specialistų parama yra svarbi didinant intelekto sutrikimų turinčių žmonių dalyvavimą kasdieniniuose procesuose (Alevriadou, Pavlidou, 2014, p. 133). Savanoriai taip pat

vaidina svarbų vaidmenį socialinei asmenų, turinčių intelekto sutrikimų integracijai, kadangi vyksta abipusė sąveika, asmuo, turintis intelekto sutrikimų įgyja naujos bendravimo patirties, užmezga socialinį kontaktą, tuo pačiu savanoris labiau susipažįsta su asmenimis, turinčiais intelekto sutrikimų (Venema ir kt., 2018, p. 156). Turi būti sudaryta galimybė pasirinkti, tačiau specialistas turi gerai apgalvoti pasirinkimų galimybes, atliepiančias individualius asmens poreikius, pateikiant tokius ir tiek pasirinkimų, kad asmuo, turintis intelekto sutrikimų, nepatirtų papildomos įtampos (Morisse ir kt., 2013, p. 4).

Tikslų išsikėlimas ir planavimas laikomi esminiais apsisprendimo įgūdžiais, tačiau tai nėra įgimtas dalykas, tai įgūdžiai, kurių reikia įgyti. Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, kurie dalyvauja nustatant tikslus, labiau organizuoti, patiria mažiau streso atlikdami užduotis ir labiau pasitiki savimi (Garrels, 2017, p. 494).

Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymo(si) galimybės ir poreikiai individualūs, todėl nėra universalus pedagoginio poveikio būdo. Siekiant kryptingai ugdyti socialinius įgūdžius būtina pažinti asmens socialinės raidos situaciją: nustatyti turimus gebėjimus ir problemines sritis (Jurevičienė, Ruškus, Kaffemanienė, 2011, p. 396).

Apibendrinant galima teigti, kad intelekto sutrikimo samprata keičiasi, labiau pabrėžiami ne intelekto sutrikimo sąlygoti apribojimai, bet kreipiamas dėmesys ir į socialinį negalios kontekstą. Tačiau asmenys, turintys intelekto sutrikimų, vis dar susiduria su diskriminacija, stigma, nepaisoma ir neklausoma jų nuomonė, nuvertinamas gebėjimas priimti sprendimus. Asmeninis gyvenimas ribojamas draudimų, suvaržymų, visų pirma matant sutrikimą, o ne asmenį ir jo poreikius. Visa tai apsunkina asmenų, turinčių intelekto sutrikimą, socialinių įgūdžių ugdymąsi.

1.4. Socialinių įgūdžių ugdymas(-is) mokykloje

Socialinių įgūdžių tobulinimas svarbus žmonių asmeniniam ir profesiniam tobulėjimui, nes taip asmuo tampa geresnių santykių kūrėju. Socialinių įgūdžių mokymas apima žmonių bendravimo gerinimą, sprendimų priėmimą, problemų sprendimą, savikontrolę ir bendradarbiavimo įgūdžius. Pagrindinės socialinių įgūdžių mokymo teorijos – vystymosi teorija ir socialinis mokymas bei pažintinis socialinis mokymasis. Remiantis socialinio mokymosi teorija elgesys yra sąlygotas aplinkos sąlygų. Aplinkos sąlygos formuoja elgesį per mokymąsi ir asmens elgesys formuoja aplinką. Socialinių įgūdžių mokymas vyksta apimant mokymą, repetavimą ir grįžtamąjį ryšį (Gökel, Dağlı, 2017, p.7367).

Mokyklose vis dar daugiau dėmesio skiriama akademiniam pasiekimams, o socialinių įgūdžių ugdymas laikomas atskira sritimi, nors teigiama, kad akademinis ir socialinis ugdymas yra

tarpusavyje susiję ir papildo vienas kitą (Oberle, Domitrovick, Meyers, Weisberg, 2016, p. 6). Socialiniai įgūdžiai pasireiškia ir formuojasi veikloje tik pačiam individui aktyviai veikiant. Pagrindinės veiklos rūšys ugdant socialinius įgūdžius – žaidimas, mokymas, nepamokinė veikla (Gudžinskienė, p.41). Socialinių – emocinių ir akademinų sričių santykis atsiranda dėl pačio mokymosi mokyklos kontekste apibrėžties, nes pats mokymasis yra socialinis procesas, prasidedantis nuo mokinių bendravimo su bendraamžiais, mokytojais, mokyklos bendruomene. Mokytojo ir mokinio santykiai, bendraamžių santykiai ir mokyklos bendruomenės bei mokinio santykiai yra svarbiausia socialinių įgūdžių ugdymo ir praktikavimo mokyklos kontekste ašis (Oberle, Domitrovick, Meyers, Weisberg, 2016, p. 6). Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, svarbu išmokti tinkamai socialiai elgtis ne tik klasėje ar mokykloje, bet ir viešose vietose, bendruomenėje. Socialinių įgūdžių modeliavimas – vienas iš būdų pasiekti socialiai pageidaujamo elgesio (Woods, Ragland-Woods, Hollenbeck, 2018, p. 171). Socialinių įgūdžių mokymas yra viena pagrindinių priemonių siekiant sumažinti, asmens, turinčio intelekto sutrikimų, pažeidžiamumą (Sukhodolsky, Butter, 2006, p. 601). Mokydamiesi grupėse vaikai įgyja aukštesnių socialinių įgūdžių. Teigiama aplinka skatina socialinį dalyvavimą ir bendravimą su kitais žmonėmis (Karra, 2013, p.59; Ho, 2013, p.172).

Kuriant palankią ugdymosi aplinką, svarbi tampa įgalinimo koncepcija. Įgalinimas prasideda tada, kai individai patys apsibrėžia savo poreikius ir siekius, patys, o ne specialistai priima sprendimus ir dėl jų prisiima atsakomybę; kai individai žino, kad jie turi teisę, taip pat ir gebėjimą spręsti jiems iškilusias problemas, kai jie tiki, kad jų turimi įgūdžiai ir galimybės leis jiems sėkmingai veikti (Ruškus, Mažeikis, 2007). Įgalinimas grįstas pripažinimu, kad kiekvienas asmuo turi potencialo, o socialinis kontekstas ir aplinkybės sąlygoja, kaip šis potencialas realizuojamas. Specialistas privalo tikėti žmogaus gebėjimu išmokti ir keistis. Įgalinimo idėja skiepija tikėjimą, kad nauji gebėjimai gali būti išmokti aktyviai veikiant gyvenimiškuose kontekstuose ir situacijose, o ne dirbtinai kontroliuojant profesionaliems ekspertams, kaip ugdyti gebėjimus (Ruškus, Mažeikienė, Naujanienė, Motiečienė, Dvarionas, 2013, p. 27).

Intelekto sutrikimas lemia prisitaikymo problemas, todėl mokymo strategijos turi būti sutelktos į savarankiškumo ir pasitikėjimo savimi ugdymąsi. Asmenims, turintiems IS, reikia taikyti praktines mokymo strategijas, susiejant naują informaciją su realia situacija, naudojant realias priemones, pereinant nuo žinomo prie nežinomo (Algahtani, 2017, p. 1032).

Socialinių įgūdžių reikia specialiai mokyti. Mokymas susideda iš tokių komponentų kaip: įgūdžių demonstravimas, vaidmenų atlikimas, grįžtamasis ryšys ir išmokto elgesio perkėlimo į gyvenimą (Giedrienė, 2015). Socialiniai įgūdžiai ugdomi konkrečiame kontekste. Įgūdžiai įgyjami palaipsniui mokantis ir juos veikia kultūrų įvairovė. Socialinių įgūdžių turėjimas laikomas socialine kompetencija (Karra, 2013, p. 59; Behroz-Sarcheshmen ir kt., 2017, p. 178). Tam, kad

būtų kryptingai ugdomi socialiniai įgūdžiai, visų pirma reikia pažinti individo turimus socialinius įgūdžius (Kaffemanienė, Jurevičienė, 2012, p.164). Specialistai turi stebėti asmenį, kuris elgiasi sudėtingai, analizuoti ankstesnius įvykius, kurie gali būti elgesio priežastis, užfiksuoti sudėtingo elgesio dažnumą ir intensyvumą, kurti ir taikyti intervencines programas, įvertinti rezultatus, keisti ir pritaikyti metodus ir strategijas (Alevriadou, Pavlidou, 2014, p. 133). Socialinių įgūdžių mokymas leidžia išmokti bendrauti su kitais ir prisitaikyti prie įvairių socialinių sąlygų. Netinkami socialiniai įgūdžiai laikomi viena iš nesėkmingo prisitaikymo gyventi bendruomenėje priežasčių. Socialinis mokymasis vyksta ir stebint bei modeliuojant kitų žmonių elgesį ir emocines reakcijas.

Gerai socialiniai įgūdžiai svarbūs sprendžiant tokius klausimus kaip vertinimas, integracija, apsisprendimas, pereinamojo laikotarpio paslaugos. Socialinių įgūdžių programa gali padėti vaikams mokytis ir plėtoti gyvenimiškus įgūdžius, kurių jiems reikės sėkmingai pereinant nuo mokyklos į bendruomenės gyvenimą ir darbą. Socialinių įgūdžių mokymas turi teigiamą poveikį bendradarbiavimui ir savikontrolės įgūdžiams (Behroz-Sarcheshmeh ir kt., 2017, p. 183). Socialiniai įgūdžiai siejami su sėkminga socialine sąveika (Maria, Nikolaos, 2017, p. 347).

Svarbu vaikus, turinčius intelekto sutrikimų, įgalinti neakademinėse srityse, tokiose kaip socialinis ir emocinis ugdymas, fizinis aktyvumas ir sportas. Užklasinė veikla yra labai svarbi praktikuojant socialinius įgūdžius už klasės ar mokyklos aplinkos ribų, leidžiant vaikams, turintiems intelekto sutrikimų, įgyti pasitikėjimo savimi bei kurti socialinius ryšius ar juos palaikyti, susiejant akademinį ir socio-emocinį ugdymąsi. Tai apima: emocijų atpažinimą ir reguliavimą; stiprybių ir poreikių atpažinimą; klausymo gebėjimus; bendravimą; perspektyvos vertinimą; pagarbą kitiems; realių ir teigiamų tikslų nusistatymą; problemų sprendimą; etinę ir socialinę atsakomybę; teigiamų santykių užmezgimą; gebėjimą atsispirti neigiamam bendraamžių spaudimui; bendradarbiavimą; komandinį darbą; konfliktų valdymą; pagalbos ieškojimą ir suteikimą (Cavioni, Grazzani, Ornaghi, 2017, p.102).

Bendravimo sunkumai yra susiję su prastu emocijų supratimu. Emocinis intelektas nėra nekintantis, specialiais mokymais galima pagerinti emocijų suvokimą, kas pagerins bendravimo gebėjimus. Emocinis intelektas turėtų būti ugdomas kuo anksčiau: žaidimais, vaidmenų žaidimais, mokomaisiais vaizdo įrašais. Gebėjimas atpažinti veido išraiškas ir emocines reakcijas yra būtinas žmonių sąveikai (Sheydaei, Adibsereshki, Movallali, 2015, p.8). Emocija yra sudėtinga jausmo būseną, apimant sąmoningą vidinę patirtį ir reakcijos patirtį bei galią motyvuoti kūną veikti. Socialinės emocijos – užuojauta, gėda, sumišimas, kaltė, pasididžiavimas, pavydas, dėkingumas ir susižavėjimas paversti pažinimą neįmanomu, tačiau taip pat gali jį skatinti. Žinant savo jausmus, galima priimti sprendimus remiantis tuo kaip jautiesi (Gonsalves-Pereira, Maria, de Matos Fariaa, 2013, p.122)

Efektyvus socialinių įgūdžių ugdymas apima veiklą orientuotą į: bendravimo įgūdžius (pokalbių valdymas, klausimų pakeitimas, klausimo įgūdžiai); savireguliaciją; pykčio valdymą; bendradarbiavimą. Efektyvi klasės mokytojo pagalba, palaikant rūpestingus santykius ir reaguojanti pedagogika, signalizuojanti apie priėmimą ir paskatinimą, kuri skatina įsitraukimą ir pagarbą individualiems poreikiams, kartu užtikrinant priklausymo jausmą ir sumažinant atstūmimą ir nesėkmę padeda ugdyti socialinius įgūdžius (Cavioni, Grazzani, Ornaghi, 2017, p.104).

Siekiant efektyvios intervencijos, svarbu išsiaiškinti, ar turimos vertinimo priemonės yra veiksmingos ir tinka konkrečioms asmenims. Vertinant reiktų atkreipti dėmesį daugiau į neverbalinį bendravimą: veido mimikas, gestus, kūno kalbą. Vertinti reiktų: gebėjimą įvardinti pagrindines emocijas (laimę, liūdesį, pyktį ir baimę), remiantis veido išraiška; gebėjimą atpažinti tų pačių, pagrindinių emocijų veido išraiškas, remiantis jų žodinėmis etiketėmis; gebėjimas suprasti emocijų priežastis tipinėse emocinio konteksto situacijose; gebėjimas suprasti emociškai dviprasmiškas situacijas. (de Matos Fariaa, Esgalhadob, Pereira, 2017, p.2337).

Pasak Campbell (2008, p. 13), galima išskirti tokius socialinių įgūdžių ugdymo etapus – tiesioginis nurodymas, mokymas, modeliavimas, repetavimas, formavimas, skatinimas ir įtvirtinimas.

Socialinių įgūdžių ugdymo(si) metodų yra įvairių. Skatinamas grupinis metodas ir kooperacinis mokymasis.

Projektinė veikla laikoma geriausiu būdu skatinti grupinį mokymąsi. Šis metodas leidžia vaikams parodyti savo iniciatyvą ir intelektualius gebėjimus sprendžiant problemas. Tai pagrindinis socialinio intelekto vystymosi pagrindas (Adeleye, 2017, p. 5; Kouneiher, Barbachoux, 2017, p.185), be to, šis metodas leidžia mokiniams bendradarbiauti, mokytis savo tempu ir taikyti savo patirtines žinias (Kouneiher, Barbachoux, 2017, p. 185).

Ugdant socialinius įgūdžius svarbus vaidmuo tenka pedagogui. Jis yra realus pavyzdys formuojant vaiko socialinę elgseną.

Įgūdžio *demonstravimas* – metodas, kai pedagogas, atstoja modelį, kuris demonstruoja tam tikrą elgesio būdą, tam tikroje situacijoje. Elgesys kartojamas tiek kartų, kiek reikia jam įsisavinti.

Vaidmenų atlikimas, kai vaiko prašoma suvaidinti tam tikrą poelgį tam tikru būdu, paaiškinant, kaip ir kodėl reikia taip daryti. Vaidmenų žaidimas yra vienas iš labiausiai vertinamų socialinių įgūdžių mokymo metodų. Vaidmenų žaidimas gali būti naudojamas padidinti akių kontaktą, kalbėjimo trukmę, bendrą pasitikėjimą bei tinkamo elgesio modeliavimui (Gear, Bobzien, Judge, Raver, 2011, p. 41).

Grįžtamasis ryšys, kai pasisekus skatinama, pagiriama. Išmokto elgesio perkėlimas yra tada, kai socialinis įgūdis pritaikomas realiame gyvenime (Giedrienė, 2015; Vlachou, Stavroussi, Didaskalou, 2017, p. 116).

Mokymasis stebint – toks metodas, kai asmenys įgyja žinių ir įgūdžių stebėdami kitų elgesį. Pagrindiniai procesai – modeliavimas ir imitacija (Gül, Vuran, 2010, p. 250; Vlachou, 2017, p. 116).

Vaikai mokosi socialinių įgūdžių bendraudami ir bendradarbiaudami. Jų patirtis šiame kontekste daro įtaką jų socialiniam ir emociniam vystymuisi bei vėlesniam prisitaikymui suaugus (Garrote, 2017, p.2). Anot Lekavičienės, Vasiliauskaitės, Antinienės, Almonaitienės (2010, p. 17), bendravimas – daugialypis reiškinys. Jis gali būti vidinis – asmeninis ir išorinis (socialinis) – tarpasmeninis, grupinis, asmens ir grupės, tarpgrupinis ir masinis. „Žmogiškasis bendravimas apima tris komponentus:

- Socialinę komunikaciją – komunikaciją tarp žmonių kaip pasikeitimą psichinės veiklos rezultatais;
- Socialinę interakciją – aktyvią vieno individo sąveiką su kitais individais, keitimąsi veiksmais, judesiais bei tarpusavio poveikiu;
- Socialinę percepciją – tarpusavio suvokimą bei supratimą, socialinį pažinimą, kito žmogaus asmenybės pažinimą“ (Lekavičienė ir kt., 2010, p. 18).

Be tiesioginio, žodinio bendravimo asmenys tarpusavyje bendrauja ir kūno kalba, kuri, kaip teigiama, sudaro didžiąją dalį žmogiškojo bendravimo apskritai; žodžiams prieštaraujant stebimiems gestams, mimikomams, kūno judesiams, labiau pasitikima kūno kalba, o ne girdimąją informacija (Palujanskienė, Jonušienė, 2010, p. 46).

Dramos terapija – improvizacija, vaidmenų žaidimai, muzikos ir judėjimo naudojimas, lėlių teatras, spektaklis; tai priemonės, kurios gali padėti atsipalaiduoti, gerinti savimonę, atsakomybę, skatinti veikimą grupėje, bendradarbiavimą (Fološtinā, Tudorache, Michel, Erzsébet, Dužā, 2015, p. 1296; Sibanda, 2018, p. 1638).

Daugiausia dėmesio siūloma skirti sąveikos įgūdžiams, išnaudojant tiek kalbinę, tiek nekalbinę komunikaciją socialiniuose žaidimuose ar naudojant stalo žaidimus bendradarbiavimo skatinimui.

Socialinės istorijos taip pat laikomos vienos iš metodų formuoti socialinius įgūdžius (Maria, Nikolaos, 2017, p. 355). Socialinės istorijos – vienas dažniausiai taikomų metodų, mokant socialinių įgūdžių asmenis, turinčius intelekto sutrikimų. Socialinės istorijos – tai trumpos istorijos, parengtos tam tikru formatu ir parašytos pagal tam tikras taisykles objektyviai apibūdinant įvykį ar situaciją, siekiant paaiškinti socialinę situaciją (Gül, 2016, p.86).

Kitas socialinių įgūdžių mokymo metodas – *vaizdo modeliavimas*. Socialinių įgūdžių

mokymas naudojant vaizdo modelį gali vykti keliais būdais: modeliavimas su vaizdo įrašu bei kompiuterinis vaizdo mokymas. Modeliavimas su vaizdo įrašu, leidžia asmeniui žiūrėti vaizdo įrašus, kuriame įgūdžius rodo bendraamžiai, suaugę arba net pats asmuo, stebėti, analizuoti, atkartoti. Stebėdamas vaizdo įrašą asmuo gali atskirti tinkamą ar netinkamą elgesį, parinkti elgesio koregavimo būdus (Gül, Vuran, 2010, p. 251). Vaizdo modeliavimas naudingas parodant socialinę sąveiką, lengvai pateikiant ankstesnę situaciją, galimus sprendimo būdus. Gali būti pašalinami klausos ar regos dirgikliai. Be to, reikalinga minimali suaugusio intervencija, suteikiama daugiau savarankiškumo mokiniui. Vaizdo modeliavimas gali būti taikomas iš karto keletui asmenų mokyti (Stauch ir kt., 2018, p. 3). Vaizdo įrašų modeliavimas buvo sukurtas remiantis mokymosi stebint prielaidomis. Tai intervencija, kai naudojamas vaizdo, o ne tiesioginis modeliavimas. Socialinės istorijos ir vaizdo modeliavimo metodai gali būti taikomi kartu (Gül, 2016, p. 86). Technologijų naudojimas gali padėti sąveikauti su žmonėmis, turinčiais didelių ugdymosi poreikių. Tokiu būdu jie gali reikšti poreikius ir norus, plėtoti socialinį artumą, keistis informacija ir dalyvauti socialiniame gyvenime (Pinazo, Reina, 2017, p.1190).

Socialinių įgūdžių mokymas gali būti naudingas kovojant su netinkamu elgesiu. Vaiko gebėjimas prisitaikyti prie kitų ir socialiai priimtinas elgesys nustato jo populiarumo lygį tarp bendraamžių, mokytojų, tėvų ir kitų suaugusiųjų. Asmens socialinių įgūdžių lygis tiesiogiai susijęs su jo socialiniu augimu ir pasireiškia per socialiai priimtina elgesį. Socialinių įgūdžių mokymas gali padėti sumažinti socialinį nerimą, nusikalstamumą, depresiją, pyktį, neigiamą elgesį (Alavi, Savoји, Amin, 2013, p.1167).

Socialinių įgūdžių mokymas yra efektyviausias, kai pasirinkti metodai yra pritaikyti prie mokinio individualių poreikių. Socialinių įgūdžių mokymas turi būti sutelktas išmokto socialinio elgesio įtvirtinimui aplinkoje. Nuoseklus modeliavimas, mokymas ir teigiamų socialinių įgūdžių stiprinimas yra svarbūs veiksniai padedant stiprinti savikontrolę, pagarbą, atsakomybę už savo veiksmus (Sibanda, 2018, p.1637).

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai įgūdžiai ugdomi mokiniui aktyviai veikiant socialinėse situacijose, patirtinis mokymasis leidžia pažinti pačiam save ir mokytis bendrauti su kitais. Socialinių įgūdžių ugdymo metodų esama įvairių, mokytojui visų pirma reikia pažinti mokinio individualius poreikius ir tada pritaikyti ugdymo metodus, geriausiai atliepiančius konkrečią situaciją.

2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ INTELEKTO SUTRIKIMŲ, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS(IS)

2.1. Tyrimo metodai

Tyrimo duomenims gauti buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Realybė kokybiniame tyrime yra subjektyvi žmogaus patirtis socialiniame kontekste. Kokybinių duomenų analizės procese svarbiausia yra atskleisti žinias apie tai, ką žmonės mąsto, jaučia, išgyvena, patiria konkrečiomis aplinkybėmis, kuriomis jie atranda save (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Tyrimo tikslui pasiekti buvo naudoti šie metodai: empiriniam duomenų rinkimui buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, empirinių duomenų analizei – kiekybinė ir kokybinė interviu turinio analizė.

Tyrimo instrumentai tenkina kokybinio tyrimo sąlygas: taikomas atvirų klausimų interviu metodas (Bitinas, 2013). Interviu klausimai buvo parengti atlikus dalinę tyrimo objekto operacionalizaciją. Interviu pedagogams sudarytas iš 13 klausimų, kuriais siekiama atskleisti tyrime dalyvavusių pedagogų nuomones ir patirtis (kokius socialinius įgūdžius turi mokiniai, turintys intelekto sutrikimų; ir kokiais metodais mokytojai ugdo mokinių, turinčių intelekto sutrikimų socialinius įgūdžius). Rengiant interviu klausimus remtasi mokslinių šaltinių analize ir socialinių įgūdžių klasifikacija į: bendravimo, bendradarbiavimo, saviraiškos, atsakomybės, empatijos, dalyvavimo, savikontrolės gebėjimus.

Duomenų analizės metodas – kokybinė turinio analizė (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Duomenys buvo apdorojami remiantis tokias žingsniais:

1. Aprašų skaitymas ir esminių žodžių, sakinių išskyrimas.
2. Kategorijų išskyrimas, remiantis pagrindiniais žodžiais.
3. Pagrindinių žodžių junginių suskirstymas į subkategorijas.
4. Duomenų interpretavimas.

Analizuojant interviu tekstus buvo naudojamas kodavimas: I¹ – pirmas informantas, I² – antras informantas ir t. t.

Tyrimo etika. Atliekant kokybinius tyrimus rekomenduojama laikytis tam tikrų etikos principų: privatumo, anonimiškumo, konfidencialumo, laisvanoriško sutikimo, pagarbos ir orumo (Bitinas, 2013).

Tyrimo dalyviai buvo informuoti dėl laisvanoriško sutikimo dalyvauti tyrime ir galimybės atsisakyti dalyvauti tyrime bet kuriuo tyrimo momentu. Tyrimo dalyviai buvo iš anksto informuoti ir supažindinti su tyrimo tikslu bei tyrimo metu gautos informacijos panaudojimą, taip

pat su tyrimo dalyviais iš anksto buvo susitarta dėl interviu atlikimo. Tyrimo metu buvo laikytasi pagarbos ir orumo principų. Tyrimo dalyviams buvo užtikrintas konfidencialumas.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyviai atrinkti taikant patogiąją ir tiksliąją atrankas. Patogioji atranka leidžia atrinkti iš anksto numatytus ir lengviausiai prieinamus generalinės aibės vienetus (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Šiame tyrime taikyti tokie tikslinės atrankos kriterijai: 1) sudarant tiriamųjų imtį buvo atsižvelgiama į tam tikrus kriterijus: tyrimo dalyviai turėjo būti mokytojai, ugdantys mokinius, turinčius intelekto sutrikimų. Imties ribotumas – tyrimas atliktas vienoje ugdymo įstaigoje, todėl buvo ribotas informantų pasirinkimas.

Tyrimo dalyvavo 9 pedagogai, dirbantys specialioje ugdymo įstaigoje. Apklaustieji informantai turi įvairių darbo patirtį ir ugdo įvairaus amžiaus mokinius, todėl bus atskleista ir didesnę patirtį turinčių ir mažiau patyrusių specialistų nuomonė (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Tyrimo dalyviai

	I ¹	I ²	I ³	I ⁴	I ⁵	I ⁶	I ⁷	I ⁸	I ⁹
Lytis	Moteris	Moteris	Moteris	Moteris	Moteris	Moteris	Moteris	Moteris	Moteris
Profesinė patirtis (metais.)	42	2	10	36	3	25	42	30	1
Ugdytinių amžius (metais)	7-11	12-16	10-20	14-15	7-11	13-19	8-21	14-16	14-16

3 tyrimo dalyvės turi 1-3 metų profesinio darbo patirtį, viena tyrimo dalyvė turi metų profesinio darbo patirtį, 2 tyrimo dalyvės turi 20-30 metų profesinę darbo patirtį, 4 tyrimo dalyvės turi didesnę nei 25 metų profesinę darbo patirtį.

2 tyrimo dalyvės ugdo 7-11 metų mokinius, 4 tyrimo dalyvės ugdo 12-16 metų mokinius, 3 tyrimo dalyvės ugdo 10-21 metų mokinius.

2.3. Bendravimo ir dalyvavimo gebėjimai

Kaip teigia, Garrote (2017, p.2), vaikai mokosi socialinių įgūdžių bendraudami ir bendradarbiaudami. Jų patirtis šiame kontekste daro įtaką jų socialiniam ir emociniam vystymuisi bei vėlesniam prisitaikymui suaugus.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokius mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, bendravimo įgūdžius pastebi pedagogai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Bendravimo su bendraamžiais įgūdžiai

KATEGORIJA. Bendravimo su bendraamžiais įgūdžiai		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Gebėjimas palaikyti draugystę	7	„<...> draugų susiranda greitai <...>“(I ⁶); „<...> geba palaikyti ir draugiškus santykius <...>“(I ²); „<...> tarpusavyje draugauja <...>“(I ²); „<...> bendrauja draugiškai <...>“(I ⁹); „<...> Draugauja tik su savo grupės vaikais <...>“(I ⁹); „<...> draugus susiranda gana greitai<...>“(I ⁴); „<...> bendrauja gražiai<...> mandagiai, draugiškai <...>“(I ⁴);
Konfliktai ir patyčios	5	„<...> kyla daug konfliktinių situacijų <...>“(I ¹); „<...> dažnai pykstasi tarpusavyje <...>“(I ³); „<...> greitai užsiplieskia, supyksta,<...>“(I ²); „<...> pasitaiko ir konfliktų<...>“(I ⁹); „<...> vienas kitą pašiepia <...>“(I ⁴); „<...> draugų pravardžiavimas<...>“(I ¹);
Žodinis smurtas	7	„<...> Labai daug keikiasi <...>“(I ⁵); „<...> keikiasi <...>“(I ⁷); „<...> pradeda keiktis <...>“(I ⁹); „<...> nuolat rėkia, bara <...>“(I ⁵); „<...> rėkdami <...>“(I ⁵); „<...> keikia<...>“(I ²); „<...> daug keikiasi<...>“(I ⁹);
Globojantis bendravimas	3	„<...> globoja, padeda<...>“(I ⁸); „<...> geba paguosti, paklausti kas nutiko <...>“(I ²); „<...> stengiasi globoti, apginti<...>“(I ⁶);
Nemokėjimas bendrauti	7	„<...> daro tai įkyriai, atstumia bendraamžius <...>“(I ⁶); „<...> net ir nemoka <...>“(I ⁶); „<...> merginos negeba tinkamai bendrauti su vaikiniais<...>“(I ²). „<...> iš jų tikisi tik naudos <...>“(I ⁶); „<...> Mėgsta, jei pavaišina skanėtais <...>“(I ⁹); „<...> kiekvienas nori būti pats svarbiausias, vadovauti <...>“(I ³); „<...> vieną minutę gali draugauti, kitą jau pykstasi <...>“(I ¹);

Tyrimo duomenys atskleidė, kad, pedagogų nuomone, mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba palaikyti draugiškus santykius su bendraamžiais (n=7): „*po savaitgalio susitikę pasisveikina, pasidalija įspūdžiais, dalijasi iš namų atsivežtais skanėtais*“ (I²), tačiau bendraudami su bendraamžiais dažnai susiduria su konfliktinėmis situacijomis (n=5) bei naudoja smurtą (n=5): „*gali kartu žaisti, tačiau supykus, tuoj pat mušasi*“ (I⁵).

Mokytojai pastebi, kad, mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, nors ir geba draugauti, tačiau, jų draugystė nepastovi (n=3), vieną minutę jie draugauja, kitą jau pykstasi, čia pat vėl taikosi: „*dažnai keičiasi nuotaika, norai, draugystės*“ (I¹) Pastebima, kad tarp vaikų pasitaiko ir patyčių (n=1): „*vienas kitą pašiepia*“ (I⁴), tai patvirtina teiginį, kad vaikai, turintys intelekto sutrikimų, dažniau tampa patyčių objektu, šis reiškinys gajus ir specialiose mokyklose (Glumbić, Žunić-Pavlović, 2010, p. 2785).

Yra vaikų, kurie nemoka palaikyti draugiškų santykių (n=2), šalinasi bendraamžių (n=2). Tyrimo duomenys atskleidė, kad merginos, turinčios intelekto sutrikimų, nemoka tinkamai bendrauti su vaikiniais: „*kai kurios jau turėjusios lytinių santykių, <...> turi draugų, kurie nėra patys geriausi pasirinkimai, arba net suaugusių „draugų“, su kuriais bendrauja telefonu. <...> iš karto pasineria stačia galva į „meiles“, paskui susipyksta, verkia, pyksta, daužo kumščiais sienas*

arba kitaip save žaloja“ (I²). Tai gali būti iš dalies sąlygota intelekto sutrikimo, nes kaip teigia Löfgren-Mårtenson, Ouis (2019, p. 56), intelekto sutrikimas gali sumažinti gebėjimą suprasti ir kritiškai vertinti skirtingas seksualines normas, kodus ir signalus. Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, suvokiami kaip ypač pažeidžiami dėl seksualumo, nepageidaujamo nėštumo ir seksualinės prievartos. Jie dažnai patenka į seksualines situacijas, kurias jiems sunku valdyti dėl individualių raidos ypatumų, ribotų žinių. Tačiau ne mažiau nei pats sutrikimas, svarbu ir tai, kad asmenys turi turėti kuo daugiau žinių ir mokytis seksualinio elgesio.

Šiandien bendraujama ne tik tiesiogiai, bet ir internetinėje erdvėje, telefonu, kompiuteriu, todėl tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kaip mokiniai, trintys intelekto sutrikimų geba naudotis išmaniosiomis technologijomis bendraudami (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Gebėjimai bendrauti, naudojantis išmaniosiomis technologijomis

KATEGORIJA. Gebėjimai bendrauti, naudojantis išmaniosiomis technologijomis		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Pramoginiai audiojimosi technologijomis tikslai	11	Žaidimai „<...> tik žaidimus žaidžia<...>“ (I ¹); „<...> žaidžia žaidimus<...>“ (I ²); Muzikos klausymasis: „<...> muzikos klausytis<...>“ (I ¹); „<...> muzikos pasiklausyti <...>“ (I ⁸); „<...> muzikos klausimui <...>“ (I ³); „<...>, klausosi muzikos <...>“ (I ⁹); Filmų žiūrėjimas: „<...> žiūrėti juokelius <...>“ (I ¹); „<...> filmukams pažiūrėti <...>“ (I ⁸); „<...> filmukų žiūrėjimui<...>“ (I ³); „<...> žiūri vaizdelius <...>“ (I ²); „<...> žiūri filmus<...>“ (I ⁹);
Nesaugus elgesys elektroninėje erdvėje	5	„Sunkiai suvokia grėsmes <...> nesaugo savo asmeninių duomenų <...>“ (I ⁷); „Saugumo jausmas neišugdytas, bando naršyti visur <...>“ (I ⁷); „<...> priima į draugus bet ką <...>“ (I ²); „<...> dažnai elgiasi netinkamai <...>“ (I ⁶); „<...> elgiasi neapdairiai<...>“ (I ²)
Negebėjimas bendrauti telefonu	6	„Savarankiškai nebendrauja<...>“ (I ⁸); „<...> dauguma visai nebendrauja <...>“ (I ⁶); „<...> nebendrauja <...>“ (I ⁵); „<...> nebendrauja <...>“ (I ⁹); „Telefonu naudotis negeba ir nebendrauja“ (I ³). „<...> nesiskambina niekam<...>“ (I ¹)
Bendravimo telefonu gebėjimai	6	„<...> geba tik atsakyti į skambučius <...>“ (I ⁸); „<...> telefonu bendrauja retai <...>“ (I ⁶); „<...> geba tai daryti<...>“ (I ⁵); „<...> bendrauja tiek telefonu <...>“ (I ⁷); „<...> dažnai bendrauja su tėvais, draugais <...>“ (I ⁴); „<...> telefonas yra drausminimo priemonė <...>“ (I ²);

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dalis mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, geba naudotis telefonu (n=6), kompiuteriu dažniausiai žiūri filmus (n=5), klausosi muzikos (n=4). Mokiniai elektroninėje erdvėje ne visada elgiasi tinkamai, nežino saugumo taisyklių (n=5).

Vienas iš bendravimo gebėjimų įvardijamas gebėjimas atsispirti neigiamam socialiniam sprendimui. Mokiniai dažniausiai susiduria su bendraamžių spaudimu nusižengti priimtinoms normoms ar taisyklėms. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai (žr. 4 lentelę).

Bendraamžių įtaka

KATEGORIJA. Bendraamžių įtaka		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Netinkamo pavyzdžio mėgdžiojimas	12	„<...> nori mėgdžioti tik blogas savybes <...>“(I ¹); „<...> jei vienas supykęs mušasi, ar mėto daiktus, kitas stengiasi neatsilikti ir arba prisijungti <...>“(I ³); „<...> arba jei pats supyksta irgi ima taip pat elgtis, nors anksčiau taip nesielgė <...>“(I ³); „<...> dažniausiai visi nori tapti „kietais“, pasirodyti prieš draugus <...>“(I ⁶); „<...> labai ryškus neigiamo lyderio kultas <...>“(I ⁶); „<...> gali labai greitai susiburti į „teisėjų“ komandą ir auklėti kažkurį vieną klasės draugą <...>“(I ⁵); „<...> dauguma prisideda prie „blogiukų“<...>“(I ⁵); „<...> labai mėgsta pamėgdžioti, ypač neigiamą elgesį <...>“(I ⁷); „<...> tuoj pat atsiranda palaikančių, noriai prisijungiančių <...>“(I ²); „<...> labai lengvai pasiduoda neigiamai įtakai <...>“(I ⁹); „<...> apsisukęs gali tuoj pat vėl taip elgtis <...>“(I ⁵). „Vyresnieji net moko mažuosius daryti blogus darbus – muštis, sudaužyti“ (I ¹)
Gebėjimas suprasti netinkamą elgesį	3	„Kai kurie gali atsispirti<...>“(I ⁶); „<...> žino koks elgesys netinkamas<...>“(I ⁵). „<...> nuleidžia galvą <...> demonstruoja gėdą, nepatogumą<...>“(I ⁵)

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, labai lengvai pasiduoda spaudimui elgtis netinkamai (n=12): „*Negeba. Jei turėtų visišką laisvę visa galva pasiduotų visoms pagundoms*“ (I²). Gauti rezultatai patvirtina teiginius, kad savarankiškumo įgūdžių stoka lemia didesnę emocinį pažeidžiamumą ir menkesnę elgesio savikontrolę (Pereira, de Matos Faria, 2015, p. 55).

Bendravimas neapsiriboja mokyklos sienomis, kasdienėse situacijose mokiniai susiduria ir su nepažįstamais bendraamžiais, todėl tyrimo metu siekiama nustatyti, kokius bendravimo įgūdžius bendraujant su nepažįstamais bendraamžiais, jie turi (žr. 5 lentelę).

Bendravimas su nepažįstamais bendraamžiais

KATEGORIJA. Bendravimas su nepažįstamais bendraamžiais		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Drovumas	6	„<...> nuleidžia galvą ir tyli <...>“(I ¹); „<...> vieni nedrįsta, susigėsta <...>“(I ⁸); „<...> nedrįsta<...>“(I ⁶); „<...> nedrįsta<...>“(I ⁵); „<...> yra nedrąsūs <...>“(I ²); „<...> susigėsta <...>“(I ⁹);
Baimė	4	„<...> vieni bijo <...>“(I ⁸); „<...> aktyvesnių bijo <...>“(I ⁸); „<...> nepažįstamų bijo <...> gūžiasi <...>“(I ⁶); „<...> išsigąsta <...>“(I ²);
Abejingumas	3	„<...> nekreipia dėmesio<...>“(I ⁸); „<...> atsiriboja, būna vieni <...>“(I ⁶); „<...> gali, nereaguoti, ignoruoti <...>“(I ⁷)
Vengimas	8	„<...> su atsitiktiniais bendraamžiais nebendruoja <...>“(I ⁸); „<...> nebendruoja <...>“(I ⁹); „<...> vengia<...>“(I ²); „<...> sekasi sunkiau <...>“(I ⁶); „<...> pradeda nervintis, pykti jei yra skatinami eiti susipažinti <...>“(I ²); „<...> nervinasi <...>“(I ⁹); „<...> Nemėgsta kitų grupių vaikų“ (I ⁹). „<...> vengia žmonių žvilgsnių <...>“(I ²);
Žodinio smurto apraiškos	5	„<...> erzina, gali vytis koridoriuje, stengtis kažkaip užkliūti, laidyti replikas <...>“(I ⁵); „<...> bendruoja nemandagiai <...>“(I ⁷); „<...> gali <...> grubiai atšauti, keiktis, grasinti <...>“(I ⁷); „<...> būna grubūs<...>“(I ⁹); „<...> įkyriai lenda, eina, kalbina, nesirinkdami prie ko eiti <...>“(I ²)

Vaikai, turintys intelekto sutrikimų, turi menkesnę socialinę patirtį, nei jų bendraamžiai, neturintys sutrikimo. Jie jaučiasi vieniši, bijo socialinių santykių, turi mažiau draugų (Ágota, 2014, p. 1855). Tyrimo duomenys atskleidžia, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, su nepažįstamais bendraamžiais nebendrauja (n=8), atsidūrę socialinėje situacijoje su nepažįstamu bendraamžiu jie droviasi (n=6), bijo (n=4).

Jaunuoliai, turintys intelekto sutrikimų, turi menkus problemų įveikos mechanizmus, dėl ko atsiranda deviantinis elgesys (Popoviciž, Buicā-Belciuž, 2013, p. 518; Anderson, Kazantzis, 2008, p. 98), tyrimo metu atskleista, kad „atsidūrę nežinomoje aplinkoje <...> pradeda nervintis, pykti jei yra skatinami eiti susipažinti“ (I²), vadinasi galima daryti prielaidą, kad netinkamas elgesys kyla iš to, kad mokinys nemoka bendrauti su nepažįstamu žmogumi, todėl blogai jaučiasi: „erzina, gali vyti koridoriuje, stengtis kažkaip užkliūti, laidyti replikas“ (I⁵) (n=4). Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad kai kurie mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, nejaučia socialinių ribų, bendrauja pernelyg agresyviai: „eina, įkyriai kalbina, stovi šalia, klausinėja, kalbina“ (I²) (n=3).

Tyrimu siekta išsiaiškinti ir kokius bendravimo gebėjimus turi mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, bendraudami su suaugusiais asmenimis (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Bendravimas su suaugusiais

KATEGORIJA. Bendravimas su suaugusiais.		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Mandagumas	17	„<...> kalboje vartoja mažai <...>“ (I ¹); „<...> būna pamiršta<...>“ (I ⁶); „Ne visi žino <...>“ (I ⁵); „<...> pasisveikina, geba vartoti mandagumo žodžius, padėkoti, atsiprašyti <...>“ (I ⁹); „<...> žodžius jie žino<...>“ (I ¹); „Dauguma žino, kad reikia pasisveikinti, atsiveikinti <...>“ (I ⁶); „<...> žino, kad <...> reikia pasisveikinti, atsakyti jei ko nors klausama. Dalis <...> kreipiasi „Jūs“ ir dar kitus pamoko <...>“ (I ²); „<...> Vieni mandagiai, draugiškai <...>“ (I ⁶); „<...> mandagiai, pagarbiai <...>“ (I ⁴); „<...> Su nepažįstamais pokalbį užmezga nesunkiai <...>“ (I ⁶); „Bendravimo taisyklės žino <...>“ (I ⁷); „<...> mandagūs <...>“ (I ⁶); „Geba pasisveikinti, atsiveikinti<...>“ (I ⁵); „<...> elgtis mandagiai<...>“ (I ⁵); „<...> stengiasi <...> elgtis mandagiai<...>“ (I ⁷); „<...>atsako <...> sveikinimą, padėkoja<...>“ (I ²); „<...>mandagiai, kultūringai<...>“ (I ⁴);
Familiarumas	7	„<...> neskiria, kur suaugęs žmogus, kur mokinys. Kreipiasi vienodai <...>“ (I ¹); „Ne visi mokiniai skiria bendravimą su suaugusiais ir vaikais <...>“ (I ⁵); „<...> bendrauja kaip su sau lygiu <...>“ (I ⁸); „<...> gali „tųjinti“, kalbėti kaip su bendraklasiais <...>“ (I ⁵). „<...> nori susipažinti su kiekvienu sutiktu žmogumi <...>“ (I ¹); „<...> per daug familiarūs <...>“ (I ⁸); „<...> eina, įkyriai kalbina, stovi šalia, klausinėja, kalbina <...>“ (I ²);
Ižūlumas	6	„<...> kartais, net įžūliai <...>“ (I ¹); „<...> kiti elgiasi grubiai, iššaukiančiai <...>“ (I ⁶); „<...>, provokuoti <...>“ (I ⁵); „<...> niekina <...> nerodo jokios pagarbos <...>“ (I ²); „<...> gali būti labai grubus, atžagarus <...>“ (I ⁹); „<...> kartais praranda ribas <...>“ (I ⁴).

Nuoširdus bendravimas	4	„Bendrauja nuoširdžiai, mėgsta daugumą mokyklos darbuotojų, siekia apkabinti, pasisveikinti, pakalbinti <...>“ (I ³); „<...> suvokia suaugusiojo statusą <...>“ (I ³); „<...> kuriuos myli ir gerbia <...>“ (I ²); „<...> vaikai prisirišę prie mokytojos ir padėjėjos <...>“ (I ⁸)
------------------------------	---	---

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad mokiniai žino mandagaus bendravimo taisykles (n=3), tačiau jas pamiršta ir reikia priminti (n=4). Kai kurie mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, neskiria suaugusiojo ir bendraamžio, bendrauja taip pat, kaip su sau lygiu (n=7), tačiau yra ir mandagiai bendraujančių, rodančių pagarbą (n=17). Mokytojo ir mokinio santykiai, bendraamžių santykiai ir mokyklos bendruomenės bei mokinio santykiai yra svarbiausia socialinių įgūdžių ugdymo ir praktikavimo mokyklos kontekste ašis (Oberle, Domitrovick, Meyers, Weisberg, 2016, p. 6), vadinasi galima teigti, kad tyrimo duomenys atskleidžia, jog tarp mokinių ir suaugusiųjų mokyklos bendruomenės narių bei nepažįstamų suaugusiųjų esama ir mandagaus bendravimo ir sudėtingų situacijų.

Vaikai geriausiai mokosi stebėdami kitų elgesį, mokydamiesi vienas iš kito. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba dalyvauti bendroje veikloje su bendraamžiais (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Bendradarbiavimo gebėjimai

KATEGORIJA. Bendradarbiavimo gebėjimai		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Gebėjimas dalyvauti bendroje veikloje	11	„<...> žaidžia grupelėmis <...>“ (I ¹); „Savo grupėje vaikai noriai dirba kartu <...> dalijasi priemonėmis, dalyvauja bendruose žaidimuose“ (I ⁸); „Gali kartu žaisti <...>“ (I ⁵); „<...> geba dirbti labai ribotą laiką <...>“ (I ⁵); „<...> dirba sutelktai, vienas kitam padėdami <...>“ (I ⁷); „<...> geba susiburti bendrai veiklai <...>“ (I ²); „<...> draugauja, mėgsta žaisti kartu <...>“ (I ⁹); „<...> grupėse kartu <...> moka dirbti <...>“ (I ⁴); „<...> padeda silpnesniems <...>“ (I ⁴); „Savo grupėje <...> jaučiasi saugūs <...>“ (I ⁸); „<...> jaučiasi vienos grupės nariais <...>“ (I ²);
Nenoras dirbti kartu	3	„Nenori dirbti kartu <...>“ (I ⁶); „<...> žaisti kartu negeba <...>“ (I ³); „<...> negali dirbti <...>“ (I ⁵);
Negebėjimas bendradarbiauti	5	„<...> labai greitai susiginčija <...>“ (I ⁶); „<...> pykstasi <...>“ (I ⁶); „<...> „netelpa“ vienas šalia kito <...>“ (I ⁵); „<...> būna nesutarimų <...>“ (I ⁷); „<...> pradeda stumdytis, pyktis, erzintis, tyčiotis iš kitų darbelių <...>“ (I ¹);

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba dirbti grupėje (n=11): „*dalijasi priemonėmis, dalyvauja bendruose žaidimuose*“ (I⁸), „*draugauja, mėgsta žaisti kartu*“ (I⁹), bet patiria ir neigiamų emocijų (n=5): „*labai greitai susiginčija*“ (I⁶) „*pradeda stumdytis, pyktis, erzintis, tyčiotis iš kitų darbelių*“ (I¹).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų turi tokių bendravimo ir dalyvavimo įgūdžių kaip: gebėjimas užmegzti bendravimą su pažįstamais bendraamžiais, gebėjimas mandagiai kalbėtis su bendraamžiais ir suaugusiais, gebėjimas pamatyti

kito nusiminimą, paguosti, paklausti kas nutiko, gebėjimas dirbti kartu su kitais, dalintis turimomis priemonėmis. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mokiniai stokoja tokių bendravimo ir dalyvavimo įgūdžių kaip: gebėjimas užmegzti pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais, palaikyti draugystės ryšius, palaikyti socialinius ryšius, susipažinti su kitais, gebėjimo išlaikyti tinkamą asmeninę erdvę, gebėjimo atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai, mandagiai kalbėti, gebėjimas įsijungti į grupės veiklą.

2.4. Emocinės reakcijos ir elgesys

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, atpažįsta savo ir kitų emocines išraiškas, tačiau jų savireguliacijos procesas yra lėtesnis nei įprastos raidos bendraamžių. Savarankiškumo įgūdžių stoka lemia didesnę emocinį pažeidžiamumą ir menkesnę elgesio savikontrolę (Pereira, de Matos Faria, 2015, p. 55). Tai atskleidė ir tyrimo rezultatai, analizuojant kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba reaguoti į kritiką (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Reagavimas į kritiką

KATEGORIJA. Reagavimas į kritiką		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Įniršis	6	„<...> daužo viską aplinkui<...>“ (I ¹); „Vieni pradeda rėkti, isterikuoti <...>“ (I ⁶); „<...> gali mėtyti daiktus <...>“ (I ⁵); „<...> nervinasi <...>“ (I ⁹); „<...> audringai reaguoja į bendraamžių pastabas <...>“ (I ²); „<...> durų trunkymas<...>“ (I ¹),
Liūdesys	6	„<...> verkia, atsiprašinėja <...>“ (I ¹); „<...> nusimena<...>“ (I ⁸); „<...> nusimena <...>“ (I ⁵); „<...> nusiminimu<...>“ (I ²); „<...> verkia <...>“ (I ⁹); „<...> nuliūsta <...>“ (I ⁴);
Ignoravimas	7	„<...> užsisklendžia savyje, nenori bendrauti <...>“ (I ⁶); „<...> užsispiria, nieko nebedaro <...>“ (I ⁵); „<...> nenori nieko girdėti <...> nieko nesako <...>“ (I ⁹); „<...> nenori priimti<...>“ (I ⁴); „<...> arba nereaguoja, ignoruoja <...>“ (I ³); „<...> visai abejingų bet kokiai pastabai ar kritikai <...>“ (I ⁶); „<...> atsisako toliau dirbti <...>“ (I ²);
Gynybinė pozicija	1	„<...> užsiima gynybinę poziciją <...>“ (I ⁷);

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, į kritiką reaguoja neigiamomis emocijomis (n=6): „pradeda rėkti, ginčytis, isterikuoti“ (I⁶), liūdi (n=6), atsiriboja (n=7).

Bendraujant susiduriama su įvairiomis konfliktinėmis situacijomis, todėl svarbu mokėti jas spręsti. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba susidoroti su kylančiais tarpusavio konfliktais (žr. 9 lentelę).

Tarpusavio konfliktų sprendimas

KATEGORIJA. Tarpusavio konfliktų sprendimas		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Kaltės pripažinimas	1	„<...> Kaltę kai kurie pripažįsta <...>“ (I ⁹);
Negebėjimas atsiprašyti	6	„<...> tik auklėtojos paliepimu susitaikyti <...>“ (I ¹); „<...> reikia paskatinti atsiprašyti <...>“ (I ⁵); „<...> reikia įsikišti <...>“ (I ²); „<...> ginčiais <...>“ (I ⁶); „<...> šaukia, nervinasi <...>“ (I ⁷); „<...> šaukia, rėkia, keikiasi<...>“ (I ²);
Kaltės neigimas	8	„<...> kaltų niekada nebūna <...>“ (I ¹); „<...> Kaltę pripažinti vengia <...>“ (I ⁶); „Niekada nebūna kalti <...>“ (I ⁵); „<...> Kaltas visada kitas, savo kaltę neigia kiek gali <...>“ (I ⁷); „Visada yra kaltas kažkas kitas, nenori net girdėti, kad gal ir jis pats kaltas <...>“ (I ²); „<...> dažnai nesijaučia kalti <...>“ (I ⁴); „<...> bando perkelti atsakomybę kitam <...>“ (I ⁶); „<...> kažkas kaltas, bet ne jis <...>“ (I ⁴);
Smurtinis elgesys	16	„<...> kartais bando aiškintis kumščiais <...>“ (I ⁶); „<...> sprendžia jėga <...>“ (I ⁵); „<...> kartais mušasi <...>“ (I ⁷); „<...> stumdosi, dauguma mojuoja kumščiais, spardosi, mēto daiktus <...>“ (I ²); „<...> apsistumdo <...>“ (I ⁹); „<...> sprendžia kumščiais ar spirdami <...>“ (I ⁵); „<...> supykus tuoj pat mušasi <...>“ (I ⁵); „<...> muša šalia esančius vaikus <...>“ (I ¹); „<...> paleidžia kumščius į darbą <...>“ (I ⁵); „<...> fiziniu smurtu <...>“ (I ²); „<...> mušasi <...>“ (I ¹); „<...> labai daug smurtinio elgesio <...>“ (I ⁵); „<...> stumdosi<...> grubiai stukteli<...>“ (I ⁷); „<...> fizinis smurtas <...>“ (I ¹); „<...> kartais mušasi <...>“ (I ³); „<...> mušasi <...>“ (I ²);
Susitaikymo gebėjimai	8	„<...> bet gana greitai vėl susitaiko <...>“ (I ⁶); „Susitaiko patys <...>“ (I ⁵); „<...> tiesiog nurimsta <...>“ (I ²); „<...> susipyksta, apsisukę ateina apsikabinti ir atsiprašyti <...>“ (I ⁹); „<...> savaime susitaiko ir toliau kartu žaidžia <...>“ (I ⁵); „susipyksta, nebesikalba, arba susiskirsto grupelėmis <...> po to apsisukę vėl draugauja<...>“ (I ²); „<...> geba atsiprašyti, susitaikyti<...>“ (I ⁹); „<...> eina taikytis <...>“ (I ⁹);
Atsiribojimas	3	„<...> tiesiog atsiriboja, nebedraugauja su tuo vaiku <...>“ (I ⁶); „<...> kai kurie iš viso atsitraukia ir būna atskirai koridoriuje, ar poilsio kambaryje <...>“ (I ³); „<...> su niekuo nenori bendrauti<...>“ (I ⁶);

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad mokiniai linkę konfliktus spręsti smurtu (n=16): „stumdosi, dauguma mojuoja kumščiais, spardosi, mēto daiktus“ (I²), negeba pripažinti savo atsakomybės, konflikte neigdami kaltę (n=8), reikalingas suaugusiojo įsikišimas susitaikymui (n=3). Anot Juodaitytės, Rūdytės (2009, p.34), konstruktyvizmo požiūriu tiesa nėra savaime suprantamas žinojimas. Realybė suvokiama per tam tikras kategorijas, todėl atskiro individo žinios ir pasaulio supratimas nėra tiesioginis išorinės tikrovės atspindys, o realybės kategorizavimo rezultatas. Suvokimas ir jo būdai yra sąlygoti istorinio ir kultūrinio konteksto, nes individas į jį įtrauktas. Remiantis šiais teiginiais, galima daryti prielaidą, kad mokiniai negeba priimti kitokios tiesos ir žinojimo, todėl dažnai nesutarimus sprendžia smurtiniu elgesiu.

Nuo pasitikėjimo savimi priklauso kaip asmuo gebės save suvokti socialinėse situacijose, elgtis bendraudamas. Tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, save vertina (žr. 10 lentelę).

10 lentelė

Savęs vertinimas

KATEGORIJA. Savęs vertinimas		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Geras savęs vertinimas	4	„Save <...> jie giria <...>“ (I ¹); „Save vertina gana gerai, pasitiki savimi <...>“ (I ⁶); „<...> save vertina labai gerai<...>“ (I ⁵); „<...> pakankamai realiai <...> savimi pasitiki <...>“ (I ⁹).
Negebėjimas savęs vertinti	4	„Vaikai gyvena čia ir dabar, nelabai geba pasakyti, kas jiems sekasi ar nesiseka“. „<...> savo ateities neplanuoja <...>“ (I ⁸); „<...> Ateities planų neturi <...>“ (I ⁹); „Mokytiš nežada nei vienas <...>“ (I ⁶);
Savo galimybių pervertinimas	5	„Dauguma pervertina save, turi nerealių tikslų <...>“ (I ³); „<...> jaučiasi labai stiprūs, protingi, visagaliai <...>“ (I ⁶); „<...> save labai pervertina <...>“ (I ²); „<...> mokiniai savo galimybes ryškiai pervertina <...>“ (I ²); „<...> pervertina save <...>“ (I ⁴); „<...> Dauguma save vertina neadekvačiai <...>“ (I ⁷).
Savęs nuvertinimas	5	„<...> save nuvertina <...>“ (I ⁶); „<...> nuvertina <...>“ (I ⁹); „<...> nuvertina <...>“ (I ⁴); „<...> nepasitikėjimas <...>“ (I ⁴); „<...> nepasitikėjimas <...>“ (I ⁷);
Noras kurti šeimą	4	„<...> nori kurti šeimą <...>“ (I ¹); „<...> apie šeimą svarsto <...>“ (I ⁶); „<...> merginos norėtų susilaukti vaikų <...>“ (I ⁶); „<...> gražia žmona <...>“ (I ⁵);
Noras dirbti gerą darbą	2	„<...> dirbti policininkais, daktarais <...>“ (I ¹); „<...> kas dirbti <...>“ (I ³),
Įvairūs planai	3	„Svajonių ir sumanymų turi labai daug <...>“ (I ⁷). „<...> kas keliauti<...>“ (I ³). „<...> daug pinigų <...>“ (I ⁵)

Popovici, Buică-Belciu (2013, p.518) teigia, kad esant nedideliu intelektu sutrikimui jaunuoliai linkę pervertinti savo gebėjimus, turi pernelyg aukštą savigarbą. Kuo didesnis intelekto sutrikimas tuo skurdesnė savęs samprata, varijuojanti nuo labai teigiamo iki labai neigiamo savivaizdžio. Gauti tyrimo rezultatai patvirtina teorines nuostatas. Mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, linkę save pervertinti (n=5) ir nuvertinti (n=5). Paauglystėje mokiniai, turintys IS, turi nerealius darbo lūkesčius, netinkamus karjeros tikslus ir nežino, kaip jų individualios stiprybės ir silpnybės paveiks jų gyvenimą (Cheong, Yahya, 2013, p. 105). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad kai kurie mokiniai nori kurti šeimą (n=4), dirbti gerą darbą (n=2).

Gebėjimas atpažinti savo ir kitų emocijas bei jas tinkamai reikšti – viena iš socialinių įgūdžių dedamųjų dalių. Tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba reikšti savo emocijas ir reaguoti į aplinkinių emocijas (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Emocijų raiška

KATEGORIJA. Emocijų raiška		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Emocijų kaita	2	„<...> emocijų kaita <...>“ (I ¹) „<...> dažnai keičiasi nuotaika <...>“ (I ¹).
Pyktis	14	„<...> pralaimėję išreiškia pykčiu <...>“ (I ¹) „Jei susipyksta rėkia, mėto daiktus <...>“ (I ³); „<...> greitai supyksta, susinervina <...>“ (I ⁵); „<...> pyksta, rėkia <...>“ (I ²); „<...> jei dėl elgesio dažniausiai pyksta <...>“

		(I ³), „<...> supyksta, nervinasi <...>“ (I ⁵); „<...> su pykčio priepuoliais <...>“ (I ⁷); „<...> reaguoja pykčiu <...>“ (I ²); „<...> išsižeidžia<...>“ (I ²); „<...> išsižeidžia <...> supyksta <...>“ (I ⁴); „<...> atsikerta keiksmiais <...>“ (I ²); „<...> keiktis <...>“ (I ⁹); „<...> viską mėto, laužo <...>“ (I ⁴); „<...> nusibodus veiklai ar apsiratus, pradeda triukšmauti, nervintis<...>“ (I ⁵);
Verksmas	2	„<...> gali pradėti verkti <...>“ (I ⁵); „<...> verkti, stumdytis <...>“ (I ⁹);
Perdėta reakcija	4	„<...> perdėtai reaguoja, garsiai šūkauja, juokiasi <...>“ (I ⁸); „<...> tranko duris <...>“ (I ²); „<...> šokinėja, spiegia, labai garsiai juokiasi <...>“ (I ²); „<...> perdėtai juoktis, šokinėti, ploti rankomis<...>“ (I ⁹);
Apatija	1	„<...> apatiški aplinkai <...>“ (I ⁸)
Impulsyvumas	2	„Impulsyviai <...>“ (I ⁶); „<...> impulsyvūs <...>“ (I ⁵)
Baimė	5	„Jaučiasi išsigandę <...>“ (I ⁶); „<...> sutrikę, nedrąsūs<...>“ (I ⁵); „<...> susigūžta, jaučiasi nedrąsiai <...>“ (I ²); „<...> bijo, nedrįsta<...>“ (I ⁹); „<...> būna neramūs, nervinasi<...>“ (I ⁹);
Neigiamas reagavimas į kitų nuotaikas	5	„<...> daugumą erzina, nervina, kelia stresą <...>“ (I ⁶); „<...> ignoruoja arba patys pradeda pykti <...>“ (I ⁵); „<...> pradeda pykti <...>“ (I ⁶); „<...> pradeda nervintis, pykti ant to draugo, gali net pradėti muštis, stumdytis“ (I ²). „<...> neperneša <...> perdėm aktyvaus, perdėto linksnumo <...>“ (I ⁶)
Empatija	6	„<...> geba paguosti, bet trumpai <...>“ (I ⁶); „<...> stengiasi paguosti, rūpinasi kas nutiko, klausia mokytojos, kodėl jis toks <...>“ (I ⁵); „<...> sureaguoja į draugo nusiminimą, ašaras <...>“ (I ⁹); „<...> išmoko <...> priimti draugą<...>“ (I ²); „<...> vienas kitą palaiko, gina<...>“ (I ²); „<...> pastebi jei draugas verkia, yra liūdnas<...>“ (I ⁵);

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokiniai, turintys inyelekto sutrikimų, linę emocijas reikšti socialiai nepriimtiniu elgesiu (n=14): „*greitai supyksta, susinervina*“ (I⁵); „*pyksta, rėkia*“ (I²); „*su pykčio priepuoliais*“ (I⁷); „*reaguoja pykčiu*“ (I²). Bendraujant labai svarbu būti empatišku. Empatija laikoma viena pagrindinių savybių bendravimo santykiams kurti ir vystyti, kaip gebėjimas įsijausti į kito žmogaus situaciją, o tam reikia visų pirma gebėti pažinti savo emocijas ir jomis remiantis emociškai reaguoti į kito asmens situaciją, objektyviai suprasti kito asmens emocinę būseną, aktyviai reaguoti (Hirn, Thomas, Zoelch, 2018, p. 3). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, turi empatijos gebėjimų (n=6): „*stengiasi paguosti, rūpinasi kas nutiko, klausia mokytojos, kodėl jis toks*“ (I⁵); „*jaučiasi vienos grupės nariais ir vienas kitą palaiko, gina*“ (I²). Mokiniai pastebi kito emocijas, jausmus ir į juos reaguoja dėmesiu, susirūpinimu, siekia apginti.

Socialinių įgūdžių mokomasi ne tik įprastoje aplinkoje, ne mažiau svarbu gebėti tinkamai elgtis nepažįstamoje aplinkoje. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kaip mokiniai, turintys intelekto sutrikimų geba elgtis nepažįstamoje aplinkoje (žr. 12 lentelę).

12 lentelė

Elgsys nepažįstamoje aplinkoje

KATEGORIJA. Elgsys nepažįstamoje aplinkoje.		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Savarankiškumo įgūdžių stoka	12	„<...> savarankiškai niekur neina<...>“ (I ³); „Vieni, savarankiškai niekur neina <...>“ (I ⁶); „Savarankiškai niekur neina <...>“ (I ⁵); „<...> vieni mažai kur eina<...>“ (I ⁷); „<...> Savarankiškai <...> nevaikšto niekur <...>“ (I ²); „<...> Savarankiškai nevaikšto <...>“ (I ⁹); „<...> visur eina su šeimos nariais

		<...>“ (I ⁴); „<...> vieni niekur neina <...>“ (I ¹); „<...> ieško saugumo prie lydinčio globėjo <...>“ (I ⁸); „<...> šliejasi prie lydinčių asmenų <...>“ (I ⁹); „<...> padeda padėjėja <...>“ (I ⁴); „<...> Nemoka / nedrįsta paprašyti <...>“ (I ²)
Savarankiškumo gebėjimai	4	„Parduotuvėje apsiprekinama patys, kasoje atsiskaito savarankiškai <...>“ (I ⁶); „<...> pora vaikų, kurie turi tėvų leidimus išeiti savarankiškai <...>“ (I ⁶); „<...> natūraliai, pakankamai laisvai <...>“ (I ²); „<...> dalis savarankiškai grįžta <...> namo, vieni pareina <...> nueina į parduotuvę <...>“ (I ⁴);

Dabartinis požiūris į negalią pabrėžia asmens teisę dalyvauti priimant sprendimus ir integruotis į visuomenę plačiąja prasme (Mattila ir kt., 2017, p. 296), tačiau tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, galimybės būti savarankiškai aktyviems ribotos (n=12).

Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų, ugdymas tarp panašių poreikių turinčių bendraamžių (specialioje ugdymo įstaigoje), sukelia dirbtinės, puoselėjančios aplinkos su savo patogumais ir adaptyvumu poveikį. Vaikai nepastebi išorinio pasaulio ir nesiugdo reikalingų prisitaikymo įgūdžių (Popovici, Buică-Belciu, 2013, p.518). Žmogus, remiantis konstruktyvizmo teorijomis, gali pažinti jį supantį pasaulį tik bendraudamas su kitais. Konstruktyvistai susitelkia į socialinį mokymosi kontekstą (Martišauskienė, 2015, p. 43). Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų neturi galimybės pažinti išorinio pasaulio.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba susitaikyti, turi savarankiškumo gebėjimų, turi empatiškumo: geba paguosti, rodyti susirūpinimą, reaguoja į ašaras, nusiminimą. Taip pat tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, silpni savikontrolės ir savitvados gebėjimai: negeba reaguoti į kritiką, susitvardyti jei erzina situacija, negeba valdyti emocijų, negeba realiai vertinti savo stipriųjų ir silpnųjų pusių. Kalbant apie emocines reakcijas, ryškus smurtinis elgesys, neigiamos emocijos: pyktis, baimė, įniršis, liūdesys, verksmas. Mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, mokytojų nuomone, atsidūrę konfliktinėse situacijose, negeba konstruktyviai elgtis, reaguoja pykčiu, smurtu, neigia kaltę, neprisiima atakomybės.

Apibendrinant galima teigti, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba užmegzti draugiškus santykius su bendraklasiais, pažįstamais bendraamžiais, geba dirbti ir žaisti kartu grupėje, turi empatiškumo bruožų, tačiau mokiniai turi sunkumų sprendžiant konfliktus, labai ryški smurtinio elgesio tendencija. Mokiniai nemoka elgtis svetimoje aplinkoje, su nepažįstamaisiais bei stokoja patirties veikti savarankiškai.

2.5. Mokytojų taikomi socialinių įgūdžių ugdymo metodai

Bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymas. Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, svarbu išmokti tinkamai socialiai elgtis ne tik klasėje ar mokykloje, bet ir viešose vietose, bendruomenėje. Socialinių įgūdžių modeliavimas – vienas iš būdų pasiekti socialiai pageidaujamo elgesio (Woods, Ragland-Woods, Hollenbeck, 2018, p. 171). Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kaip mokytojai ugdo mokiniu, turinčių intelekto sutrikimų bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžius (žr. 13 lentelę).

13 lentelė

Bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymas(is)

KATEGORIJA. Bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymas.		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Pokalbiai	10	„<...> pokalbiai<...>“ (I ¹); „<...> kalbamės<...>“ (I ¹); „<...> Daug kalbamės <...>“ (I ³); „<...> kalbuosi su vaikais <...>“ (I ⁶); „Pokalbis <...>“ (I ⁶); „<...> nuolat kalbamės <...>“ (I ⁵); „<...> kalbantis <...>“ (I ⁷); „<...> nuolat kalbamės <...>“ (I ²); „<...> aiškiname <...>“ (I ²); „<...> Kalbamės <...>“ (I ⁹);
Diskusijos	4	„<...> diskutuojame <...>“ (I ⁶); „<...> aptarinėjame savo galimybių ribose“ (I ⁵); „<...> aptarinėjame, analizuojame <...>“ (I ²); „<...> diskutuojame <...>“ (I ¹)
Žaidimų ir kt. bendros veiklos organizavimas	14	„<...> per žaidimus <...>“ (I ¹); „<...> vaidmenų žaidimus <...>“ (I ¹); „<...> bendrai veiklai <...>“ (I ²); „<...> išvykas <...>“ (I ¹); „<...> prie stalo<...>“ (I ¹); „<...> Kartu gaminame maistą ir kartu valgome <...>“ (I ²); „<...> žiūrime filmus<...>“ (I ⁵); „<...> žiūrime filmus <...>“ (I ²); „Organizuodama veiklą, stengiuosi parinkti užduočių, kurias reiktų atlikti kartu, vienas kitam padėti“ <...> (I [?]); „<...> nuolat skatinu dirbti drauge <...>“ (I ⁵); „<...> kuo daugiau veiklos organizuodama visai grupei <...>“ (I ²); „<...> Veiklą organizuoju siekiant įtraukti visus grupės vaikus<...>“ (I ⁹); „<...>per meninę veiklą <...>“ (I ⁸); „vienas kitam padėti, paaiškinti jei nesupranta žaidimo taisyklių, ar nepavyksta kažkas“ (I ¹)
Kartojimas	8	„<...> kartojam elgesio, mandagumo taisykles <...>“ (I ¹); „<...> aptariame ir pakartojame elgesio taisykles <...>“ (I ¹); „<...> primenu bendravimo taisykles <...>“ (I ⁶); „<...> nuolat prisimename <...>“ (I ⁵); „<...> nuolat primename vienas kitam<...>“ (I ²); „<...> prisimename <...>“ (I ²); „Reikia priminti, kada padėkoti, atsiprašyti <...>“ (I ⁶); „<...> reikia priminti <...>“ (I ⁵)
Taisyklių nustatymas	8	„<...> aiškios paveikslėliais paremtos taisyklės <...>“ (I ⁸); „Grupėje turime taisykles“ (I ³); „<...> rodau taisykles <...>“ (I ³); „Turime klasės taisykles <...>“ (I ⁵); „<...> aptariant taisykles <...>“ (I ⁷); „Turime grupės taisykles <...>“ (I ²); „<...> turime pykčio valdymo žingsnių metodus <...>“ (I ²); „Turime taisykles, paveikslėlius <...>“ (I ⁹);
Mokinių elgesio stebėjimas	6	„<...> Ugdytinius <...> stebiu <...>“ (I ⁷); „<...> stebiu mokinius <...>“ (I ²); „<...> stebėti vaikus <...>“ (I ¹); „<...> stebiu vaikus <...>“ (I ¹); „Nuolat stebiu vaikus <...>“ (I ³); „<...> analizuoju jų elgseną <...>“ (I ¹)
Skatinimas	6	„<...> paprasta vertinimo ir skatinimo sistema <...>“ (I ⁸); „<...> pastebėti gerą elgesį, darbą ir būtinai už tai pagirti <...>“ (I ²); „<...> Tas sritis kurios sekasi stiprinu <...> Visada stengiuosi pirma pagirti <...>“ (I ⁵); „<...>skatiname pagyrimais<...>“ (I ¹); „<...>turiu prizų sistemą<...>“ (I ¹); „<...> žetonus <...> keičiam į pramogas ,skanėstus<...>“ (I ⁶);

Mokymasis realioje situacijoje	16	„<...> susidūrus su realia situacija, paaiškinu, mokau, kad pasisveikintų, atsisveikintų, padėkotų <...>“ (I ⁵); „Nuolat mokomės būti mandagūs, pasisveikinti, atsisveikinti, padėkoti, paprašyti, atsiprašyti<...>“ (I ³); „Stengiamės sveikintis<...>“ (I ⁸); „<...> praktikuojame išėję iš mokyklos <...>“ (I ²); „<...> pakviečiu į grupę kitos grupės vaikų arba patys einame į kitą grupę <...>“ (I ⁹); „Mokome elgtis su suaugusiais <...>“ (I ⁹); „<...> pratinti prie skirtingos aplinkos <...>“ (I ⁹); „<...> analizuojame situacijas grupėje <...>“ (I ¹); „<...> stengiuosi suteikti jiems erdvės ir mokytis <...> pabūti atskirai <...>“ (I ²); „<...> analizuojame pavyzdžius <...>“ (I ⁶); „<...> įsijausti į kito situaciją, pagalvoti <...>“ (I ²); „<...> skatiname pagalvoti <...>“ (I ²); „<...> mokau vaikus išklaudyti vienas kitą, neskubėti teisti, atstumti <...>“ (I ¹); „<...> mokomės treniruodamiesi<...>“ (I ⁶); „<...> skatiname atsiprašyti, susitaikyti<...>“ (I ⁸); „<...> treniruojamės<...>“ (I ⁵);
---------------------------------------	----	---

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai naudoja įvairius metodus mokinių, turinčių IS, bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymui. Klasėje ar grupėje nustatytos taisyklės, kurios palengvina bendravimą (n=8): „*aiškios paveikslėliais paremtos taisyklės*“ (I⁸); „*rodau taisykles*“ (I³).

Socialinių įgūdžių mokymas apima mokymą, repetavimą ir grįžtamąjį ryšį. (Gökel, Dağlı, 2017, p.7367). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai su mokiniais kalbasi, aiškina (n=10), primena: „*kartojam elgesio, mandagumo taisykles*“ (I¹); „*aptariame ir pakartojame elgesio taisykles*“ (I¹). Nauji gebėjimai gali būti išmokti aktyviai veikiant gyvenimiškuose kontekstuose ir situacijose, o ne dirbtinai kontroliuojant profesionaliems ekspertams, kaip ugdyti gebėjimus (Ruškus, Mažeikienė, Naujanienė, Motiečienė, Dvarionas, 2013, p. 27), praktikuojant socialinius įgūdžius, už klasės ar mokyklos aplinkos ribų, leidžiant vaikams, turintiems IS, įgyti pasitikėjimo savimi bei kurti socialinius ryšius ar juos palaikyti, susiejant akademinį ir socioemocinį ugdymąsi (Cavioni, Grazzani, Ornaghi, 2017, p.102), tokias nuostatas atskleidė ir tyrimo rezultatai (n=16): „*susidūrus su realia situacija, paaiškinu, mokau, kad pasisveikintų, atsisveikintų, padėkotų*“ (I⁵); „*praktikuojame išėję iš mokyklos*“ (I²); „*pakviečiu į grupę kitos grupės vaikų arba patys einame į kitą grupę*“ (I⁹); „*pratinti prie skirtingos aplinkos*“ (I⁹); „*visur einame kartu, tačiau parduotuvėje stengiuosi suteikti jiems erdvės ir mokytis patiems apsipirkti, išsirinkti, pasiskaičiuoti, pajauti ką reiškia kai pritrūksta pinigų prekei. Kur nors dalyvaujant mieste, taip pat suteikiu mokiniams šiek tiek erdvės, sutariame kokiame plote jie gali judėti ir leidžiu jiems pabūti atskirai*“ (I²). Mokymo turinys sudarytas ne iš abstrahuotų teorinių mokslo modelių, o realios tikrovės ir jos vidinių bei išorinių prieštaravimų. Pragmatikai tvirtai laikosi nuomonės, kad veikla ar eksperimentas yra atliekami pirmiausia, o vėliau įgyjama patirtis. Manoma, kad eksperimentas yra vienintelis tiesos kriterijus (Adeleye, 2017, p.5). Konkreti aplinka, kurioje yra mokinys, skatina jį matyti ir jausti vienus dalykus vienaip, o kitus kitaip, pamažu formuojant tam tikrą žmogaus elgesio modelį ir polinkius, tad iš čia kyla ugdymo esmė – informacijos perteikimas bendraujant. Jei teigiama, kad socialinis gyvenimas vyksta bendraujant, o visas bendravimas orientuotas į ugdymą, vadinasi

ugdysis, tai nuolat įgyti vis daugiau ir vis kitokios patirties (Dewey, 2014). Gauti tyrimo rezultatai atliepia pragmatizmo teorijos nuostatas, mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų, suteikiama galimybė mokytis skirtingose aplinkose, praktikuojant, eksperimentuojant.

Specialistai turi stebėti asmenį, kuris elgiasi sudėtingai, analizuoti ankstesnius įvykius, kurie gali būti elgesio priežastis, užfiksuoti sudėtingo elgesio dažnumą ir intensyvumą (Alevriadou, Pavlidou, 2014, p. 133), tyrimo metu nustatyta, kad mokytojai stebi vaikus, siekiant nustatyti socialinio elgesio priežastis ir rasti sprendimo būdus (n=6). Mokytojai turi sieti mokymą su ugdytinio kultūrinio ir conceptualiuoju supratimu, jo tapatybe, bet kartu ir patys aktyviai dalyvauti šiame procese. Pedagoginė pagalba gali būti labai įvairi: diskusijos, svarstymai, aiškinimas, stebėjimas, teigia konstruktyvizmo atstovai (Martišauskienė, 2015, p. 44). Vadinasi, stebėdami ir analizuodami, mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, elgseną socialinėse situacijose, mokytojai siekia pažinti mokinius, išsiaiškinti jų socialinę patirtį, taip atliepdami konstruktyvizmo nuostatas.

Mokydamiesi grupėse vaikai įgyja aukštesnių socialinių įgūdžių (Karra, 2013, p.59; Ho, 2013, p.172). Projektinė veikla laikoma geriausiu būdu skatinti grupinį mokymąsi. Šis metodas leidžia vaikams parodyti savo iniciatyvą ir intelektualinius gebėjimus sprendžiant problemas. Tai pagrindinis socialinio intelekto vystymosi pagrindas (Adeleye, 2017, p. 5; Kouneiher, Barbachoux, 2017, p. 185), be to, šis metodas leidžia mokiniams bendradarbiauti, mokytis savo tempu ir taikyti savo patirtines žinias (Kouneiher, Barbachoux, 2017, p. 185). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pedagogai plačiai taiko grupinius metodus, bendravimo įgūdžiams ugdyti (n=14): *“sudarant kuo daugiau galimybių bendrai veiklai, po pamokų einame pasivaikščioti, lankomės miesto renginiuose (Užgavėnės, eglutės įžiebimas, bibliotekos renginiai). Kad vaikai turėtų galimybę ir būti kartu ir dalyvauti viešoje erdvėje (I²)*. Atsižvelgiant į pragmatizmo ideologiją ugdymo turiniui keliami praktiškumo ir naudingumo reikalavimai. Ugdymo turinys negali būti vienodas visiems vaikams ir nepraktiška mokyti to, kas nutolę nuo vaiko gyvenimo patirties ir aplinkos, akcentuojamas ne informacijos kaupimas ir atkartojimas, bet tyrinėjimas ir problemų sprendimas (Adeleye, 2017, p.5; Kouneiher, Barbachoux, 2017, p.186).

Emocinių reakcijų ir elgesio kontrolės ugdymas. Efektyvi klasės mokytojo pagalba, palaikant rūpestingus santykius ir reaguojanti pedagogika, signalizuojanti apie priėmimą ir paskatinimą, kuri skatina įsitraukimą ir pagarbą individualiems poreikiams, kartu užtikrinant priklausymo jausmą ir sumažinant atstūmimą ir nesėkmę padeda ugdyti socialinius įgūdžius (Cavioni, Grazzani, Ornaghi, 2017, p.104).

Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti kaip pedagogai moko mokinius valdyti emocijas ir kontroliuoti elgesį (žr. 14 lentelę).

14 lentelė

Emocinių reakcijų ir elgesio kontrolės ugdymas(is)

KATEGORIJA. Emocinių reakcijų ir elgesio kontrolės ugdymas(is)		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Pokalbis	8	„<...> aiškinu<...> kad ne visada žmogus gali atlikti viską gerai, ar visada laimėti <...>“(I ¹); „<...> Aiškinu<...>“(I ³); „Aiškinu<...>“(I ⁶); „<...> diskutuojame“(I ⁵); „<...> kalbamės<...>“(I ²); „<...> kalbamės<...>“(I ⁵); „<...> kalbamės<...>“(I ²); „<...> Aiškinu<...> pasakoju<...>“(I ⁹);
Savikontrolės mokymas	8	„<...> priimti ramiai, apmąstyti, apgalvoti<...>“(I ¹); „Skatinu mokytis nusiraminti, pabūti atskirai, tada susitaikyti<...>“(I ³); „<...> mokomės išsakyti ir priimti pastabas<...>“(I ⁵); „<...> skatiname išsakyti savo nuomonę pagarbiai, vertinti <...> neįžeidinėjant, pasitariant<...>“(I ²); „<...> Mokomės reikšti jausmus<...>“(I ⁹); „<...> pasiūlyti nusiraminti<...>“(I ⁵); „<...> pasiūlau eiti pabūti vienam, nusiraminti, jei nori pasikalbėti<...>“(I ²); „<...> su kiekvienu aptarti situaciją ir pasiūlyti susitaikymo būdus<...>“(I ²);
Dėmesio nukreipimas	6	„<...> stengiuosi nukreipti neigiamas emocijas produktyvia veikla <...>“(I ¹); „<...> nukreipiant dėmesį, keičiant veiklą <...>“(I ¹); „Stengiuosi akcentuoti tuos dalykus, už kuriuos gavo teigiamą įvertinimą, paskatinti sekančią dieną susirinkti visus teigiamus įvertinimus“(I ⁸); „<...> nukreipti dėmesį kažkur kitur<...>“(I ⁹); „<...> sąmoningai saugomi nuo aplinkos dirgiklių, sukuriame kuo artimesnę patirčiai aplinką<...>“(I ⁸); „<...> leidžiu jam pabūti vienam<...> nusiraminti<...>“(I ⁹);
Modeliavimas	5	„<...> pavyzdžius<...>“(I ⁸); „<...> daugiau stengiuosi rodyti pavyzdžiu, vaizduoju emocijas, aiškinu<...>“(I ³); „<...> savo pavyzdžiu rodo, kaip reikia daryti<...>“(I ³); „Nuolat primenama apie gerus darbus, gerus draugų elgesio pavyzdžius <...>“(I ¹); „<...> skaudžių patirčių šeimoje<...> panaudoti kaip pavyzdžius<...>“(I ⁵);
Vaizdinė medžiaga	1	„<...> žiūrime filmukus<...>“(I ³)
Skatinimas apmąstyti elgesį	1	„<...> pastabas stengiuosi išsakyti pasiūlymų forma<...>“(I ⁵)
Netinkamo elgesio sustabdymas	2	„<...> Stengiuosi tokių elgesį stabdyti<...>“(I ⁵); <...> gesinti pradinėje būsenoje<...>“(I ²);

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pedagogai moko mokinius valdyti emocijas, mokantis savikontrolės (n=8): „skatiname išsakyti savo nuomonę pagarbiai, vertinti <...> neįžeidinėjant, pasitariant“(I²); „Mokomės reikšti jausmus“(I⁹); „pasiūlyti nusiraminti“(I⁵); Mokymosi procesas iš esmės tai bandymų ir klaidų procesas, per kurį įgyjamas sudėtingas įpročių rinkinys. Žinios čia visada grindžiamos patirtimi. Veiksmas negali būti atskirtas nuo situacijos, kurioje atsiduriama. Pagrįstus įsitikinimus lemia pakartotinė nuspėjamų rezultatų patirtis (Kaushik, Walsh, 2019, p.5). Konstruktyvizmo požiūriu, modeliavimas yra mokymosi stebint metodas. Būtent šis struktūrinio mokymo komponentas netiesiogiai padeda mokiniams išmokti tinkamų socialinės elgsenos nuostatų ir emocijų. Bręsdamas vaikas iš pedagogų, tėvų bei draugų išmoksta įvairių elgesio būdų, kuriuos naudoja vėlesnėse sąveikose (Gudžinskienė, 2011, p. 42). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pedagogai demonstruoja elgsenos modelius savo pavyzdžiu naudodami modeliavimo metodą, kai pedagogas, atstoja modelį, kuris demonstruoja tam tikrą elgesio būdą, tam tikroje situacijoje. Elgesys kartojamas tiek kartų, kiek reikia jam įsisavinti (n=5).

Kadangi teigiama, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, dažnai turi nerealius ateities lūkesčius, tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kaip mokytojai padeda mokiniams įvertinti savo galimybes (žr. 15 lentelę).

15 lentelė

Ateities perspektyvų modeliavimas

KATEGORIJA. Ateities perspektyvų modeliavimas		
Subkategorija	N	Semantiniai leksiniai vienetai
Profesinis orientavimas	2	„<...> kalbamės apie įvairias profesijas<...> kad visi darbai yra svarbūs“ (I ¹); „<...> kalbamės apie profesijas<...>“ (I ⁵);
Galimybių pasirinkimas	3	„<...>Kalbamės apie ateitį<...>svarstome ką jis pats galėtų veikti<...>“ „<...> nuolat kalbame apie ateitį<...><...> bandau juos priartinti prie realių galimybių<...>“ (I ⁹); „<...> Diskutuojame, kas jiems patinka, kas labiausiai sekasi<...>“ (I ⁵); „<...> Stengiuosi kad savo galimybes vertintų realiai<...>“ (I ⁵)
Situacijos analizavimas	2	„<...>prašau papasakoti apie patirtis šeimoje, aplinkoje, kaip sekasi jų artimiesiems, tėvams<...>“; „<...> analizuojame jų šeimų situacijas kaip tėvams sekasi, kiek turi pareigų, darbų<...>“ (I ⁵);
Tikslų numatymas	4	„<...> Diskutuojame<...> kiek reikės darbo tam pasiekti<...>“ (I ⁵); „<...>kiek reikia mokytis, kas svarbu norint kažką dirbti<...>“ (I ¹); „<...> pabrėžiu, kad mokytis reikia visą gyvenimą<...>“ (I ⁵); „<...> aptarinėjame ko reikia vienam ar kitam jų tikslui pasiekti<...> kiek reikia mokytis<...>“ (I ²);

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidžia, kad mokytojai moko mokinius, turinčius intelekto sutrikimų, realiai vertinti savo galimybes, bandyti suprasti ką jie geba, ką galėtų realiai veikti suaugę, taip padėdami mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų formuoti realų savivaizdį.

2.6. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidžia, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, geba užmegzti draugystę su bendraamžiais esant palankiai socialinei situacijai, tačiau stokoja gebėjimų tą draugystę išlaikyti, turi gebėjimų patys susitaikyti, moka būti mandagūs su suaugusiais, geba dalyvauti bendrose veiklose paskatinti mokytojų. Mokiniai turi teorinių žinių, kaip dera bendrauti, žino, kad reikia pasisveikinti, atsisveikinti, padėkoti, tačiau realybėje dažnai pamiršta mandagaus elgesio taisykles, reikia jas priminti. Atskira problema – paauglių merginų draugystė su priešinga lytimi, dėl lytiškumo suvokimo stoka, merginos susiduria su sunkumais bendraudamos su vaikinais, užmezgant romantiškus santykius, dažnai nesilaiko socialinių normų, elgiasi ne pagal amžių, patiria išnaudojimą, pernelyg patiklios bendraudamos socialiniuose tinkluose. Mokiniai stokoja savarankiškumo įgūdžių dėl pernelyg globojančios aplinkos.

Tai pat tyrimo metu atskleista, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, stokoja gebėjimų bendrauti su nepažįstamais, dažnai tarpusavyje konfliktuoja, pastebima daug destruktivaus elgesio epizodų. Tokią elgseną galima sieti su bendravimo, bendradarbiavimo, savikontrolės ir dalyvavimo įgūdžių stoka.

Mokytojai, ugdatys mokinius, turinčius intelekto sutrikimų, naudoja įvairius metodus socialinių įgūdžių ugdymui. Dažniausiai naudojami pokalbių / diskusijos, žaidimų ir bendros veiklos ir patirtinio mokymosi metodai. Rečiau naudojamas stebėjimas, skatinimas, modeliavimas. Šiame tyrime buvo remtasi pragmatizmo ir konstruktyvizmo teorijomis, kurios teigia, kad, ugdat mokinius, labai svarbu ne tik žinios, bet ir aplinka kurioje mokomasi, bei mokymasis bendraujant ir bendradarbiaujant. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pedagogai, ugdydami mokinius, turinčius intelekto sutrikimų, remiasi minėtų teorijų paradigmomis ir savo profesinėje veikloje naudoja patirtinius ir bendradarbiavimo metodus. Galima daryti prielaidą, kad šie metodai padeda mokiniams užmegzti santykius su bendraamžiais ir mokytis bendrauti. Tačiau mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, renkasi netinkamus komunikavimo būdus, nors interviu metu gauti duomenys rodo, kad mokiniai turi gebėjimų užmegzti tarpusavio santykius, vadinasi, turi galimybių mokytis konstruktyvesnių elgesio būdų. Tam, kad būtų galima ugdyti socialinius įgūdžius, visų pirma būtinas mokinio stebėjimas, identifikuojant jau turimus įgūdžius, atskleidžiant mokinio turimą patirtį, panaudojant mokinio turimus gebėjimus ir stiprybes modeliuoti jo socialinių įgūdžių ugdymosi procesą. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad mokytojai, ugdatys socialinius įgūdžius, nepakankamai naudoja stebėjimo metodą, siekdami pažinti mokinio situaciją. Taip pat, remiantis konstruktyvizmo požiūriu, modeliavimas laikomas vienu iš socialinių įgūdžių ugdymosi metodų, leidžiančių mokiniui mokytis iš daugiau patirties turinčių asmenų. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad šis metodas naudojamas nepakankamai.

Išvados

1. Teorinė mokslinių šaltinių analizė atskleidė, kad socialiniai įgūdžiai – tai išmoktas ir socialiai priimtinas elgesys, leidžiantis sėkmingai bendrauti su kitais. Mokslininkai socialinius įgūdžius apibūdina kaip gebėjimą bendrauti, bendradarbiauti, pasitikėti savimi, būti atsakingu, empatišku, kontroliuoti savo elgesį ir emocijas, dalyvauti veikloje. Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, apibūdinami kaip stokojantys emocinės ir socialinės savireguliacijos. Socialinių įgūdžių trūkumas laikomas viena intelekto sutrikimo lydinčiąja apibrėžtimi. Savarankiškumo įgūdžių stoka susijusi su menkesne elgesio savikontrolė. Vaikai, turintys intelekto sutrikimų, turi mažesnę socialinę patirtį, nei jų bendraamžiai, o tai lemia ir menkesnius socialinius įgūdžius. Mokslinės literatūros analizė atskleidžia, kad socialinių įgūdžių turėtų būti mokomi ir vaikai, turintys labai didelių ugdymosi poreikių, tačiau ugdymo procese vis dar daugiau dėmesio skiriama akademiniam pasiekimams, o ne socialinių įgūdžių ugdymui. Socialinių įgūdžių reikia specialiai mokyti. Jie ugdomi aiškinant, modeliuojant elgesį, kartojant ir įtvirtinant. Socialinių įgūdžių metodų yra įvairių. Kaip vienas efektyviausių įvardijamas grupinis metodas, kai mokomasi grupėje, įgyjant ir dalijantis patirtimi.
2. Tyrime dalyvavusių pedagogų nuomone, mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, turi bendravimo įgūdžių, turi gebėjimų bendrauti su pažįstamais, su suaugusiais. Geba naudotis išmaniosiomis technologijomis. Tačiau neišlaiko santykių, nemoka bendrauti su nepažįstamais, renkasi netinkamus bendravimo būdus. Mokiniai, turintys intelekto sutrikimų turi bendradarbiavimo įgūdžių, dauguma dalyvauja bendroje veikloje, geba dirbti ir žaisti grupėje, nors yra ir negebančių bei nenorinčių bendradarbiauti. Nepažįstamoje aplinkoje mokiniai elgiasi atsakingai, geba laikytis elgesio taisyklių. Taip pat turi gebėjimų prisiimti atsakomybę už savo elgesį, pripažįsta kaltę, atsiprašo, inicijuoja susitaikymą. Mokiniai, turintys intelekto sutrikimų, moka būti empatiški, tačiau stokoja konfliktų sprendimų ir savikontrolės įgūdžių, neturi savarankiškumo įgūdžių. Vadinasi galima teigti, kad mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, socialiniai įgūdžiai nepakankami.
3. Remiantis konstruktyvizmo požiūriu bendravimo sąveikų ir socialinių situacijų modeliavimas leidžia mokiniams ugdytis socialinius įgūdžius pritaikant jau turimus įgūdžius ir įgyjant naujos patirties. Tyrimo duomenys atskleidė, kad mokytojai nepakankamai naudoja stebėjimo ir modeliavimo metodus, todėl galima daryti prielaidą, kad mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, turimi gebėjimai ir stiprybės nepakankamai išnaudojami socialinių įgūdžių ugdymui(si). Remiantis pragmatizmo požiūriu, mokinio įtraukimas į aktyvią socialinę veiklą įvairiose aplinkose, leidžia jam ugdytis socialinius įgūdžius. Tyrimo metu atskleista, kad mokytojai, ugdydami socialinius įgūdžius taiko bendradarbiavimo ir patirtinio mokymosi metodus, tai reiškia,

kad mokiniams sudaromos sąlygos mokytis vienas iš kito ir būti aktyviems. Tačiau, tyrimo metu atskleista, kad mokinių socialinė patirtis ribota, daugiausia laiko jie bendrauja mokyklos erdvėje, todėl jų socialinė patirtis nepažįstamoje aplinkoje ir su svetimais žmonėmis skurdi.

Literatūra

1. Adeleye, J. O. (2017). Pragmatism and its implications on teaching and learning in Nigerian schools. In Pehlivan, M., Wu, W. (eds). *Research Highlights in Education and Science 2017*. ISRES Publishing.
2. Adams, T. M., Jahoda, A. (2019) Listening to mothers: experiences of mental health support and insights into adapting therapy for people with severe or profound intellectual disabilities. *International Journal of Developmental Disabilities*, 65(3), 135-142.
3. Adom, D., Yeboah, A., Ankrah, A., K. (2016). Constructivism philosophical paradigm: implication for research, teaching and learning. *Global Journal of Arts Humanities and Social Sciences*, 4 (10), 1-9.
4. Adomaitienė, J., Zubrickienė, I. (2012). Optimalios andragoginės sąveikos modeliavimas – sinergetinis pagrindimas. *Andragogika*, 1(3), 10-24.
5. Agheana, V., Folostina, R. (2015). The development of the logical operators in students with intellectual disability. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 197, 2369-2376.
6. Ágota, S. (2014). Social Integration of Children with Mild Intellectual Disabilities in the Primary School. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 1855-1860.
7. Alavi, S. Z., Savoji, A. P., Amin, F. (2013). The effect of social skills training on aggression of mild mentally retarded children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 84, 1166-1170.
8. Alevriadou, A., Pavlidou, K. (2014). Teachers' Beliefs about The Factors Affecting The Positive Outcome of Intervention in Managing Challenging Behaviors of Individuals with Intellectual Disabilities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 159, 132 – 136
9. Ališauskas, A., Kaffemanienė, I., Melienė, R., L Miltenienė, L. (2011). Inkluzinis ir specialusis ugdymas tėvų požiūriu. *Specialusis ugdymas*, 2 (25) 113–127.
10. Algahtani, F. (2017). Teaching students with intellectual disabilities: Constructivism or behaviorism? *Educational Research and Reviews*, 12(21), 1031-1035.
11. Anderson, G., Kazantzis, N. (2008). Social problem-solving skills training for adults with mild intellectual disability: A multiple case study. *Behaviour Change*, 25(2), 97-108.
12. Antinienė, D., Lekavičienė, R. (2012). Socialinės kompetencijos samprata ir dinamika pastarąjį dešimtmetį: Lietuvos studentų tyrimas. *Psichologija*. 45, 89-102.
13. Baczała, D. (2016). Social Skills of Individuals with Intellectual Disabilities. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*, 5(2), 68-77.
14. Barkauskaitė, M. Žadeikaitė, L. (2006). Santykiai kaip žmogaus ugdymo metodologinė paradigma. *Pedagogika*, 83, 39-44.

15. Behroz-Sarcheshmeh, S., Karimi, M., Mahmoudi, F., Shaghghi, P., Jalil-Abkenar, S. S. (2017). Effect of Training of Life Skills on Social Skills of High School Students With Intellectual Disabilities. *Journal of Practice in Clinical Psychology*, 5(3), 177-186.
16. Benavides-Nieto, A., Romero-López, M., Quesada-Conde, A. B., Corredor, G. A (2017). Basic executive functions in early childhood education and their relationship with social competence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237, 471-478.
17. Bendroji pastaba dėl 19 straipsnio: gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę (2017). Neįgaliųjų teisių komitetas. Aštuonioliktoji sesija 2017 m. rugpjūčio 14-31 d.: CRPD/C/18/1.
18. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. II dalis. Klaipėda.
19. Bitinas, B. (2013). *Rinktiniai edukologiniai raštai. II tomas. Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Ugdymo tyrimų idėjos ir problemos*. Vilnius: Edukologija.
20. Boardman, L., Bernal, J., Hollins, S. (2014). Communicating with people with intellectual disabilities: a guide for general psychiatrists. *Advances in psychiatric treatment*, 20(1), 27-36.
21. Bruzga, R., Čiuprinokovienė, L., Gevorgianienė, V., Liaudanskienė, V., Markevičienė, V., Nemeikaitė, V., ... Vansavičienė, V. (2009). *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiujų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui*. Vilnius.
22. Casanova, M. M. L., Leiner, M. (2017). Environmental influence on the development of social skills in children. *Extensio: Revista Eletrônica de Extensão*, 14(26), 02-11.
23. Campbell, G. (2008). Social Skills Training: Evaluating its Effectiveness for Students with Learning Disabilities, Emotional, and Behavioral Disorders. *Journal of the American Academy of Special Education Professionals*, Fall Issue, 5-25.
24. Canhaa, L., Simõesa, C., Owens, L., Matosa, M. (2012). The importance of perceived quality-of-life and personal resources in transition from school to adult life. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 69, 1881-1890.
25. Cavioni, V. , Grazzani, I., Ornaghi, V. (2017). Social and emotional learning for children with Learning Disability: Implications for inclusion. *The International Journal of Emotional Education*, 9(2), 100 – 109.
26. Cheong, L. S., Yahya, S. Z. S. (2013). Effective Transitional Plan from Secondary Education to Employment for Individuals with Learning Disabilities: A Case Study. *Journal of Education and Learning*, 2(1), 104-117.
27. Clegg, J., Bigby, C. (2017). Debates about dedifferentiation: twenty-first century thinking about people with intellectual disabilities as distinct members of the disability group. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 4(1), 80-97.

28. Čiužas, R., Vaicekauskienė, V. (2013). Socialinės partnerystės strategijos specialiųjų poreikių turinčių asmenų socializacijos procese. *Socialinis ugdymas*, 1 (33), 98-112.
29. Dewey, J. (2014). *Demokratija ir ugdymas. Įvadas į ugdymo filosofiją*. Klaipėda: Baltic Printing House.
30. Embregts, P. J., Zijlmans, L. J., Gerits, I., Bosman, A. M. (2019). Evaluating a staff training program on the interaction between staff and people with intellectual disability and challenging behaviour: An observational study. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(2), 131-138.
31. Foloștină, R., Tudorache, L., Michel, T., Erzsébet, B., , Duță, N. (2015). Using Drama Therapy and Storytelling in developing social competences in adults with intellectual disabilities of residential centers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 186, 1268-1274.
32. Ganaie, S. A., Beigh, A. M., Mir, S. M., Shah, S. A., Hussain, A., Dar, A. H.,... Qurashi, K. K. (2015). Social maturity and problem behaviour in children with autism spectrum disorders and intellectual disabilities. *Neuropsychiatry*, 5(1), 16–24.
33. Garrels, V. (2017) Goal setting and planning for Norwegian students with and without intellectual disabilities: Wishing upon a star? *European Journal of Special Needs Education*, 32(4), 493-507.
34. Garrote, A. (2017). The relationship between social participation and social skills of pupils with an intellectual disability: A study in inclusive classrooms. *Frontline Learning Research*, 5(1), 1-15.
35. Gear, S. S., Bobzien, J., Judge, S., Raver, S. A. (2011). Teaching Social Skills to Enhance Work Performance in a Child Care. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 46(1), 40-51.
36. Geros mokyklos koncepcija. (2015). *TAR*, 2015-12-21, Nr. 20048
37. Giedrienė, R. (2015). *Raidos sutrikimai ir vaiko socializacija*. Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
38. Giedrienė, R. (2017). Kompleksinė laiku suteikta pagalba specialiųjų poreikių turintiems vaikams – lemiamas jų pozityviosios socializacijos veiksnys. *Socialinis ugdymas / Socialinė klasterizacija tvarioje visuomenėje*, 45(1), 93–103.
39. Gökel, O., Dağlı, G. (2017). Effects of social skill training program on social skills of young people. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(11):7365-7373.
40. Glumbić, N., & Žunić-Pavlović, V. (2010). Bullying behavior in children with intellectual disability. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2784-2788.

41. Gudžinskienė, V. (2011) Konstruktyvizmo ištakos Lietuvoje ugdant socialinius įgūdžius. *Pedagogika*, 103, 38-44.
42. Gül, S. O., Vuran, S. (2010). An Analysis of Studies Conducted Video Modeling in Teaching Social Skills. *Educational sciences: Theory and Practice*, 10(1), 249-274.
43. Gül, S. O. (2016). The Combined Use of Video Modeling and Social Stories in Teaching Social Skills for Individuals with Intellectual Disability. *Educational sciences: theory and practice*, 16(1), 83-107
44. Hatfield, M., Ciccarelli, M., Falkmer, T., Falkmer, M. (2018). Factors related to successful transition planning for adolescents on the autism spectrum. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 18(1), 3-14.
45. Hellzen, O., Haugenes, M., Østby, M. (2018). 'It's my home and your work': the views of a filmed vignette describing a challenging everyday situation from the perspective of people with intellectual disabilities. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 13(1), 1-10. 1468198, DOI: 10.1080/17482631.2018.146819
46. Hetherington, S. A., Durant-Jones, L., Johnson, K., Nolan, K., Smith, E., Taylor-Brown, S., Tuttle, J. (2010). The lived experiences of adolescents with disabilities and their parents in transition planning. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 25(3), 163-172.
47. Hirn, S. L., Thomas, J., Zoelch, C. (2018): The role of empathy in the development of social competence: a study of German school leavers. *International Journal of Adolescence and Youth*, 24(4), 395-407 .
48. Ho, M. A. C. C. (2013). Practice Evaluation Report: A Social Skills Training Group for People with Severe-Grade Mental Handicap. *Discovery – SS Student E-Journal*, 2, 169-194.
49. Iconaru, E. I., Ciucurel, C. (2014). Developing social and civic competencies in people with intellectual disabilities from a family center through an adapted training module. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 3303-3307.
50. Jaya, H., Haryoko, S., Suhaeb, S. S., Sabran, Mantasia (2018). Life Skills Education for Children with Special Needs in order to Facilitate Vocational Skills. *Journal of Physics: Conference Series*, 1028 (1), p. 012078. IOP Publishing.
51. Jones, G., M., Brader-Araja, L. (2002). The Impact of Constructivism on Education: Language, Discourse, and Meaning. *American communication journal*, 5(3), 1-10
52. Juodaitytė A., Rūdytė, K. (2009). Diskursas kaip socialinių-educacinių reiškinių kontekstualaus supratimo metodologinė prieiga. *Mokytojų ugdymas*, 12 (1), 27-43.
53. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009a). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra ir raiškos ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 92-102.

54. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009b). Tėvų įžvalgos apie vidutiniškai sutrikusio intelekto paauglių socialinius įgūdžius. *Specialusis ugdymas*, 2(21), 99-110.
55. Jurevičienė, M., Ruškus, J., Kaffemanienė, I. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių individualizuoto ugdymo strategijos: atvejo analizė. *Tiltai*, 3, 393-412.
56. Jurevičienė, M. (2012). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo strategijos*. (Nepublikuota daktaro disertacija). Šiaulių universitetas, Šiauliai.
57. Kaffemanienė, I., Jurevičienė, M. (2012). Individo stiprybėmis grindžiamo socialinių įgūdžių ugdymo modeliavimo galimybės. *Specialusis ugdymas*, 2 (27), 164-174.
58. Karra, A. (2013). Social skills of children with intellectual disability attending home based program and children attending regular special schools. A Comparative Study. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 2(8), 59-63.
59. Kaushik, V., Walsh, C., A. (2019). Pragmatism as a Research Paradigm and Its Implications for Social Work Research. *Social sciences*. 8(255), 1-17
60. Khasawneh, M., Miqdadi, R., M., Hijazi, A., Y. (2014). Implementing Pragmatism And John Dewey's Educational Philosophy In Jordanian Public Schools. *Journal of International Education*. 10 (1), 37-54
61. Kittelsaa, A. M. (2014). Self-presentations and intellectual disability. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(1), 29-44.
62. Kouneih, J., Barbachoux, C. (2017). New Pragmatic Approach to Learning from Research Practices to Teaching Methodologies. *International Journal of Education. Culture and Society*. 2(6), 184-189.
63. Lekavičienė, R., Vasiliauskaitė, Z., Antinienė, D., Almonaitienė, J. (2010). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Vilnius: Alma littera.
64. Luthra, R., Westberg, N., Högdin, S., Tideman, M. (2018). 'Just because one has attended a special class does not mean that one isn't capable': the experiences of becoming and being not involved in traditional occupations for young people with intellectual disability. *Nordic Social Work Research*, 1-14. DOI: 10.1080/2156857X.2018.1553734
65. Luthra, R. (2019). Young adults with intellectual disability who are not in employment, education, or daily activities: Family situation and its relation to occupational status. *Cogent Social Sciences*, 5, 1-17.
66. Maddux, H., C., Donnett, D. (2015). John Dewey's Pragmatism: Implications for Reflection in Service-Learning. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 21(2), 64-73.
67. Maria, D. K., Nikolaos, P. (2017). Strengthening social skills in students with an intellectual disability in secondary Education. *Sino-US English Teaching*, 14(6), 345-359.
68. Löfgren-Mårtenson, C., Ouis, P. (2019). 'We need "culture-bridges": professionals'

- experiences of sex education for pupils with intellectual disabilities in a multicultural society. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 19(1), 54-67.
69. Martišauskienė, E. (2015). *Edukologijos inžinerijos link: teorijos ir praktikos sanglauda*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos Edukologijos universiteto leidykla.
70. de Matos Faria, S. M., Esgalhadob., G., Pereira, C. M. G. (2016). Measurements to Assess and Programmes to Promote Socioemotional Competences in Children with Intellectual Disability. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences EJSBS*. XVIII, 2335-2352
71. Mattila, J., Määttä, K., Uusiautti, S. (2017). 'Everyone needs love' – an interview study about perceptions of love in people with intellectual disability (ID). *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 296-307.
72. McLaughlin, T., Aspden, K., Clarke, L., Pierce, G., Clarkin-Phillips, J., Hedges, H., ... & Mitchell, L. (2017). How do teachers support children's social-emotional competence? Strategies for teachers. *Early childhood folio*, 21(2), 21-27.
73. Monnier, M. (2015). Difficulties in defining social-emotional intelligence, competences and skills - a theoretical analysis and structural suggestion. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 2 (1), 59-84
74. Morisse, F., Vandemaele, E., Claes, C., Claes, L. (2013). Quality of life in persons with intellectual disabilities and mental health problems: An explorative study. *The Scientific World Journal*, vol. 2013, Article ID 491918, 8 pages. <https://doi.org/10.1155/2013/491918>
75. de Geus-Neelen, K. C., van Oorsouw, W. M., Hendriks, L. A., & Embregts, P. J. (2019). Perceptions of staff and family of the quality of life of people with severe to profound intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(1), 42-50.
76. Nieuwenhuijse, A. M., Willems, D. L., Goudoever, J. B., Echteld, M. A., Olsman, E. (2019). Quality of life of persons with profound intellectual and multiple disabilities: A narrative literature review of concepts, assessment methods and assessors. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(3), 261-271.
77. Oberle, E., Domitrovich, C., E., Meyers, D., C., Weissberg, P., R. (2016): Establishing systemic social and emotional learning approaches in schools: a framework for schoolwide implementation, *Cambridge Journal of Education*, 46(3):1-21
78. Olusegun, S. (2015). Constructivism Learning Theory: A Paradigm for Teaching and Learning. *Journal of Research & Method in Education*, 5(6), 66-70.
79. Palujanskienė, A., Jonušienė, D. (2010). *Psichologijos pagrindai*. Mokomoji knyga. Kaunas: Akademija.
80. Pandey, S., Agarwal, S. (2013). Transition to adulthood for youth with disability: Issues for

- the disabled child and family. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 17(3), 41-45.
81. Paton, R. J., Kim, K. M. (2016). The importance of transition planning for special needs students. *Revista Portuguesa de Educação*, 29(1), 9-26.
82. Pelleboer-Gunnink, H. A., Van Oorsouw, W. M., Van Weeghel, J., Embregts, P. J. (2019): Stigma research in the field of intellectual disabilities: a scoping review on the perspective of care providers, *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-20. <https://doi.org/10.1080/20473869.2019.1616990>
83. Pereira, C. M. G., de Matos Faria, S. M. (2013). Emotional Development in Children with Intellectual Disability — A Comparative Approach with “Normal” Children. *Journal of Modern Education Review*. 3 (2), 120-135
84. Pereira, C. M. G., de Matos Faria, S. M. (2015). Do you feel what I feel? Emotional development in children with ID. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 165, 52-61.
85. Pinazo, E. P., Reina, M. C. (2017). A model to enhance interaction for people with severe intellectual disability in healthcare, education and interpreting. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237, 1189-1195.
86. Poonam, S. (2017). Constructivism: A new paradigm in teaching and learning. *International Journal of Academic Research and Development*, 2(4), 183-186.
87. Popovici, D., V., Buică-Belciu, C. (2013). Self-concept pattern in adolescent students with intellectual disability. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 78, 516-520.
88. Van Rest, M. M., Matthys, W., Van Nieuwenhuijzen, M., De Moor, M. H., Vriens, A., Schuengel, C. (2019). Social information processing skills link executive functions to aggression in adolescents with mild to borderline intellectual disability. *Child Neuropsychology*, 25(5), 573-598.
89. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.*
90. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirtis ir galimybių Lietuvoje refleksija.* Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
91. Ruškus, R., Mažeikienė, N., Naujanienė, R., Motiečienė, R., Dvarionas, D. (2013). Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 12 (2), 9-43.
92. Schaafsma, D., Kok, G., Stoffelen, J. M. T., Curfs, L. M. G. (2015). Identifying Effective Methods for Teaching Sex Education to Individuals With Intellectual Disabilities: A Systematic Review. *Journal of Sex Research*, 52(4), 412–432.
93. Sheydaei, M., Adibsereshki, N., Guita Movallali, G. (2015). The Effectiveness of Emotional Intelligence Training on Communication Skills in Students with Intellectual Disabilities. *Iranian Rehabilitation Journal*, 13 (3), 8-13
94. Sibanda, L. (2018). Teaching Social Skills as a Proactive Discipline Management Strategy:

- Experiences of Selected Secondary Schools in Bulawayo Metropolitan Province, Zimbabwe. *American Journal of Educational Research*, 6(12), 1636-1645.
95. Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities* 38, 18–29.
 96. O’Shea, A., Frawley, P. (2019). Gender, sexuality and relationships for young Australian women with intellectual disability. *Disability & Society*, 4-22. DOI:10.1080/09687599.2019.1647148
 97. Slušnys, L., Šukytė, D. (2016). *Ką gali mokytojas*. Vilnius: Tyto alba.
 98. Stauch, T. A., Plavnick, J. B., Sankar, S., Gallagher, A. C. (2018). Teaching social perception skills to adolescents with autism and intellectual disabilities using video-based group instruction. *Journal of applied behavior analysis*, 51(3), 647-666.
 99. Sukhodolsky, D. G., Butter, E. M. (2006). Social Skills Training for Children with Intellectual Disabilities. In Jacobson, J. W., Mulick, J. A., Rojahn, J. (eds.). *Handbook of Intellectual and Developmental Disabilities* (p. 601-618). Boston, MA: Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007%2F0-387-32931-5>
 100. Talapatra, D., Roach, A. T., Varjas, K., Houchins, D. E., Crimmins, D. B. (2018). Transition services for students with intellectual disabilities: School psychologists’ perceptions. *Psychology in the Schools* 56(1), 56–78.
 101. Valaikienė, A. (2016). Mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo (si) modeliavimas. Daktaro disertacija, Šiauliai.
 102. Venema, E., Vlaskamp, C., Otten, S. (2018). The role of volunteers in the social integration of people with intellectual disabilities. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 5(2), 154-167.
 103. Vlachou, A., Stavroussi, P., Didaskalou, E. (2017). Problem-solving training: an intervention program for enhancing interpersonal problem-solving skills in children with intellectual disabilities. *Hellenic Journal of Psychology*, 14(2), 114-138.
 104. Žibėnienė, G., Indrašienė, V. (2017). *Šiuolaikinė didaktika*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
 105. Žygaitienė, B., Sinkevičienė, J. (2014). Vaikų ir jaunimo socializacijai palanki aplinka: neformaliojo ugdymo kontekstas Vilniaus mieste. *Socialinis ugdymas / Socialiniam ugdymui(si) palanki aplinka ir jos kūrimo strategijos*, 38 (2), 103–115.
 106. Woods, W., Ragland-Woods, C. C., Hollenbeck, K. (2018). Social Skills Modeling for Adolescents with Autism Spectrum Disorder Eligible in Common Areas. *Journal of Behavioral and Social Sciences*, 5, 170–182.

Summary

This Master's thesis analyzes social skills structure and education of students who have intellectual disabilities. Social skills are defined as socially accepted acquired behavior, allowing successful communication.

Aim of this study: uncover social skills educational peculiarities of students who have intellectual disabilities.

Objectives: Using the method of theoretical analysis investigate the understanding of social skills and social skills educational peculiarities of students with intellectual disabilities; Based on the analysis of the interview data, disclose the way students who have intellectual disabilities, have their social skills improved.

The study took place in a school in Plunge. The participants of this study are pedagogues, educating students with intellectual disabilities. 9 respondents participated in this study.

Following the research, it was found that students with intellectual disabilities have communication, collaboration, and empathy qualities, but lack in conflict resolution, communication with strangers and adults, self-image formation, self-control, participation.

The study was done in terms of pragmatism, assuming that including a student in activities that take place in different environments, let the student develop social skills. While analyzing the data of this study it was established that teachers improve social skills of students with intellectual disabilities by using methods of conversations/discussions, games and etc., common activities, learning in realistic situations. From a constructive point of view, education has to be based on experience; new experiences are made while engaging in social situations. This study made clear that while training social skills, repetition, observation, simulation, encouragement methods were not used as frequently as they should have been.

Keywords: social skills, intellectual disability, education of social skills, communication.

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMAI

1. Jūsų lytis
2. Profesinė patirtis
3. Ugdytinių amžius
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?
5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?
6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?
7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?
8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?
9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?
10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?
11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?
12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?
13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniams realiai vertinti savo galimybes?

Interviu I¹

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis. 42 m.
3. Ugdytinių amžius. 7-11 m.
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Kadangi grupėje skirtingo amžiaus vaikai, dažnai kyla daug konfliktinių situacijų. Dažnai keičiasi nuotaika, norai, draugystės. Nieko nėra pastovaus. Vieną minutę gali draugauti, o kitą jau pykstasi, mušasi. Su nepažįstamais pokalbį užmezga skirtingai, pvz. vienas septynmetis nori susipažinti su kiekvienu sutiktu žmogumi. Kiti nuleidžia galvą ir tyli, dar kiti šypsosi.

Su vaikais daug kalbamės, diskutuojame, analizuojame situacijas grupėje, kodėl susipyko, ką jaučia kai būna draugiški.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Daugelis vaikų nelabai skiria kur suaugęs žmogus, kur mokinys. Kreipiasi vienodai, kartais net įžūliai. Mandagumo žodžius žino, bet kasdieninėje kalboje savarankiškai vartoja retai, reikia nuolat priminti. Nuolat grupėje vyksta pokalbiai, valandėlės, kuriose mokomės, kartojam elgesio taisykles, mandagumo taisykles. Taip pat naudoju žaidimus, vaidmenų žaidimus, integruoju į išvykas, bendrus pasisėdėjimus prie stalo.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Tarpusavio nesutarimų kyla nuolat. Kaltų niekada nebūna, niekas net nebando nusileisti. Viskas vyksta tik auklėtojos paliepimu susitaikyti, atsiprašyti. Stengiuosi stebėti vaikus ir užkirsti kelią konfliktams, nukreipiant dėmesį, keičiant veiklą ir pan.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Atsispirti neigiamai įtakai mūsų ugdytiniams gana sunku. Visi nori pamėgdžioti tik blogas savybes. Vyresnieji net moko mažuosius daryti blogus darbus, pvz. muštis, kažką sugadinti, sudaužyti. Nuolat primenu apie gerus darbus, gerus draugų elgesio pavyzdžius, skatinu pagyrimais, turiu prizų sistemą.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Ugdytiniai į pastabas reaguoja įvairiai: vieni supyksta, daužosi, daužo viską aplinkui, kiti muša šalia esančius vaikus, kiti verkia ir atsiprašinėja. Nuolat aiškinu vaikams, kad ne viską ir ne visada žmogus gali atlikti gerai, ar visada laimėti. Stengiuosi ugdytiniams paaiškinti, kad reikia priimti ramiai kito nuomonę, pastabas ir stengtis apgalvoti, apmąstyti.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Save dažniausiai jie giria pvz. mano darbelis gražiausias, aš laimėsiu ir pan. O pralaimėję emocijas išreiškia pykčiu, verkia. Labai būdinga emocijų kaita, nestabilumas, pvz. tranko duris,

prasivardžiuoja, mušasi.

Stebiu vaikus, analizuoju jų elgseną ir stengiuosi nukreipti neigiamas emocijas produktyvia veikla, paprašau ką nors paduoti, padėti, pasiūlau spalvinti, pasiklaudyti muzikos ir pan.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniais mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Prieš išvykstant iš centro visada aptariame ir pakartojame elgesio taisykles. Vaikai žino kaip eiti gatve, kad negalima triukšmauti, stumdytis, stebėti aplinką, saugoti save ir kitus. Vieni niekur neina.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniais mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Telefonus atsiveža tik keletas vaikų, nesiskambina niekam, tik žaidžia žaidimus. Prie kompiuterio žaidžia, žiūri filmukus, klausosi muzikos ar žiūri nuotraukas iš mokyklos gyvenimo. Apie saugų elgesį internete kalbame, pasakojau kokie pavojai tyko, kad reikia nesakyti niekam kur gyveni, ką veikia tėvai ir pan.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniais bendradarbiauti?

Žaidžia daugiausia grupelėse, taip pat ir kūrybinius darbelius darome grupelėmis, nes visi kartu pradeda stumdytis, pyktis, erzintis, tyčiotis iš kitų darbelių. Mokau vaikus išklaudyti vienas kitą, neskubėti teisti, atstumti, aiškinu, kad jie yra grupė, tai kaip šeima, skatinu vienas kitam padėti, paaiškinti jei nesupranta žaidimo taisyklių, ar nepavyksta kažkas.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniais realiai vertinti savo galimybes?

Ne kiekvienas gali dirbti ir paprasčiausius darbus. Jiems trūksta suvokimo kaip uždirbami pinigai. Tačiau jų pačių pokalbiai apie ateitį atskleidžia, kad dauguma nori kurti šeimą, dirbti daktarais, policininkais. Kadangi vaikai dar maži, kalbamės apie įvairias profesijas, kiek reikia mokytis, kas svarbu norint kažką dirbti, taip pat aiškinu, kad visi darbai yra svarbūs ir svarbu kažkuo prisidėti prie bendros gerovės, taip kaip grupėje, kas ką moka geriausiai, tą ir daro, o kiti mokosi.

Interviu I²

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis. 2 metai
3. Ugdytinių amžius. 12-16 m.
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Auklėtiniai labai emocionalūs, greitai užsiplieskia, supyksta, audringai reaguoja į bendraamžių pastabas, tačiau tarpusavyje geba palaikyti ir draugiškus santykius, po savaitgalio susitikę pasisveikina, pasidalina įspūdžiais, dalijasi iš namų atsivežtais skanėstais, bet kartais tenka priminti, kad būtų draugiški, pakviestų ir kitus grupės draugus. Jei koks draugas supykęs, nervingas, kai kurie irgi pradeda nervintis, pykti ant to draugo, gali net pradėti muštis, stumdytis. Kai kurie geba paguosti, paklausti kas nutiko. Nepažįstamų bendraamžių dauguma vengia, atsidūrę nežinomoje aplinkoje išsigąsta, yra nedrąsūs, pradeda nervintis, pykti jei yra skatinami eiti susipažinti. Yra keletas ir neįaučiančių socialinių ribų, eina, įkyriai kalbina, stovi šalia, klausinėja, kalbina. Grupės vaikai tarpusavyje draugauja, tačiau ir susipyksta, nebesikalba, arba susiskirsto grupelėmis ir atskiria kokį draugą, po to apsisukę vėl draugauja.

Teigiamus santykius ugdome sudarant kuo daugiau galimybių bendrai veiklai, po pamokų einame pasivaikščioti, lankomės miesto renginiuose (užgavėnės, eglutės įžiebimas, bibliotekos renginiais ir pan.), kad vaikai turėtų galimybę ir būti kartu ir dalyvauti viešojoje erdvėje, nuolat einame į parduotuvę, vaikai iš pradžių perkasi kiekvienas sau, savaitės pabaigoje skatiname susidėti likusius pinigėlius ir kažką bendrai nusipirkti. Kartu gaminame maistą ir kartu valgome, tam kad mokytojai dalintų darbus, padėti vienas kitam ir pasidžiaugti bendro darbo vaisiais.

Taip pat nuolat kalbamės, žiūrime filmus, aptarinėjame, analizuojame veikėjų elgesį, skatiname pagalvoti kaip derėjo pasielgti. Iškilus kokiam konfliktui ar nesutarimui skatiname įsijausti į kito situaciją, pagalvoti, o jei tau taip atsitiktų. Stengiuosi pastebėti gerą elgesį, darbą ir būtinai už tai pagirti.

Turime grupės taisykles, kurias nuolat primename vienas kitam, ne tik aš ir padėjėja, bet ir patys vaikai, ilgainiui pradėjo vienas kitam rodyti į taisyklę, kurią jis pažeidė.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Su suaugusiais bendrauja skirtingai. Yra tokių mokytojų, kuriuos myli ir gerbia, susitikę apkabina, pamatę šypsosi ir gražiai apie juos kalba. Tačiau yra tokių, kuriuos niekina, keikia, tiek už akių, tiek per pamokas, nerodo jokios pagarbos. Didžioji dauguma žino, kad susitikus direktorių, mokytoją, valytoją reikia pasisveikinti, atsakyti jei ko nors klausama. Dalis mokinių į suaugusius kreipiasi „Jūs“ ir dar kitus pamoko.

Gero elgesio taisykles praktikuojame išėję iš mokyklos, nuolat aiškiname kaip elgtis, kad reikia pasisveikinti, praleisti, užleisti vietą atsisėsti, padėti, pagelbėti.

Taip pat stengiamės formuoti nuostatą, kad kiekvieną žmogų reikia gerbti, nepriklausomai nuo to, patinka jis tau ar ne.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Kaip jau minėjau, vaikai emocingi, sunkiai valdo tiek geras, tiek neigiamas emocijas. Susipykę karštakošiškai, šaukia, rėkia, keikiasi, stumdosi, dauguma mojuoja kumščiais, spardosi, mėto daiktus. Visada yra kaltas kažkas kitas, nenori net girdėti, kad gal ir jis pats kaltas. Susitaiko įvairiai, kartais tiesiog nurimsta, kartais reikia įsikišti ir liepti atsitraukti vienas nuo kito.

Konfliktus stengiuosi gesinti pradinėje būsenoje, kai jau pažįsti vaikus, jau iš žvilgsnio, kūno kalbos matai, kad netrukus prasidės pykčio priepuolis. Tada pasiūlau eiti pabūti vienam, nusiraminti, jei nori pasikalbėti. Jei nespėjame užbėgti konfliktui už akių, tada stengiuosi vaikus atskirti vienas nuo kito ir leisti atskirai nusiraminti, su kiekvienu aptarti situaciją ir pasiūlyti susitaikymo būdus. Kaip minėjau, kartais nereikia nieko daryti, apsistumdo ir čia pat jau geruoja. Grupėje turime pykčio valdymo žingsnių metodus. Kartas nuo karto juos praktikuojame, prisimename.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Negeba. Jei turėtų visišką laisvę visa galva pasiduotų visoms pagundoms. Dauguma mokinių jau yra vartoję alkoholio, rūkė ir nelaiko to blogybe ar kokiu neigiamu reiškiniu. Jei kažkas pradeda iš ko nors juoktis, pašiepti, tuoj pat atsiranda palaikančių, noriai prisijungiančių prie „pramogos“. Merginos negeba tinkamai bendrauti su vaikiniais, kai kurios jau turėjusios lytinių santykių, skaudžios seksualinės patirties, turi draugų, kurie nėra patys geriausi pasirinkimai, arba net suaugusių „draugų“, su kuriais bendrauja telefonu. Merginos neturi sveikų santykių vaizdinio ir patirties, iš karto pasineria stačia galva į „meiles“, paskui susipyksta, verkia, pyksta, daužo kumščiais sienas arba kitaip save žaloja.

Nuolat su vaikais kalbamės, dalyvavome paskaitoje apie žalingus įpročius, mokykloje lankosi sveikatos specialistė konsultuojanti klausimais apie lytinį švietimą. Su merginomės kalbamės, dalijamės savo patirtimi, siūlome atsisakyti bendrauti su suaugusiais vyrais, perduodame informaciją mokyklos psichologei ir socialinei pedagogei. Liūdna, tačiau rezultatai menkai apčiuopiami, kadangi dauguma mokinių gyvena nedarniose šeimose ir namuose nėra jokio tęstinumo, vaikai daro ką nori...

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Sakant pastabas reikia labai apgalvoti kaip tai padaryti, nes į bet kokią kritiką reaguoja pykčiu, nusiminimu. Jei kritikuoja bendraamžiai, atsikerta keiksmiais, kartais ir fiziniu smurtu. Jei pastabas sako suaugęs priklauso nuo to, kaip sakomos pastabos, jei neapgalvotai, priima labai asmeniškai, įsižeidžia, atsisako toliau dirbti ir pan. arba elgiasi demonstratyviai, pvz. viena mokytoja pasakė: „jei nenori dirbti, ko ir ateini į mano pamoką“, mokinė atsistojo ir išėjo iš pamokos, ir po to nuolat nebėjo į tos mokytojos pamokas arba „tu žioply, turbūt niekad neskaitysi“, po tokios pastabos buvo labai sunku įkalbėti mokinį skaityti knygeles laisvalaikiu.

Nuolat su vaikais kalbamės, kad reikia priimti kito nuomonę ir mokėti pasakyti savo, realiai, veiklų metu skatiname išsakyti savo nuomonę pagarbiai, vertinti draugų poelgius, darbus neįžeidinėjant, pasitariant.

Taip pat pati stengiuosi kritiką ir pastabas išsakyti apgalvotai, daugiau per pasiūlymus: „o gal, jei padarytum taip ar anai, gautysi tas ir anas“ arba apskant situaciją: „o jei tau taip padarytų, kaip jaustumėis?“

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Kalbant apie suaugusio gyvenimą, darbą, dauguma mokinių save labai pervertina. Beveik visi

žada ateityje išsilaikyti teises, nusipirkti gerus automobilius ir „būti kieti“. Mokslus dauguma laiko nieko

vertais ir tuščiai leidžiamą laiką „galėčiau sau pas tėvą su traktorium važinėti“, „galėčiau pas pusbrolių į užsienį važiuoti dirbti (15 metų)“, „galėčiau pas kaimynus ūkyje dirbti (14 metų)“. Merginos galvoja, kad išsirinks gerus ir turtingus vyrus ir gyvens pasakoje. Vaikinai kai kurie mano, kad niekada neturės merginos, ar žmonos“.

Su vaikais nuolat kalbame apie ateitį, aptarinėjame ko reikia vienam ar kitam jų tikslui pasiekti, stengiuosi nebūti perdėm pesimistiška ir nežlugdyti svajonių, tiesiog pasakoju kiek reikia mokytis tam, kad išsilaikytum teises arba kiek reikia dirbti, kad nusipirktum mašiną, pavyzdžius priartinant prie jų patirties, pvz. kiek laiko reikia dėti po 1 eurą, kad galėtum užsimokėti už teises. Liūdna, kad mažumos mokinių tėvai dirbantys, dauguma gauna socialines pašalpas, vaikų negalios išmokas ir iš jų gyvena, todėl vaikai, būdami paaugliai/jaunuoliai turi iškreiptą atsakingo suaugusio vaizdinį ir mano, kad viskas yra gaunama/duodama. Todėl įsivaizduoja, kad ir jiems nereikės stengtis, o viską gaus. Arba turi iškreiptą vaizdą apie uždirbamas pajamas, prezidentė uždirba milijonus, o aš dirbčiau jei mokėtu 3000.

Jausmus ir emocijas kaip minėjau išreiškia emociškai, pyksta, rėkia, tranko duris, mušasi, keikiasi, spiegia ir pan. Teigiamas emocijas, kažkokį gerą įvykį taip pat išgyvena su perdėtomis emocijomis, šokinėja, spiegia, labai garsiai juokiasi.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Nepažįstamoje aplinkoje, jei tai atvira erdvė – gatvė, miestas elgiasi natūraliai, pakankamai laisvai. Jei uždara – patalpa, parduotuvė, kirpykla ir pan., - susigūžta, jaučiasi nedrąsiai, vengia žmonių žvilgsnių. Dauguma parduotuvėje atsako į pardavėjos sveikinimą, padėkoja. Nemoka/nedrįsta paprašyti prekės, kai ją turi paduoti/pasverti pardavėja. Savarankiškai mokykloje mokiniai nevaikšto niekur, visur einame kartu, tačiau parduotuvėje stengiuosi suteikti jiems erdvės ir mokytis patiems apsipirkti, išsirinkti, pasiskaičiuoti, pajauti ką reiškia kai pritrūksta pinigų prekei. Kur nors dalyvaujant mieste, taip pat suteikiu mokiniams šiek tiek erdvės, sutariame kokiame plote jie gali judėti ir leidžiu jiems pabūti atskirai.

Apsipirkinėdami dauguma negeba apsiskaičiuoti kiek gali sau leisti pirkti, nesupranta kainų/akcijų sistemos, ima bet kokią prekę, neturi taupymo įpročio. Mieste, mokiniai, kurie nejaučia socialinės erdvės ribų, gali pakliūti į nemaloniais situacijas sulaukdami savo atžvilgiu smurto, nes įkyriai lenda, eina, kalbina, nesirinkdami prie ko eiti.

Išeidami aptariame taisykles, prisimename kaip elgsimės, ką darysime, būnant išėjus nuolat stebiu mokinius, jei reikia įsikišu, skatinu iš karto ateiti jei susiduria su koku sunkumu. Pasirinktinai padedame mokiniui stebėti parduotuvės asortimentą, pasirinkti naudingesnę variantą.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Telefonus turi ne visi vaikai. Merginos turi ir bendrauja, tačiau kaip minėjau, kai kurios turi netinkamus draugus, bendraudamos pykstasi su jais, paskui verkia, nervinasi. Dažnai telefonas yra drausminimo priemonė, už netinkamą naudojimąsi telefonas padedamas sutartam laikui.

Socialiniuose tinkluose bendrauja išimtinai merginos, vaikinių tik keletas, dauguma tik žiūri vaizdelius, žaidžia žaidimus. Merginos elgiasi neapdairiai, priima į draugus bet ką, visiems atrašinėja, dalijasi asmenine informacija, nuotraukomis.

Stebime mokinių elgesį, kalbamės, skatiname nesidalinti asmenine informacija, žiūrime įvairias

istorijas nutikusias kitiems paaugliams. Ribojame laiką prie kompiuterio.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?

Kaip ir minėjau, grupė pakankamai draugiška, geba susiburti bendrai veiklai, ypač būdami viešoje erdvėje arba su kitais bendraamžiais, tada jie jaučiasi vienos grupės nariais ir vienas kitą palaiko, gina.

Bendradarbiauti padedu kuo daugiau veiklos organizuodama visai grupei. Laikausi principo arba visi arba nei vienas, taip mokiniai ilgainiui išmoko prisiderinti, priimti draugą, pasidalinti ir gauti naudos iš bendro veikimo. Pvz. visi kartu ėjome į biblioteką, grįžę gėrėme arbatą ir užkandžiavome arba visi kartu ruošėme maistą paskui vykome į piliakalnį ir pan.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniai realiai vertinti savo galimybes?

Jau minėjau, kad mokiniai savo galimybes ryškiai pervertina. Todėl bandau juos priartinti prie realių galimybių pateikdama pavyzdžius koks vienas ar kitas darbas gali būti patrauklus ir kokių sunkumų gali sukelti viena ar kita jų svajonė, pvz. teises išsilaikyti daug kainuoja ir reikia daug mokytis, mašinos nuolat genda ir reikia daug pinigų draudimui, remontui, jau geriau važiuoti autobusu nemokamai (su pažymėjimu). Bandau paskatinti galvoti apie veiklą šalia namų, pvz. tėvų ar kaimynų ūkyje, vietinėje įmonėje ir pan.

Interviu I³

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis. 10 m.
3. Ugdytinių amžius. 10-20 m. (prailgintos dienos grupė)
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Ugdytiniai dažnai pykstasi tarpusavyje, kadangi ateina iš skirtingų klasių, atsiranda daug nesutarimų, kiekvienas nori būti pats svarbiausias, vadovauti, kai kurie iš viso atsitraukia ir būna atskirai koridoriuje, ar poilsio kambaryje.

Nuolat stebiu vaikus, stengiuosi pamatyti beužsiplieskiantį konfliktą ir jį užgesinti. Daug kalbamės, ieškom veiklos, kuri tiktų kiekvienam.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Bendrauja nuoširdžiai, mėgsta daugumą mokyklos darbuotojų, siekia apkabinti, pasisveikinti, pakalbinti. Grupėje turime taisykles. Nuolat mokomės būti mandagūs, pasisveikinti, atsisveikinti, padėkoti, paprašyti, atsiprašyti.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Jeį susipyksta rėkia, kartais mušasi, mėto daiktus. Skatinu mokytis nusiraminti, pabūti atskirai, tada susitaikyti, ne visi vaikai kalba, todėl daugiau stengiuosi rodyti pavyzdžiu, vaizduoju emocijas, aiškinu, žiūrime filmukus.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Grupėje tokios problemos kaip ir nėra, išskyrus smurtinį elgesį, jei vienas supykęs mušasi, ar mėto daiktus, kitas stengiasi neatsilikti ir arba prisijungti, arba jei pats supyksta irgi ima taip pat elgtis, nors anksčiau taip nesiėgė.

Aiškinu, rodu taisykles, savo pavyzdžiu rodu, kaip reikia daryti.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Priklauso nuo situacijos, jei dėl elgesio dažniausiai pyksta, arba nereaguoja, ignoruoja. Jei dėl kokio darbelio, tada iš pradžių pyksta, nervinasi, bet pasiekus galutinį rezultatą džiaugiasi, kad pasistengė ir paklausė, tada primenu, kad jei ne pastaba, būtų taip gražiai nesigavę.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Jeį kas nesiseka, būna pikti, neramūs. Dauguma pervertina save, turi nerealių tikslų, išvažiuoti į užsienį pvz. Kalbamės, diskutuojame.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Nesu su tuo susidūrusi, nes mokiniai visą laiką būna mokykloje, neturime galimybės kažkur išeiti, išvykti. Ugdytiniai savarankiškai niekur neina, atvyksta ir kasdien išvyksta į namus

mokykliniu autobusu, mokomės nueiti iki autobuso, įlipti, išlipti, saugiai elgtis.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Telefonu naudotis negeba ir nebendrauja. Kompiuteriu naudojasi filmukų žiūrėjimui ar muzikos klausimui.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?

Grupėje žaisti kartu negeba, tuoj pykstasi, todėl veiklą planuoju pagal pomėgius, skirstau grupelėmis, kad vienas kitam netrukdytų.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniams realiai vertinti savo galimybes?

Patys ugdytiniai turi ateities planų, kas dirbti, kas keliauti, tačiau šios grupės mokiniai turi labai didelių ugdymosi poreikių, todėl jiems nuolat bus reikalinga tėvų ar globėjų priežiūra.

Interviu I⁴

1. Jūsų lytis - moteris
2. Profesinė patirtis – 36 metai
3. Ugdytinių amžius – 14-15 metų
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Su bendraamžiais bendrauja gražiai, greitai sueina į kontaktą, mandagiai, draugiškai. Draugus susiranda gana greitai. Retai pykstasi, daugiau bendrauja, žaidžia žaidimus, kartais vienas kitą pašiepia. Mokau draugiškumo, išklausymo draugo, pagalbos vienas kitam.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Su suaugusiais elgiasi kultūringai, mandagiai, pagarbiai. Kartais praranda ribas, tada pasakai pastabą ir sureaguoja. Jei elgiasi netinkamai (neklusė anglų kalbos mokytojos), tada ėjo atsiprašyti mokytojos, informavau tėvus.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Konflikto metu susėdame kartu ir kalbamės. Išklausome vienas kito ir nusprendžiame, kaip turi elgtis kiekvienas, kad situacija pasikeistų. Aptariame, ką kiekvienas turi daryti ir atsiprašome vienas kito. Jei konfliktas didesnis ir nenori taikyti, tada prašome pagalbos pagalbos specialistų. Kalbamės ir su tėvais

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Mano ugdytiniai labai bendrauja tarpusavyje: lanko tuos pačius būrelius, dalyvauja šaulių organizacijos veikloje. Daug kalbame per socialinio emocinio ugdymo pamokas įvairiomis temomis, nagrinėjame atskiras situacijas, poelgius ir kt. Glaudus bendradarbiavimas su tėvais.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Pastabų, kritikos nenori priimti. Dažnai nesijaučia kalti. Kažkas kaltas, bet ne jis. Kartais įsižeidžia, nuliūsta, supyksta. Tenka aiškinti, kad kiekvienas žmogus klysta, netinkamai pasielgia, bet reikia suprasti savo klaidas ir stengtis nedaryti to, nesielgti negerai ir ištaisyti savo klaidas.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Savęs vertinimas dažnai neadekvatus. Arba pervertina save ir savo galimybes, arba nuvertina iki minuso. Nepasitikėjimas savimi, jei kažkas naujo, nežinomo. Dalis nori viską išbandyti be baimės, kiti elgiasi labai atsargiai. Sunkiau sekasi pripažinti savo silpnybes, dažnai nenori su tuom sutikti. Emocijas dauguma reiškia adekvačiai- šypsena, juokas, spindintis veidas, plojimai. Pyktis-tai užsidaro, nekalba, liūdnas veidas. Vienas autistas viską mėtė, laužo daiktus. (bet retai)

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Mes labai daug kur važiuojame, dalyvaujame. Nepažįstamoje vietoje elgiasi mandagiai, kultūringai. Problemų nebūna. Su kai kuriais būna padėjėja, kuri parodo ką reikia daryti, kaip elgtis. Dalis mokinių savarankiškai grįžta namo, vieni pareina iš būrelių, nueina į parduotuvę. Kiti važiuoja mokykliniu autobusu, visur eina su šeimos nariais.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniais mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Daug kalbama ir mokomasi bendravimas IKT priemonėmis. Kultūra, saugumas, asmeniškumas. Tenka pakalbėti dėl kai kurių aspektų, bet didelių problemų nebuvo. Telefonais dažnai bendrauja su tėvais, draugais.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniais bendradarbiauti?

Grupėse, kartu klasėje ugdytiniai moka dirbti. Pasiskirsto darbus, padeda silpnesniems. Jei kas neaišku, nebijo klausti, pasiaiškinti. Silpnesnieji, kartais stengiasi tyliai pasėdėti.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniais realiai vertinti savo galimybes?

Mokytis planuoja ten, kur ir visi profesinio rengimo centre. Dėl darbo dar kažkaip nelabai svarsto. Aišku, apie tai kalbame. Dėl šeimos ir santuokos dar nelabai suprantama ir yra poreikis. Dar labai vaikiški. Sunkiai suprantama draugystė, meilė. Meilė daugiau tapatinama su seksu. (gal televizijos įtaka). Kalbama ir specialistai veda užsiėmimus.

Interviu I⁵

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis 3 metai
3. Ugdytinių amžius. 7-11 m.
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Mokinių elgesyje su bendraamžiais labai daug smurtinio elgesio, bet kokią repliką savo adresu, trukdymą žaisti sprendžia kumščiais ar spirdami, taip pat nuolat rėkia, bara. Pamokų metu „padeda“ drausminti draugus rėkdami ir eidami „auklėti“. Labai daug keikiasi. Gali kartu žaisti, tačiau supykus tuoj pat mušasi. Ryškus „bandos jausmas“, gali labai greitai susiburti į „teisėjų“ komandą ir auklėti kažkurį vieną klasės draugą. Paskui savaime susitaiko ir toliau kartu žaidžia. Blogą nuotaiką, jei tai pyktis ar susierzinimas, ignoruoja arba patys pradeda pykti, tačiau pastebi jei draugas verkia, yra liūdnas, tada stengiasi paguosti, rūpinasi kas nutiko, klausia mokytojos kodėl jis toks. Šiomet į klasę atėjo keturi naujokai, vaikai juos priėmė kaip senus pažįstamus, labai lengvai susibendravo, tačiau dabar, jei susipyksta, nuolat naujokams primena, kad jie tik pirmus metus mokykloje, todėl turi būti „savo vietoje“. Su nepažįstamais bendrauti nedrįsta, ypač po vieną, jei yra keliese, tada erzina, gali vytis koridoriuje, stengtis kažkaip užkliūti, laidyti replikas. Su vaikais nuolat kalbamės apie draugystę, tarpusavio bendravimą. Turime klasės taisykles, jas nuolat prisimename. Dalyvaujame prevencijos programoje „Įveikiame kartu“. Atliekame užduotis, žiūrime filmus, aptarinėjame savo galimybių ribose.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Ne visi mokiniai skiria bendravimą su suaugusiais ir vaikais, gali „tujinti“, kalbėti kaip su bendraklasiais, provokuoti, pvz. klausinėja nepadorių klausimų, komentuoja išvaizdą, keikiasi ir pan. Tačiau didžioji dalis suvokia suaugusiojo statusą, kreipiasi „Jūs“, „galite“, „ateikite“ ir pan. Ne visi žino, kad reikia pasisveikinti, atsakyti į sveikinimą, padėkoti.

Su vaikais nuolat apie tai kalbame, susidūrus su realia situacija, paaiškinu, mokau, kad pasisveikintų, atsisveikintų, padėkotų.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Kaip jau sakiau, visus konfliktus sprendžia jėga. Niekada nebūna kalti dėl situacijos – „tai jis pradėjo“, „jis lindo“, „jis pastūmė“, „jis patraukė“, „jis keikiasi“, „jis mušasi“ ir t.t. Susitaiko patys arba reikia paskatinti atsiprašyti vienas kito ir susitaikyti. Stengiuosi tokį elgesį stabdyti, tada pasiūlyti nusiraminti, o tada aptarti kas nutiko ir susitaikyti. Kartais susitaiko savaime, pvz. gali žaisti vienas šalia kito, apsikumsčiuoti ir toliau žaisti. Tada tik pasakau pastabą, kad derėtų savo nuomonę išsakyti žodžiais, o ne kumščiais. Pasitaiko, kad susitaikyti nenori, tada abi pusės „eina nusiraminti“ kai jau patys pasako, kad nurimo tęsia veiklą ar žaidimą.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Vaikai žino koks elgesys netinkamas, žino kokie yra žalingi įpročiai, tačiau tik atsiradus progai, dauguma prisideda prie „blogiukų“. Nepastebėjau, kad nors vienas būtų pasakęs, kad taip elgtis

nedera ir pasitraukęs. Kai būna sustabdyti, kaltina vienas kitą, paklausus kodėl ir tuėjai tyčiotis iš draugo ar pan., nuleidžia galvą ir lyg ir sutinka, kad pasielgė netinkamai, demonstruoja gėdą, nepatogumą, tačiau apsisukęs gali tuoj pat vėl taip elgtis.

Nuolat kalbamės kad svarbu turėti savo nuomonę ir jos laikytis, tą primenu visada, ne tik atsitikus kokiam įvykiui, bet ir žiūrint filmus, per pamokas, dirbant, kalbant. Vaikai turi skaudžių patirčių šeimoje, stengiuosi tai panaudoti kaip pavyzdžius, kad jei nebūtų klausę kitų, būtų taip nenutikę. Taip pat skatinu prisiimti atsakomybę už save, kalbėti tik apie save, jei ateina skūsti draugų, primenu, kad kalbame tik apie save, jei pasakoja, kad kažkas kažką priverstė daryti, primenu, kad tik mes patys darome pasirinkimą, ir niekas negali priversti, jei darai, vadinasi pats taip nori.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniais mokytis priimti kritiką?

Jei pastabas sako suaugęs, nusimena, kartais supyksta, nervinasi. Jei pastabos susijusios su elgesiu bando ginčytis, neigti, pyksta. Jei su kokia nors veikla pamokų metu, gali atsisakyti dirbti, nervinasi, užsispiria, nieko nebedaro, gali mėtyti daiktus.

Jeif pastabas sako draugai, dažniausiai atsišauna atgal arba iš karto paleidžia kumščius į darbą.

Pati pastabas stengiuosi išsakyti pasiūlymų forma „pažiūrėk ar tikrai gerai padarei“, „pasitikrink“, „pagalvok kaip galėjai kitaip pasielgti“, „pagalvok kaip jaustumėsi kai su tavim taip elgtųsi“. Taip pat mokomės išsakyti ir priimti pastabas, diskutuojame kodėl reikia priimti kritiką, kad tai geras būdas pagalvoti ir pasitaisyti arba rasti visiems tinkamą sprendimą.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Visi mokiniai save vertina labai gerai, viską moka, viską žino, nieko jiems nebereikia. Tai rodo jų samprotavimai apie save, tiek kuriems geriau sekasi mokytis, nuolat aukština save, garsiai replikuoja, kaip jie viską moka ir iš vis be reikalo čia atvažiuoja į tą mokyklą. Daug pasakoja išgalvotų istorijų apie gyvenimą namuose, paskui pasirodo, kad tai netiesa.

Stengiuosi kad savo galimybes vertintų realiai, pabrėžiu, kad mokytis reikia visą gyvenimą, nes pasaulis keičiasi nuolat ir visko reikia mokytis. Tas sritis kurios sekasi stiprinu, primenu, pvz. „tu labai gerai skaitai, bet skubi, draugams sunku suprasti ką perskaitei, todėl reikia stengtis toliau“. Visada stengiuosi pirma pagirti, o tada pastebėti silpnesnę vietą, kad mokinys būtų motyvuotas.

Apie jausmus ir emocijas jau sakiau, vaikai labai impulsyvūs, greitai supyksta, susinervina, kai kurie ypatingai emocingi, gali pradėti verkti ir praverkti dvi pamokas, jokios priemonės tada neveikia.

Emocijas išreikšti mokomės, treniruojamės atpažindami ir įvardindami jausmus, prisimindami kada taip jaučiamės, ką reiktų daryti, kokie jausmai malonūs, kokie nelabai.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniais mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Dauguma vaikų atsidūrę nepažįstamoje aplinkoje jaučiasi sutrikę, nedrąsūs. Geba pasisveikinti, atsisveikinti, kai kuriems reikia priminti. Žino kad bibliotekoje, bažnyčioje, viešoje vietoje, reikia kalbėti tyliau, elgtis mandagiai. Tačiau tai trunka ribotą laiką, nusibodus veiklai ar apsiyratus, pradeda triukšmauti, nervintis. Savarankiškai niekur neina, dėl amžiaus.

Elgesio taisykles aptariame prieš išeidami, išvažiuodami. Kelionės, išvykos metu nuolat primenu kaip dera elgtis, pačių klausiu kaip dabar elgsimės, sakau pastabas ir pan.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniais mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Telefonu mokykloje nebendruoja, nes jų neturi. Kartais kai kurie mokiniai prašo leisti paskambinti mamai ir geba tai daryti. Socialiniuose tinkluose nebendruoja. Apie elektroninės erdvės pavojus kalbamės, žūrime filmukus, aptarinėjame.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniam bendradarbiauti?

Grupėje geba dirbti labai ribotą laiką, kartais iš vis negali dirbti, nes „netelpa“ vienas šalia kito. Nepaisant to nuolat skatinu dirbti drauge, taikau grupinės veiklos metodus, skiriu grupines užduotis, įpareigoju kažką atlikti keliese, kalbamės, kad esame grupė, klasė, bendruomenė ir turime sutarti, nes už mokyklos ribų laukia dar didesnė grupė, su kuria teks kažkada kartu gyventi.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniam realiai vertinti savo galimybes?

Daugumos ateities planai nerealūs, visi planuoja turėti gerą gyvenimą su daug pinigų, gražia žmona. Dauguma mano, kad tai bus savaime ir nieko nereikės dėl to daryti, tik užgauti. Vienas mokinys turi realius tikslus, dirbti tėvų ūkyje, nes mėgsta ūkio darbus ir gyvulius. Realias galimybes kol kas vertinti sudėtinga, nes vaikai tik pradinukai. Kol kas su vaikais kalbamės apie profesijas, suaugusiojo pareigas ir atsakomybes, analizuojame jų šeimų situacijas kaip tėvams sekasi, kiek turi pareigų, darbų. Diskutuojujame, kas jiems patinka, kas labiausiai sekasi ir kiek reikės darbo tam pasiekti.

Interviu I⁶

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis. 25 metai pedagoginio darbo stažo, 6 metai su vaikais, turinčiais intelekto sutrikimų)
3. Ugdytinių amžius. 13-19 metų
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Vieni draugų susiranda greitai, kiti su niekuo nenori bendrauti, net ir nemoka, jei bando kažkaip atkreipti dėmesį, daro tai įkyriai, atstumia bendraamžius, pvz. labai garsiai juokiasi, replikuoja, atsisėda ar atsistoja labai arti, sekioja. Su nepažįstamais pokalbį užmezga nesunkiai, gana greitai, kitiems sekasi sunkiau, nepažįstamų bijo, nedrįsta, net skatinami gūžiasi, atsiriboja, būna vieni. Draugų susiranda greitai, bet labai trumpam laikui, nes iš jų tikisi tik naudos. Aplamai draugystę laiko kaip naudos šaltinį, pvz. draugauja su kažkuo kas turi maisto, kol turi, kas pavaišina, kol valgo, kas leidžia pasinaudoti telefonu, kolonėle, kol leidžia, kai nebeleidžia, tada jau nebe draugas.

Bloga bendraamžių nuotaika daugumą erzina, nervina, kelia stresą. Jei tai kažkokia nelaimė, liūdesys geba paguosti, bet trumpai, jei pvz. draugas ilgai verkia, tada pradeda pykti, neperneša neigiamo klimato, kaip ir perdėm aktyvaus, perdėto linksmumo.

Nuolatos kalbuosi su vaikais, aiškinu kaip dera draugauti, diskutuojame, analizuojame pavyzdžius.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Vieni mandagiai, draugiškai, kiti elgiasi grubiai, iššaukiančiai, vaizduoja „keitus“, „didvyrius“. Dauguma žino, kad reikia pasisveikinti, atsisveikinti, tačiau būna pamiršta ir reikia priminti. Dažnai primenu bendravimo taisykles, tačiau tai padeda tik trumpai, mokiniai, kurie neturi mandagaus bendravimo įgūdžių lyg negirdi, viską tuoj pat pamiršta.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Dažniausiai konfliktus sprendžia ginčiais arba tiesiog atsiriboja, nebedraugauja su tuo vaiku, bet gana greitai vėl susitaiko, kartais bando aiškintis kumščiais. Kaltę pripažinti vengia, jei nebėra kur dėtis, vistiek bando perkelti atsakomybę kitam. Pokalbis su abiem pusėm, kartais padeda išspręsti konfliktą, bet susitaiko tik po kurio laiko.

Situaciją stengiuosi analizuoti, siūlyti sprendimus, padėti patiems sugalvoti sprendimą, skatinu prisiminti ką gero yra padaręs draugas.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Kai kurie gali atsispirti, bet dažniausiai visi nori tapti „kietais“, pasirodyti prieš draugus, reikia daug pastangų norint juos atvesti į „doros kelią“, deja ne visuomet tai padaryti pavyksta. Aplamai, tarp mokinių labai ryškus neigiamo lyderio kultas. Dauguma nori lygiuotis į besikeikiančius, neinančius į pamokas, agresyviai besielgiančius, atsikalbinėjančius ir pan.

Taikau motyvacinę sistemą, renkam žetonus už taisyklių laikymąsi, gerą elgesį, keičiam į pramogas, skanėstus. Tačiau ne visiems tai veiksminga.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Labai jautriai. Vieni pradeda rėkti, isterikuoti, kiti užsisklendžia savyje, nenori bendrauti. Aiškinu kaip priimti pastabas, mokomės treniruodamiesi, sakydami pastabas vienas kitam. Yra ir visai abejingų bet kokiai pastabai ar kritikai.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Save vertina gana gerai, pasitiki savimi. Kai kurie jaučiasi labai stiprūs, protingi, visagaliai. Arba save nuvertina.

Kalbamės apie pomėgius, kas pasiseka, kas nelabai.

Jausmus ir emocijas išreiškia impulsyviai, nemoka kontroliuoti nei neigiamų, nei labai džiaugsmingų emocijų.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Jaučiasi išsigandę, mandagūs. Reikia priminti, kada padėkoti, atsiprašyti. Parduotuvėje apsiprekina patys, kasoje atsiskaito savarankiškai.

Vieni, savarankiškai niekur neina, yra tik pora vaikų, kurie turi tėvų leidimus išeiti savarankiškai. Su sunkumais nesusiduria, geba nueiti į reikiamą vietą (parduotuvę, miestą, pas daktarą, pasiskambinti mamai jei reikia pagalbos, ar auklėtojai).

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Su tėvais telefonu bendrauja retai, su draugais dauguma visai nebendrauja, nes nelabai jų turi už mokyklos ribų. Socialiniuose tinkluose dažnai elgiasi netinkamai, replikuoja kitų įrašus, nuotraukas, susipyksta, tada jau pykstasi „realybėje“. Kalbamės, aiškinamės kaip nedera elgtis, kalbamės apie elektronines patyčias, pavojų elektroninėje erdvėje.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?

Nenori dirbti kartu, labai greitai susiginčija, pykstasi.

Stengiuosi daugiau veiklų sugalvoti, kad reiktų kartu būti, pati žaidžiu ar būnu su jais, aiškinu, padedu spręsti konfliktines situacijas.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniams realiai vertinti savo galimybes?

Kai kurie jau dabar dirba tėvų ūkyje, pas kaimynus, statybose ir pan. Mokytis nežada nei vienas, apie šeimą svarsto, kai kurie realiai vertina galimybes, merginos norėtų susilaukti vaikų.

Dalis mokinių tikrai galės dirbti nesudėtingus darbus, jei darbo sąlygos nebus itin griežtos ir reglamentuotos, nes jiems sunku laikytis griežtos tvarkos, labiau tinka laisvesnis darbas.

Kalbamės apie ateitį, prašau papasakoti apie patirtis šeimoje, aplinkoje, kaip sekasi jų artimiesiems, tėvams, tada svarstome ką jis pats galėtų veikti.

Interviu I⁷

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis. 42 m.
3. Ugdytinių amžius. 8-21 metai
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Ugdytinių tarpusavio bendravimas labai priklauso nuo jų raidos sutrikimų, emocinės būsenos, elgsenos įpročių. Daug negatyvių bendravimo apraiškų, keikiasi, stumdosi, kai kurie sveikindamiesi grubiai stukteli draugą, jiems tai normalus bendravimas. Tačiau yra ir kuklių, nedrąsių, visų mėgstamų vaikų, kuriuos stengiasi globoti, apginti.

Ugdytinius dažniausiai stebiu per laisvalaikio įvairius žaidimus, veiklą. Bendravimo korekcija atliekama kalbant su vaiku individualiai, aiškinant kaip reikia bendrauti, aptariant taisykles.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Bendravimo taisykles žino beveik visi vaikai, paklausus kaip reikia mandagiai elgtis, išvardins – pasisveikinti, nešaukti, klausytis, padėkoti, atsisveikinti, tačiau realybėje ne visada taip bendrauti pavyksta. Ugdytiniai dažnai būna įtemptos emocinės būsenos, susierzinę, tada bendrauja nemandagiai, bet kada gali grubiai atšauti, nereaguoti, ignoruoti, keiktis, grasinti. Kaskart visgi primenu bendravimo taisykles. Antra vertus dalis vaikų bendravimo kultūrą atsineša iš šeimos, jei vaikas susiduria su žiauriu elgesiu, tai tą žiaurumą pamatome bendraujant su bendraamžiais ar suaugusiais, keletas vaikinų turi gana iškreiptą šeimos modelio vaizdą, niekinančiai ir žeminančiai kalba apie moteris, žmonas – „bobų darbai“, „čia turi boba padaryt, aš tai vyras, nedarysiu“, „aš neleisiu žmonai“ ir pan.

Mokant bendravimo įgūdžių dažnai naudoju modeliavimą.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Dažniausiai šaukia, nervinasi, kartais mušasi. Kaltas visada kitas, savo kaltę neigia kiek gali. Stengiuosi kartu su ugdytiniais išsiaiškinti kodėl kilo konfliktas, ar galėjo būti kitaip, aiškinu, kad vieno kalto nebūna, kiekvienas atsako už savo veiksmus ir reakciją. Siekiu, kad atsiprašytų vienas kito ir susitaikytų. Aiškinu ir mokau, kad reikia išsiaiškinti situaciją kalbant, nekeliant balso tono, švelnia intonacija.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Vaikai labai mėgsta pamėgdžioti, ypač neigiamą elgesį. Aiškinu apie netinkamą bendraamžio poelgį, visada pagiriui už tinkamą elgesį, konkrečiai už vienokią ar kitokią teigiamo elgesio apraišką. Koreguojant elgesį efektyvesni yra individualaus darbo metodai, bet būtina sąlyga vaiko elgesio priežasčių išsiaiškinimas, svarbu suprasti kiek tai sąlygota jo raidos ypatumų, o kas yra tiesiog įprotis. Kartais elgesio korekcijai taikau materialinį paskatinimą, pamažu jį keičiant į moralinio paskatinimo formą.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Ugdytiniai iš karto užsiima gynybinę poziciją, su pykčio priepuoliais, stengiuosi tada emocijas nukreipti į procesą, paaiškinant už ką buvo pastaba, mokantis priimti kritiką ir tinkamai reaguoti. Būtina sukurti pozityvaus dialogo atmosferą.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnības? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Dauguma save vertina neadekvačiai. Jiems būdingas įtarumas, nepasitikėjimas, agresyvumas, savignybos reakcijos, įsitikinimas savo teisumu, aplinkinių kaltinimas, melas. Dalinai tai sąlygota jų raidos ypatumų. Vaikai turi poreikį būti įvertinti, tai jiems svarbu, jie nori jausti pasitikėjimą.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Mokiniai žino elgesio taisykles, kadangi vieni mažai kur eina, esant lydinčiam pedagogui, stengiasi laikytis taisyklių, elgtis mandagiai.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Vyresni mokiniai bendrauja tiek telefonu, tiek socialiniuose tinkluose. Sunkiai suvokia grėsmes elektroninėje erdvėje, nesaugo savo asmeninių duomenų, bendrauja su bet kuo, nesvarbu pažįsta ar nepažįsta, buvo atvejų kai mergina planavo pasimatymą su vaikinui, kurio nebuvo mačiusi, tik bendravo socialiniuose tinkluose. Saugumo jausmas neišugdytas, bando naršyti visur, vaikinai užėina ir į suaugusiųjų puslapius.

Kalbamės apie saugų elgesį elektroninėje erdvėje, ateina mokyklos kompiuterių specialistas pasikalbėti apie taisykles naršant internete.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?

Jei veikla susidomi, tai dirba sutelktai, vienas kitam padėdami, jei neįdomu, ar nėra iš anksto aptarta veikla, būna nesutarimų. Vaikams būtina paaiškinti ko bus siekiama vienokia ar kitokia veikla.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybės? Kaip Jūs padedate ugdytiniams realiai vertinti savo galimybės?

Svajonių ir sumanymų turi labai daug, negeba įvertinti savo gebėjimų, realios galimybės daugumos labai menkos.

Interviu I⁸

1. Jūsų lytis. Moteris.
2. Profesinė patirtis. Virš 30 metų
3. Ugdytinių amžius. 14-16 metų
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Klasėje santykiai geri, tam skiriamas didelis dėmesys. Vaikai patys pasako, jei draugui bloga nuotaika, verkia. Su nepažįstamais užmezgti pokalbį sunku – vieni bijo, kiti per daug familiarūs, kiti nekreipia dėmesio. Draugauja su mūsų mokyklos arba jaunesniais vaikais.

Klasėje gerus santykius formuoti padeda aiškios paveikslėliais paremtos taisyklės, paprasta vertinimo ir skatinimo sistema, geras psichologinis ryšys su pedagogu, vaikai prisirišę prie mokytojos ir padėjėjos.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Kiekvienas bendrauja skirtingai, vieni nedrįsta, susigėsta, kiti bendrauja kaip su sau lygiu. Stengiamės sveikintis, laikytis taisyklės „Girdžiu ką mokytoja man sako“.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Mano klasės vaikų intelekto ir emocijų lygis atitinka ankstyvąją ikimokyklinį amžių, todėl ir konfliktus sprendžia tame lygyje. Žino, kad negalima liesti kito, jei jis nenori, juo labiau muštis. Žino, kad visi turi laikytis tų pačių taisyklių. Klasėje yra du mokiniai, turintys žymų intelekto sutrikimą, nekalbantys, todėl kiti juos globoja, padeda. Susipykus skatiname atsiprašyti, susitaikyti.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Vaikai daugiausia laiko praleidžia klasėje arba savo poilsio zonoje, su atsitiktiniais bendraamžiais nebendrauja, aktyvesnių bijo.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Gavę pastabą nusimena, ypač jei negauna tą dieną paskatinimo. Stengiuosi akcentuoti tuos dalykus, už kuriuos gavo teigiamą įvertinimą, paskatinti sekančią dieną susirinkti visus teigiamus įvertinimus (žetonų sistema).

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Vaikai gyvena čia ir dabar, nelabai geba pasakyti, kas jiems sekasi ar nesiseka. Emocijas reiškia įvairiai, vieni per dėtai reaguoja, garsiai šūkauja, juokiasi, kiti labiau apatiški aplinkai. Mokome emocijų raiškos per meninę veiklą, pavyzdžius.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Pakliuvę į naują aplinką ieško saugumo prie lydinčio globėjo, žymų intelekto sutrikimą turintieji sąmoningai saugomi nuo aplinkos dirgiklių, sukuriant kuo artimesnę patirčiai aplinką.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Savarankiškai nebendrauja, geba tik atsakyti į skambučius. Kompiuteriu naudojasi filmukams pažiūrėti ar muzikos pasiklausyti.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?

Savo grupėje vaikai noriai dirba kartu, jaučiasi saugūs, dalijasi priemonėmis, dalyvauja bendruose žaidimuose. Organizuodama veiklą stengiuosi parinkti užduočių, kurias reiktų atlikti kartu, vienas kitam padėti.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniams realiai vertinti savo galimybes?

Dėl sunkios negalės vaikai gyvena čia ir dabar. Be globos jie būti negalės, savo ateities neplanuoja.

Interviu I⁹

1. Jūsų lytis. Moteris
2. Profesinė patirtis. 1 m.
3. Ugdytinių amžius. 14-16
4. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su bendraamžiais? Kaip reaguoja į bendraamžių nuotaiką, savijautą? Kaip užmezga pokalbį su nepažįstamais bendraamžiais? Kaip sekasi susirasti draugų? Kaip padedate ugdytiniams palaikyti teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais?

Dažniausiai bendrauja draugiškai, tačiau pasitaiko ir konfliktų, kartais susipyksta, apsižodžiuoja. Nemėgsta kitų grupių vaikų, nervinasi jei ateina į grupę, pyksta, liepia išeiti laukan, pradeda keiktis. Visai nenori užmegzti pokalbio, šalinasi, būna grubūs. Jei vaikai užsibūna grupėje ilgiau, apsipranta, tada bendrauja draugiškiau, atsako į klausimus, patys kažko klausia. Mėgsta jei pavaišina skanėstais. Draugauja tik su savo grupės vaikais. Su visiškai svetimais bendraamžiais, nebendrauja, šalinasi, susigėsta, nervinasi.

Skatinu bendrauti, pakviečiu į grupę kitos grupės vaikų arba patys einame į kitą grupę, apsipratę vaikai atsipalaiduoja ir pabendrauja, taip gerindami savo bendravimo įgūdžius. Kalbamės, kaip bendrauti. Turime taisykles, paveikslėlius.

5. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai bendrauja su suaugusiais (mokytojais, auklėtojais, virėjomis, valytojomis, direktoriumi) mokykloje. Kokias žino ir kokias naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kaip padedate ugdytiniams mokytis kultūringai bendrauti su suaugusiais?

Įvairiai, yra pakankamai mandagių vaikų, kurie pasisveikina, geba vartoti mandagumo žodžius, padėkoti, atsiprašyti. Taip pat kreipiasi „Jūs“. Yra vienas vaikinys, kuris gali būti labai grubus, atžagarus, jei jam bloga nuotaika daug keikiasi, negirdi, nenori nieko matyti, gali stumti, spirti, spjauti ir visai nesvarbu ar tai mokytoja, ar seselė, ar direktorius. Mokome elgtis su suaugusiais pasisveikinant, išlaikant atstumą, atsiprašant, atsisveikinant, padėkojant. Kalbant apie minėtą vaiką, leidžiu jam pabūti vienam jei įmanoma, nusiraminti, nukreipti dėmesį kažkur kitur, kol praeina pykčio priepuoliai.

6. Apibūdinkite, kaip Jūsų ugdytiniai sprendžia tarpusavio nesutarimus, konfliktus? Kaip nusprendžia kas kaltas dėl situacijos? Kaip susitaiko? Kaip padedate ugdytiniams spręsti konfliktines situacijas? Kokiais metodais ugdote jų konfliktų sprendimo įgūdžius?

Kai kurie geba atsiprašyti, susitaikyti, patys savarankiškai, susipyksta apsisukę ateina apsikabinti ir atsiprašyti. Kiti keikiasi, rėkia, apsistumdo, tačiau didelių smurto protrūkių nebūna. Kaltę kai kurie pripažįsta, nors ir nebūna patys kalti, tiesiog sureaguoja į draugo nusiminimą, ašaras ir eina taikytis. Skatinu taip ir toliau elgtis, jei tavo elgesys nuliūdino draugą, atsiprašyk. Stengiuosi nepalikti situacijos neišspręstos ir jei tuo momentu susitaikyti neįmanoma, leidžiu nurimti ir tada vėl primenu, kad jie dar nesusitaikė, neatsiprašė.

7. Kaip Jūsų ugdytiniai geba atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai? Kokiais būdais jie tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai?

Šios grupės vaikai labai lengvai pasiduoda neigiamai įtakai, jei vienas keikiasi kiti iš paskos, jei vienas atsikalbinėja, kiti pamėgdžioja. Kadangi su kitais vaikais bendrauti nelinkę, tai su kitokiomis problemomis nesusiduriame. Aiškinu vaikams kaip pavojinga sekti netinkamu pavyzdžiu, pasakoju kas gali nutikti, kad gali nukentėti lygiai arba net daugiau nei kitas. Aiškinamės kas yra netinkamas elgesys, ko nereiktų daryti. Dalis vaikų turi neigiamą požiūrį į alkoholį, kadangi susiduria su jo vartojimu šeimoje ir sako, kad jie patys negergs, nes mama ar tėtis būna negerai kai išgeria.

8. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai reaguoja į kritiką, pastabas. Kaip tai daro? Kaip padedate ugdytiniams mokytis priimti kritiką?

Labai jautriai, emociškai, nervinasi, verkia. Todėl pati stengiuosi visai nekritikuoti, o pastabas išsakyti labiau kaip klausimus, pvz. kaip manai ar gerai pasielgei? Padarei? Ką esame kalbėję? Tada vaikai patys apmąsto, savo galimybių ribose, savo elgesį ir kartu padarome išvadas, ieškome sprendimų kaip keisti situaciją. Aišku ne visada tai pavyksta, nes būna, kad vaikas iš viso nenori nieko girdėti, arba nieko nesako, arba susinervina, pyksta ir tenka atsitraukti.

9. Kaip Jūsų ugdytiniai vertina save? Kodėl taip manote? Kaip padedate jiems atrasti savo stiprybes ir įvertinti silpnybes? Kaip išreiškia jausmus? Emocijas?

Įvairiai, kai kurie nuvertina, sako, kad nieko nemoka, nežino, kiti pakankamai realiai, padeda namuose, turi pareigų, kažkuo užsiima, todėl savimi pasitiki. Palaikau vaikų norą kažką veikti namuose, viena mergaitė pasakoja kaip tvarkosi, puošia namus, todėl mokykloje mokomės daryti dekoracijas, jas vežasi į namus, namie pasidaro daugiau.

Vaikai emociškai, nelabai geba subtiliai elgtis, jei džiaugiasi tai gali perdėti juoktis, šokinėti, ploti rankomis. Jei pyksta gali keiktis, verkti, stumdytis. Mokomės reikšti jausmus santūriau, dažniausiai emocijų protrūkio metu, pvz. paprašau juoktis tyliau, aiškinu, kad kitas gali susinervinti dėl garso arba išsigąsti. Arba jei keikiasi, sakau, kad rodo pavyzdį jaunesniems, todėl turi būti atsakingi ir mokytis gerų dalykų, nes yra dideli.

10. Papasakokite kaip Jūsų ugdytiniai elgiasi nepažįstamoje aplinkoje? Kokias žino ir naudoja mandagaus bendravimo taisykles? Kiek dažnai Jūsų ugdytiniai turi galimybę savarankiškai išeiti į parduotuvę, pasivaikščioti, atvažiuoti į mokyklą autobusu? Su kokiais sunkumais tada susiduria? Kaip padedate savo ugdytiniams mokytis elgtis nepažįstamoje aplinkoje?

Nepažįstamų žmonių bijo, nedrįsta, šliejasi prie lydinčių asmenų, nelabai mėgsta išeiti toliau už mokyklos ribų, jei einame pasivaikščioti būna neramūs, nervinasi. Savarankiškai nevaikšto. Mokomės mandagaus elgesio taisykles, stengiuosi pratinti prie skirtingos aplinkos, ne visi vaikai gali toli nueiti, tad apsiribojame artimiausia mokyklos aplinka, tačiau bandome išeiti, kad sutiktų žmonių, pratintųsi būti ne tik mokykloje.

11. Kiek dažnai telefonu bendrauja su draugais/tėvais/mokytojais? Kaip bendrauja socialiniuose tinkluose? Kokias žino saugaus elgesio elektroninėje erdvėje taisykles? Kaip tai pasireiškia? Kaip padedate ugdytiniams mokytis saugiai bendrauti išmaniosiomis technologijoms?

Telefonų neturi, socialiniuose tinkluose nebendrauja. Kompiuteriu tik žiūri filmus, klausosi muzikos. Pasikalbame apie pavojus internete, tačiau vaikams nelabai aktualu, nes patys negeba įsijungti norimų programų, nemoka rašyti, todėl negali įvesti norimos informacijos, taip pat nežino savo asmeninių duomenų.

12. Kaip Jūsų ugdytiniai dirba/žaidžia kartu, grupėje? Kaip padedate ugdytiniams bendradarbiauti?

Grupės vaikai draugauja, mėgsta žaisti kartu, taip pat atlikti kūrybines užduotis. Veiklą organizuoju siekiant įtraukti visus grupės vaikus, žaidžiame žaidimus, ratelius, darome kūrybinius darbelius, kuriuos paskui eksponuojame.

13. Papasakokite, kaip Jūsų ugdytiniai vertina savo ateities perspektyvas – tęsti mokslus, įsidarbinti ir dirbti, susituokti/ištekėti, turėti vaikų, keliauti, sportuoti ir pan. Kiek tai atitinka jų realias galimybes? Kaip Jūs padedate ugdytiniams realiai vertinti savo galimybes?

Ateities planų neturi, daugelis planuoja tiesiog būti namuose, padėti tėvams. Manau, tai atitinka jų gebėjimus, nes nemanau, kad kuris nors galėtų dirbti samdomą darbą, nebent kur pas kaimynus, padėti ką nors ūkyje ar pan.

MBD tema: **MOKINIŲ, TURINČIŲ INTELEKTO SUTRIKIMŲ, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS (-IS) OPERACIONALIZACIJA**

